

Управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради
Факультет початкової освіти та фізичної культури
Кафедра загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти

ДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КУРС ЛЕКЦІЙ

Укладач: О. А. Пуш

Луцьк - 2025

Дидактика початкової освіти: курс лекцій / укл. О. А. Пуш. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2025. – 107 с.

Посібник містить систематизований виклад основних теоретичних положень курсу «Дидактика початкової освіти», що охоплює суть, закономірності, принципи, зміст, методи, засоби й організаційні форми навчання в початковій школі. Матеріали подано у логічній послідовності, що сприяє цілісному засвоєнню навчального курсу та формуванню професійно-дидактичної компетентності майбутнього вчителя.

Метою посібника є забезпечення теоретичної та методологічної підготовки студентів до здійснення ефективного освітнього процесу в початковій школі, розвитку в них педагогічного мислення, уміння аналізувати та проектувати освітню діяльність відповідно до вимог Нової української школи.

Посібник призначено для студентів педагогічних закладів вищої освіти, викладачів, аспірантів і вчителів-практиків, які цікавляться питаннями дидактики початкової освіти.

Укладач: Пуш Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, кандидат педагогічних наук

Рецензенти:

Вітюк Валентина Володимирівна – заступник декана з навчальної роботи факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор педагогічних наук, професор

Соняк Наталія Леонідівна – вчитель початкових класів Комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький ліцей №9 Луцької міської ради», кандидат педагогічних наук, вчитель-методист

Розглянуто на засіданні кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

(протокол № 1 від 08.09.2025)

Друкується за ухвалою засідання ради факультету початкової освіти та фізичної культури Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради

(протокол №2 від 25.09.2025)

ISBN 978-966-2115-60-4

© КЗВО «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДИДАКТИКА ЯК НАУКА. СУТЬ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ	5
Поняття про дидактику як науку	5
Суть процесу навчання	11
Закони, закономірності та принципи навчання.	23
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ	31
Зміст освіти і навчання. Система освіти в Україні	31
Реалізація змісту освіти у початковій школі	40
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ, ПРИЙОМИ, ЗАСОБИ, ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ, ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ	48
Методи, прийоми, засоби навчання	48
Форми організації навчання	64
Процесуальні аспекти організації освітнього процесу в Новій українській школі. Технології навчання	75
РОЗДІЛ 4. КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ	89
Поняття контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів	89
Оцінювання результатів навчання учнів сучасної початкової школи	96
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	103

ВСТУП

Сучасна початкова освіта переживає період активного оновлення змісту, форм і методів навчання. У центрі педагогічної діяльності – особистість молодшого школяра, яка здатна адаптуватись до реалій сьогодення, бути креативною та гнучкою. Тому майбутній учитель початкової школи має не лише володіти системою знань, умінь і навичок, а й розуміти закономірності, принципи та технології навчання дітей молодшого шкільного віку.

Дидактика є теоретичною основою процесу навчання та освіти. Вона досліджує суть, закономірності, принципи, зміст, методи, засоби та організаційні форми навчання. Вивчення курсу «Дидактика початкової освіти» сприятиме формуванню професійної компетентності майбутніх педагогів, розвитку в них педагогічного мислення, уміння планувати, організовувати й аналізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів. Метою курсу є ознайомлення студентів із сучасними науковими підходами до організації навчання в початковій школі, формування знань про закономірності, принципи, методи і технології навчання, а також розвиток умінь застосовувати дидактичні положення у практичній діяльності.

Посібник укладено з урахуванням провідних тенденцій розвитку сучасної початкової школи. Він містить систематизований виклад основних теоретичних положень курсу, які можуть бути використані студентами під час лекційних, практичних занять, самостійної роботи, підготовки до педагогічної практики та кваліфікаційних іспитів.

Автор сподівається, що даний курс лекцій допоможе студентам глибше осягнути закономірності навчання у початковій школі, сприятиме формуванню професійної компетентності, педагогічної майстерності та творчого підходу до майбутньої педагогічної діяльності.

Розділ 1. ДИДАКТИКА ЯК НАУКА. СУТЬ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Тема 1. *Поняття про дидактику як науку*

Мета: сформувати у студентів розуміння основних понять дидактики, функцій, структури; дати характеристики дидактики як науки та галузі педагогіки, ознайомити з методами дослідження.

План

1. Поняття дидактики як науки. Об'єкт, предмет, функції дидактики.
2. Основні категорії дидактики.
3. Завдання дидактики початкової освіти.
4. Методи дидактичних досліджень.

Зміст лекційного матеріалу

1. Поняття дидактики як науки. Об'єкт, предмет, функції дидактики.

Дидактика – це галузь педагогіки, що розробляє теорію навчання і освіти.

Дидактика – це галузь педагогічної науки, яка вивчає, досліджує, узагальнює та обґрунтовує цілі, закономірності, принципи, зміст, форми та методи навчального процесу, взаємодію вчителів та учнів, вплив педагогічних явищ на формування й розвиток особистості учня. Дидактика покликана відповісти на питання: «чого навчати?» (зміст освіти), «як навчати?» (принципи і методи навчання), «як учитися?» (методи і прийоми самостійної творчої діяльності).

Дидактика є наукою, бо має *об'єкт, предмет дослідження, категоріальний апарат, має джерела розвитку, завдання і функції, методи дослідження*.

Об'єкт вивчення дидактики: педагогічні явища і факти навчального процесу в його конкретно-історичному розвитку. Це особлива сфера людської діяльності, яка досліджує теорію навчання і освіти.

Предмет вивчення дидактики – діяльність вчителя і учня, їх функції, взаємовідносини як учасників освітнього процесу.

Специфіка дидактики початкової школи: об'єкт і предмет розглядаються в контексті специфіки початкової школи, враховуючи вікові особливості молодших школярів, їхні потреби у грі, творчості та активному пізнанні світу.

Основні категорії дидактики (категоріальний апарат) – навчання, освіта, самоосвіта, знання, уміння, навички, компетентності, учіння, викладання, закономірності, принципи, методи, форми організації навчання.

Джерела розвитку дидактики – досвід навчання; створення умов для освіти минулих поколінь; праці науковців, дослідників дидактики, а також тих наук, які пов'язані з дидактикою; спеціально організовані дослідження в галузі дидактики; досвід педагогів новаторів, науковців.

Функції і завдання дидактики. Головна функція – передача соціального і практичного досвіду підростаючому поколінню. Функції дидактики як науки: пояснювальна, перетворююча, прикладна.

Завдання дидактики як науки полягають у науковому обґрунтуванні процесу навчання, його цілей, змісту, методів, форм і результатів. Вони є

фундаментальними і стосуються всіх рівнів освіти, включаючи початкову школу.

Методи дослідження – теоретичні, емпіричні, статистичні; групи методів дослідження: традиційні, соціологічні, проєктивні (тести), математичні, педагогічний експеримент.

2. Основні категорії дидактики.

Навчання – процес цілеспрямованої, послідовної взаємодії вчителя і учнів, спрямований на засвоєння всіх компонентів змісту освіти, в результаті чого в учнів формуються знання, уміння, навички.

Знання – перевірені суспільно-політичною практикою результати процесу пізнання, відображені у свідомості людини у вигляді уявлень, фактів, суджень, теорій.

Уміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання практичних і теоретичних дій на основі знань і життєвого досвіду; формується вправлінням, передбачає застосування знань у змінених умовах.

Навички – усталені способи виконання дій, сформовані у результаті багаторазових повторень (рухові, інтелектуальні, перцептивні).

Навчання – це цілеспрямована діяльність, яка може включати взаємодію вчителя та учнів, формування компетентностей, а також процес пізнання та розвитку особистості для застосування знань у житті.

Компетентність – досвід, обізнання та знання. Компетентність у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід.

Компетентність також визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Компетентність – це оволодіння відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї та предмета діяльності. **Компетенція** (лат. *competentia*, від *compete* — взаємно прагну; відповідаю, підходжу) — сукупність предметів відання, завдань, повноважень, прав і обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються законодавством.

Професійна компетенція — вміння використати знання, навички, досвід в конкретно даних умовах, досягнувши при цьому максимально позитивного результату.

Освіта – процес і результат взаємодії між учителем та учнями, за яким останні оволодівають всіма компонентами змісту навчання, розвиваються і виховуються.

Самоосвіта – самостійна діяльність суб'єкта, спрямована на оволодіння новими знаннями, вміннями, навичками і вдосконалення набутих, відповідно до свідомо поставленої мети.

Навчання – це двосторонній процес, який включає діяльність як учителя (викладання), так і учня (учіння).

Викладання – організація цілеспрямованого й систематичного впливу викладача на учня з метою досягнення певної навчальної мети.

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння учнями знань, оволодіння вміннями і навичками; оволодіння соціальним досвідом з метою його використання в практичному житті.

Закономірності навчання – об’єктивні, суттєві, стійкі та повторювальні зв’язки між складовими компонентами цього процесу, що сприяють ефективній реалізації його функцій.

Принципи навчання – вихідні положення, що визначають діяльність вчителя і характер пізнавальної діяльності учнів.

Методи навчання – способи (шляхи) взаємодії вчителя і учнів, спрямовані на розв’язання навчально-виховних завдань.

Форми організації навчання – спеціально організована діяльність вчителя і учнів, що проходить в установленому порядку і певному режимі.

Розвиток – набуття індивідом кількісних та якісних змін.

Пізнання – процес цілеспрямованого відображення об’єктивної реальності у свідомості людей.

3. Завдання дидактики початкової освіти.

Завдання дидактики полягають у тому, щоб, з одного боку, описувати і пояснювати процес навчання і умови його реалізації, а з іншого – розробляти більш досконалу організацію цього процесу, нові навчальні системи, нові технології навчання

Завдання дидактики:

1. Визначення педагогічних основ **змісту освіти**:

– оптимальне поєднання гуманітарної і природничо-математичної складових освіти, теорії з практикою;

– відбір і структурування навчального матеріалу на засадах диференціації;

– створення інтегрованих курсів;

– вироблення державних стандартів.

2. Дослідження суті **закономірностей і принципів навчання** (підвищення ролі розвивального і виховного впливу на учнів).

3. Розробка системи загально-педагогічних **методів** навчання і умов їх застосування, нових педагогічних та інформаційних **технологій**.

4. Визначення і удосконалення **форм** організації навчання.

Завдання дидактики початкової школи (за О.Я. Савченко):

1. Формування в учнів системи початкових знань, умінь і навичок з основ наук.

2. Розвиток пізнавальних здібностей і навчальних інтересів молодших школярів.

3. Формування мотивації до навчання, інтересу до пізнання, активної навчальної діяльності.

4. Опанування учнями прийомів розумової діяльності, логічного та критичного мислення.

5. Розвиток мовлення, комунікативних умінь, збагачення словникового запасу.

6. Формування навчальної самостійності та елементів рефлексії (самоаналізу).

7. Забезпечення гармонійного поєднання навчання і виховання, розвиток моральних якостей особистості.

8. Індивідуалізація та диференціація навчання з урахуванням можливостей і потреб учнів.

9. Формування ключових компетентностей, необхідних для подальшого навчання й життя в суспільстві.

Реалізація завдань дидактики на сучасному етапі передбачає:

- гуманізацію, загальнорозвивальний характер початкової освіти;
- розробку теоретичних основ неперервності всіх ступенів освіти (дошкільна, загальна, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта)
- оновлення змісту початкової освіти (навчальна діяльність має бути змістовною і особистісно-значущою для дитини; варіативність навчальних планів і програм, поєднання предметної основи навчання з інтеграцією і диференціацією змісту; соціалізація дітей; вивчення іноземних і споріднених мов; взаємозв'язок навчання і розвитку учня; створення нових навчальних програм, посібників і підручників);
- пошук гнучких форм організації навчання (відповідність структури уроків особливостям інтегрованих курсів, спілкування та співпраця, поєднання індивідуальних, групових і фронтальних видів роботи);
- використання інформаційних технологій (розробка розвивальних та ігрових дидактичних матеріалів для роботи в комп'ютерних класах).

4. Методи дидактичних досліджень

Методи (гр. – спосіб пізнання) **дослідження** – це способи, шляхи пізнання об'єктів дійсності.

Методика дослідження – це сукупність послідовних перетворювальних дій спрямованих на вирішення дослідницьких завдань; комплекс методів з метою отримання необхідних даних.

Методи дидактичного дослідження – це способи вивчення педагогічних явищ, отримання об'єктивної інформації про їхнє функціонування з метою побудови науково обґрунтованих теорій.

Залежно від етапів дослідження всю їх різноманітність умовно можна поділити на три групи: **емпіричні** (використовуються для збору науково-педагогічних фактів, які піддаються теоретичному аналізу, узагальненню, систематизації отриманих даних) – спостереження, експеримент (природний та лабораторний), бесіда, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності учнів.), **теоретичні** (виділення й аналіз окремих об'єктів, ознак, властивостей, педагогічних явищ) – алгоритмізація, моделювання; індукція та дедукція, узагальнення; складання бібліографії, реферування, конспектування, анотація, цитування; **статистичні** (допомагають оцінити результати експерименту, підтвердити надійність висновків, математична й статистична обробка отриманих даних) – групування, кореляційний аналіз та ін.

Види дидактичних досліджень:

– *Фундаментальні* – це ті, які розширюють теоретичні знання певної галузі дидактики (дослідженні зв'язки, залежності, закономірності навчання). Фундамент дослідження, як правило, є основою для розгортання низки прикладних і методичних розробок, рекомендації щодо впровадження результатів досліджень, написання підручників;

– *Прикладні* – дозволяють здійснити практичну реалізацію фундаментальних;

– *Теоретичні* – спрямовані на аналіз, синтез, узагальнення літературних джерел на основі чого визначені висновки;

– *Експериментальні* – це дослідження, які передбачають проведення експерименту.

Групи методів досліджень:

– *Традиційні* (спостереження (самоспостереження), бесіди, інтерв'ю, вивчення продуктів діяльності, вивчення досвіду);

– *Соціологічні* (анкетування, соціометрія, метод рейтингу, метод узагальнених незалежних характеристик (консиліум));

– *Проективні* (тести креативності, досягнень, інтелекту, особистісні);

– *Математичні* (метод реєстрування, ранжування, моделювання, статистичні);

– *Психолого-педагогічний експеримент* – це науковий метод дослідження, який проводиться в спеціально створених або доцільно вибраних умовах для вивчення психологічних та педагогічних явищ. У дидактиці – а це сукупність дослідів, що дозволяють зіставляти результати та робити обґрунтовані висновки про процес навчання.

Етапи проведення експерименту:

1) Констатувальний (виявлення вихідного рівня, перевірка гіпотези);

2) Формувальний (цілеспрямований вплив для досягнення мети);

3) Контрольний (оцінка ефективності втручання, порівняння результатів).

Види експерименту: *лабораторний* (у лабораторних умовах виконуються певні дії, які за своєю структурою близькі до конкретної діяльності); *природний* (в умовах близьких до звичайної діяльності, досліджуванні не знають, що вони є об'єктом спостереження).

Послідовність проведення психолого-педагогічного дослідження:

– визначення проблеми дослідження;

– вивчення наукових фактів, положень;

– вивчення шкільної практики;

– формування гіпотези дослідження;

– виконання експериментальної роботи;

– зіставлення експериментальних даних з масовою практикою;

– оформлення результатів дослідження;

– втілення їх у життя;

– узагальнення результатів дослідження, формулювання висновків, доведення або спростування гіпотези.

Питання для самоконтролю:

- Що називається дидактикою? Чому її називають наукою?
- Назвіть основні категорії дидактики, дайте їм визначення.
- Назвіть завдання дидактики початкової освіти.
- Які групи методів дидактичних досліджень знаєте? Які з них найчастіше використовуються у початковій школі?

Тема 2. Суть процесу навчання

Мета: ознайомити студентів із суттю, ознаками процесу навчання, його функціями, компонентами, рушійними силами, дати цілісну характеристику процесу навчання, основним типам, видам навчання.

План

1. Суть, загальна характеристика процесу навчання.
2. Научіння, навчання, учіння.
3. Процес навчання, пізнання, рушійні сили процесу навчання.
4. Функції процесу навчання.
5. Типи навчання, їх характеристика. Види навчання
6. Цілісна система процесу навчання: компонентний склад, основні етапи і рівні засвоєння знань.

Зміст лекційного матеріалу

1. Суть, загальна характеристика процесу навчання

Освітній процес, навчальний процес, процес навчання.

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості, шляхом формування та застосування її компетентностей (Ст. 1. ЗУ «Про освіту»). Освітній процес – це організоване закладом освіти здобування здобувачем освіти відповідного рівня освіти в інституційній формі (очна, заочна, дистанційна та мережева), що відбувається за освітньою програмою в спеціально створеному освітньому середовищі із встановленими властивостями. Отже, з урахуванням наявних норм законодавства про освіту, освітній процес у сучасному закладі загальної середньої освіти:

- забезпечує єдність навчання, виховання і розвитку учня;
- реалізується відповідно до освітньої програми, розробленої й затвердженої закладом освіти на основі державних стандартів загальної середньої освіти, яка обов'язково передбачає освітні компоненти для вільного вибору учня;
- здійснюється як одночасна співдіяльність і постійна взаємодія учня (навчальна діяльність) і вчителя (педагогічна діяльність) у формах, за допомогою методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі;
- передбачає повне виконання закладом освіти відповідної освітньої програми та досягнення учнем визначених нею результатів навчання (компетентностей) як особистісних якостей, які підлягають ідентифікації, вимірюванню та оцінюванню та які учень здатен продемонструвати після завершення освітньої програми та окремих її компонентів у встановленому порядку та у визначені терміни;
- відбувається в створеному закладом освіти освітньому середовищі як упорядкованій сукупності умов, що уможливають здобування учнем загальної середньої освіти.

Навчальний процес – це спеціально організована та доцільно керована пізнавальна діяльність, що здійснюється у певному закладі освіти, яка передбачає цілеспрямовану взаємодію вчителя й учнів для засвоєння знань,

умінь, навичок та формування особистості. Він є частиною ширшого педагогічного процесу і має чітко визначені мету, зміст, методи та організаційні форми, а також реальний результат у вигляді засвоєння соціального досвіду.

Навчальний процес зосереджений на отриманні конкретних знань і навичок, тоді як освітній процес є ширшим, включаючи розвиток особистості, формування світогляду та застосування компетентностей шляхом науково-методичних і педагогічних заходів. По суті, навчальний процес є частиною освітнього, який, окрім навчання, охоплює виховання та загальний розвиток людини.

Під поняттям процес навчання розуміють безпосередню взаємодію між вчителем і учнем. *Процес навчання* – це цілеспрямована, послідовно організована взаємодія вчителя і учнів, опосередкована змістом діяльності, в ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання та розвитку. Навчання має чітку мету – освіта, виховання та розвиток учнів; структуру та послідовність; це не односторонній вплив, а двосторонній процес, який включає як викладання, так і учіння; взаємодія відбувається через засвоєння навчального матеріалу, що є основою для розвитку учнів.

Структурні елементи процесу навчання:

1. Мета навчання – визначається умовами розвитку суспільства та набутим досвідом у формуванні особистості; життєва і соціальна компетентність учнів, їх розвиток і саморозвиток на основі повноцінного використання внутрішнього потенціалу особистості.

2. Завдання навчання. Впливають із мети навчання і дають змогу здобувати знання, набувати вміння і навички згідно з навчальними планами та програмами.

3. Зміст освіти – чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими повинен оволодіти учень протягом навчання у школі.

4. Методи навчання – способи взаємодії вчителя та учнів, за допомогою яких учні здобувають певні знання, вміння і навички.

5. Засоби навчання – матеріальні або інформаційні об'єкти, які забезпечують ефективну реалізацію цілей, змісту, методів і форм навчання (підручники, посібники, комп'ютерна техніка, відеоматеріали, аудіозаписи, мультимедійні презентації, спортивні знаряддя тощо).

6. Форми організації навчання – зовнішнє вираження узгоджених дій учителя й учнів з урахуванням кількості учнів, тривалості, місця, типу взаємодії (урок, факультативні заняття, гурткова, секційна робота, конкурси, олімпіади, спортивні змагання тощо).

7. Результати навчання – досягнутий рівень знань, сформовані компетентності, розвиток особистості. Визначаються за допомогою поточного, тематичного, підсумкового контролю.

Ознаки процесу навчання:

1. *Двосторонній характер* процесу навчання – це не просто передача знань від вчителя до учня, а двосторонній процес викладання і учіння, де обидві сторони активно взаємодіють та впливають одна на одну.

Учіння – це власна діяльність учня; це основна форма діяльності людини, в результаті якої вона набуває досвіду самостійного предметного діяння. Учіння здійснюється: під керівництвом вчителя; під час самостійної роботи учня. Суть учіння полягає не стільки в опануванні певних знань, навичок та вмінь, стільки в оволодінні методикою учіння, умінні вчитися, у формуванні ефективної методики самоосвіти.

Викладання – це організація цілеспрямованого і систематичного впливу викладача на учня з метою досягнення певної навчальної мети.

Структурні елементи діяльності вчителя:

- планування, складання календарно-тематичних і поурочних планів;
- організація навчальної роботи;
- стимулювання уваги учнів до даної теми;
- контроль та внесення корективів в організацію викладання;
- аналіз результатів навчання.

2. *Зовнішня і внутрішня сторона* процесу навчання (зовнішня – практичні дії учнів із навчальними засобами та діяльність вчителя (викладання); внутрішня – розумові процеси учня: сприймання, запам'ятовування, переробка інформації мотиви навчання, його результати);

3. *Пізнавальний* характер процесу навчання (передбачає не пасивне засвоєння інформації, а активну, самостійну та цілеспрямовану роботу учня над розширенням свого розуміння світу);

4. *Спеціально організований* процес навчання (забезпечується узгоджена та послідовна взаємодія, яка відбувається за певним регламентом і режимом, створюється спеціальне освітнє середовище);

5. *Сприяє прискореному розвитку особистості* (формує світогляд, розвиває когнітивні здібності (мислення, пам'ять, увагу), соціальні навички, моральні цінності).

2. Научіння, навчання, учіння.

Одне з основних завдань сучасної школи – зробити навчальний процес не тільки процесом засвоєння знань, оволодіння уміннями і навичками, але й процесом інтелектуального розвитку та виховання особистості кожного учня, становлення його творчої активності.

Научіння – процес і результат здобування індивідуального досвіду. Це: 1) інтенсивний процес зміни вродженого видового досвіду і пристосування його до конкретних умов; 2) пізнавальний процес засвоєння соціального досвіду практичної і теоретичної діяльності; 3) стійка діяльність, що не виникає із безпосередньо вроджених фізіологічних реакцій організму.

**Приклади:* умовно-рефлекторне: учень чує дзвінок (стимул) і знає, що потрібно встати чи приготуватись до уроку (реакція); научіння через наслідки власної поведінки: учень отримує винагороду (похвалу) за правильну відповідь → підсилення бажаної поведінки; шляхом наслідування: дитина бачить, як учитель розв'язує задачу, і повторює дії; вербальне (словесне) научіння: учень запам'ятовує нову інформацію з підручника або пояснення вчителя; інтуїтивне научіння: дитина вчиться користуватись планшетом без підказок, "просто

пробуючи"; наочіння через гру: у грі "магазин" діти вчатьс я рахувати, вести діалог, розподіляти ролі.

Це поняття виникло в зоопсихології в працях американського психолога Е.Л. Торн-Дайка та інших. Шляхом наочіння може здобуватися будь-який досвід у людини і нові форми поведінки в тварин. Біхевіористи вважають, що існує єдиний механізм наочіння в людини і тварини.

Навчання – цілеспрямовано організоване наочіння. Це процес взаємодії між тим, хто навчає і тим, кого навчають, внаслідок чого з'являються знання, уміння, навички, здійснюється психічний і особистісний розвиток учнів, цілеспрямована передача підростаючому і поколінню інтелектуального і професійного досвіду. Основна мета навчання – розвиток особистості учня.

Учіння – цілеспрямоване, усвідомлене засвоєння соціального досвіду; це активна, гностична («гностичний» з грецької – «ретельно прихований»), пізнавальна діяльність особистості, ціль якої – наочіння. Є первинне учіння (через проби і помилки) і вторинне, яке носить власне інтелектуальний характер. Учіння може бути як формальним (у школі), так і неформальним або інформальним (у побуті, через досвід).

Процес учіння як набування індивідуального досвіду відбувається через дії дитини. Учіння стає компонентом ігрової та початкової трудової діяльності дітей – дошкільників. Воно стає провідною діяльністю в житті більшості дітей, коли вони вступають до школи. Усвідомлюючи й приймаючи цілі учіння, школяр стає суб'єктом навчальної діяльності.

**Приклади:* самостійне читання підручника, щоб підготуватися до уроку (учень сам організовує пізнавальну діяльність для досягнення навчальної мети); розв'язування математичних задач удома без допомоги вчителя (активне застосування набутих знань); учень виконує проєкт «Світ професій» (виготовлення "Книги професій") (інтеграція знань з ЯДС, української мови, образотворчого мистецтва); розв'язання задачі новим способом (засвоєння нового способу дії через спроби і помилки).

Різниця між наочінням, навчанням і учінням виявляється в готовності дитини до цих видів опанування інформації в різні вікові періоди. До наочіння діти готові майже зразу після народження, до навчання – з 4-5 років, а до учіння – з 7-8 років.

**Відмінність:* навчання – діяльність педагога разом з учнем; учіння – активність дитини; наочіння – результат у вигляді сформованих умінь і навичок.

3. Процес навчання, пізнання, рушійні сили процесу навчання

Методологічною основою процесу навчання є наукова теорія пізнання, яка ґрунтується на законах діалектики, що описують універсальні закони розвитку: закон взаємопереходу кількісних змін в якісні (поступове накопичення змін призводить до стрибка в нову якість), закон єдності та боротьби протилежностей (розвиток відбувається через суперечності та боротьбу внутрішніх протилежностей), та закон заперечення заперечення (розвиток відбувається в спіралі, де нова якість заперечує стару, але зберігає певні її

елементи в новому вигляді); закон взаємозв'язку та взаємозалежності (є основою всіх трьох законів, все у світі взаємопов'язане і взаємозалежне).

Процес навчання є складовим процесу пізнання. *Пізнання* – 1) це процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей; 2) це вища форма відображення об'єктивного світу у свідомості учнів, яка виходить за межі наявного стану речей і здатне відображати не тільки сучасне, а й майбутнє. Процес пізнання: живе споглядання → абстрактне мислення → практика. Пізнання для школяра – це перевідкриття, яке не обов'язково відбувається у процесі навчання. На пізнання певних явищ чи процесів людство витратило десятки і тисячі років, а учень під час навчання засвоює такі знання впродовж року.

Процес наукового пізнання – це такий рівень функціонування свідомості, внаслідок якого одержується нове знання не тільки для окремого суб'єкта, а й для суспільства в цілому. Нові знання є наслідком професійної діяльності вчених.

<i>Процес навчання</i>	<i>Процес наукового пізнання</i>
1. Відбувається на всіх рівнях, коли не відкривають нові знання, а учні засвоюють уже пізнані істини	1. Здобуваються лише нові знання, які спонукають до формування умінь і навичок.
2. Практика допомагає краще зрозуміти і засвоїти навчальний матеріал.	2. Практика є критерієм істини.

Суперечності як рушійні сили процесу навчання. Процес навчання – це постійний рух і розвиток, який зіткнуто з протиріччю, подолання яких спонукають людину до активної діяльності. Рушійна сила — це певне психологічне відчуття труднощів у розв'язанні поставлених навчальних завдань. Вона виявляється у підвищенні розумової активності особистості (виникають оперантні запитання: чому? як?) і спонуканні до конкретних дій: оволодіння необхідним обсягом знань, умінь і навичок для розв'язання поставленої задачі.

У найбільш загальному розумінні *рушійна сила процесу навчання* — це результат суперечностей між пізнавальними завданнями з одного боку та наявним рівнем знань, умінь і навичок — з іншого. На ґрунті подолання протиріччя відбувається перехід від незнання до знання.

Суперечності у процесі навчання:

- суперечність між раніше засвоєними знаннями та новими фактами;
- суперечність між раніше засвоєними знаннями та їх новими практичними умовами використання;
- суперечність між теоретично можливим способом вирішення завдань і практичною нездійсненністю обраного способу;
- суперечність між практично досягнутим результатом й нестачею в учнів знань для його теоретичного обґрунтування;
- суперечність між загальними умовами суспільства до процесу навчання;

- суперечність між фронтальним викладом матеріалу і індивідуальним засвоєнням його;
- суперечність між розумінням матеріалу вчителем і учнем.

4. Функції процесу навчання

Процес навчання виконує кілька взаємопов'язаних функцій, які відображають його зміст, мету і вплив на розвиток особистості учня. У дидактиці традиційно виокремлюють три основні функції навчання, а також додаткові (специфічні), що відображають сучасні вимоги до освіти.

1. Освітня – покликана забезпечити засвоєння учнями системи наукових знань, формування вмінь, навичок, компетентностей.

Види знань: основні терміни і поняття; факти щоденної дійсності; основні закони науки; теорії; знання про способи діяльності; знання про норми ставлення до різних явищ життя.

Знання: *теоретичні* (поняття, системи понять, абстракції, теорії, гіпотези, закони, методи науки); *фактичні* (одиничні поняття: знаки, цифри, букви, географічні назви, історичні особи, події).

Види вмінь: первинні (неавтоматизовані дії, підпорядковані певному правилу; це або початкова стадія становлення навички, або дія в повній автоматизації якої немає потреби; вони близькі до навичок, піддаються автоматизації); вторинні (дії, які принципово не можуть бути автоматизовані, передбачають елементи творчості).

2. Розвивальна – передбачає розвиток учнів у процесі навчання, зокрема: пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення та мовлення), волі, емоційного та соціального інтелекту, навчальних інтересів, мотивів, здібностей.

3. Виховна – спрямованість навчального процесу на формування в учнів світогляду, моральних, трудових, естетичних та етичних уявлень, переконань, а також норм поведінки і діяльності, що відповідають суспільним ідеалам. Вона передбачає формування якостей особистості, таких як почуття обов'язку, відповідальності, колективізму, доброти, а також навичок, необхідних для успішної праці та життя.

5. Типи навчання, їх характеристика. Види навчання

Тип навчання – це спосіб і особливості організації мислительної діяльності людини. Визначення певного типу навчання здійснюється на основі аналізу певних структурних елементів: 1) характер викладацької діяльності вчителя; 2) особливості заучування знань учнями; 3) репродуктивна діяльність учнів; 4) специфіка застосування знань на практиці.

Догматичне навчання: 1) Учитель повідомляє учням певний обсяг знань у готовому вигляді без пояснення. 2) Учні засвоюють знання без усвідомлення і розуміння, майже дослівно відтворюють завчене. 3) Від учнів не вимагають застосування знань на практиці. 4) Розвиток механічної пам'яті, відсутня підготовка до практичної діяльності.

Пояснювально-ілюстративне навчання: 1) Учитель повідомляє учням певну кількість знань, пояснює сутність явищ, процесів з використанням

наочного матеріалу. 2) Учні свідомо засвоюють запропонований обсяг знань, відтворюють на рівні глибокого розуміння. 3) Відсутня активна самостійна пізнавальна діяльність і розвиток інтелектуальних можливостей кожного учня. 4) Застосування учнями викладених учителем знань на практиці різноманітних видах.

Проблемне навчання: 1) Учитель створює певну пізнавальну задачу, допомагає учням виокремити і прийняти її, організовує учнів для розв'язання проблемної ситуації. 2) Учні самостійно оволодівають певною сумою знань, умінь. 3) Набуті знання, уміння є передумовою успішної пізнавальної діяльності. 4) Учитель пропонує широкий спектр застосування знань на практиці.

Програмоване навчання: 1) Учитель подає учням невеликі порції навчального матеріалу (кроки) в певній логічній послідовності. 2) Учні після кожної порції інформації виконують контрольні завдання в певній послідовності. У випадку правильного виконання – учень переходить до наступного етапу опанування навчальної інформації. 3) Учні засвоюють матеріал за допомогою навчальних засобів (комп'ютерної техніки, програмованого підручника, перфокарт тощо), які виконують функцію контролю. 4) Пріоритетна роль відводиться використанню знань на практиці та у змінених умовах.

Види програм: *лінійні* (послідовне виконання завдань з поступовим ускладненням, у разі неправильного виконання – повторне вивчення необхідної інформації); *розгалужені* (послідовне виконання завдань з поступовим ускладненням, у разі неправильної відповіді – додаткова інформація, яка дає можливість дати правильну відповідь); *адаптивні* – учню надається можливість обирати самому рівень складності завдання; *комбіновані* – включають у себе елементи усіх попередніх типів програм.

Модульне навчання: 1) Учитель складає програму з модулів (автономних частин навчального матеріалу, блоків), чітко формулює навчальну мету, створює банк інформації та методичні вказівки щодо її опанування, проводить теоретичні та практичні заняття з метою формування певних базових знань, умінь, розробляє контрольні заходи. 2) Учні здобувають знання за модулями, у них формуються уміння, навички. 3) Реалізується принцип індивідуалізації навчання, здійснюється самонавчання, регуляція темпу опанування інформації та її обсягу. 4) Виконання великої кількості дослідницьких, практичних робіт дозволяє використати набуті знання на практиці.

Види навчання. У різні епохи формувалися свої погляди на завдання і характер навчання, що визначали навчальний процес, специфічний для кожного суспільства, конкретних умов його життя, тенденцій у теорії та практиці навчання.

Пояснювально-ілюстративне навчання забезпечує сприймання навчальної інформації з одночасним її узагальненням, засвоєнням понять, законів, теорій. Мета практичних вправ – поглиблення знань, формування, закріплення знань, умінь і навичок, застосування їх у нових ситуаціях. Цей вид навчання орієнтує на репродуктивне засвоєння знань, умінь і навичок.

Проблемне навчання – передбачає послідовні й цілеспрямовані пізнавальні завдання, які учні розв’язують під керівництвом учителя й активно засвоюють нові знання.

Програмоване навчання – навчальний матеріал подається дозовано, у логічно послідовних частинах, а учень активно засвоює знання через постійний зворотний зв’язок і самоконтроль. Передбачає використання електронних застосунків, що забезпечують інтерактивний, ігровий та дослідницький формати навчання.

*Наприклад, «Розумники Smart Kids» – електронний освітній ігровий ресурс для учнів початкової школи (1–4 класи); «Study-Smile» – навчальна платформа з інтерактивними вправами, сформована за тематикою 1–4 класів; «MozaWeb» – платформа з цифровими підручниками, 3D-сценами, анатомічними, природничими і математично-науковими модулями; «Matific» – гейміфікована платформа для вивчення математики учнями початкової школи, пропонує калейдоскоп математичних вправ, історій, задач; «Liveworksheets» та «LearningApps» – платформи з інтерактивними робочими зошитами учнів; дозволяють створювати вправи, інтерактивні тренажери з мультимедіа; «Bristar» – навчальна ігрова (ММО/RPG) платформа для дітей 1–4 класів, де кожен квест містить навчальну задачу, сюжетну лінію, геймічні елементи, мотивацію через гру.

Інтегроване навчання – засноване на комплексному підході, розглядається через призму цілісної картини світу (велика ідея), а не ділиться на окремі дисципліни; заохочує учнів робити зв’язки між дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох предметних областей.

Диференційоване навчання – це один із способів досягнення всіма дітьми загальноосвітньої мети навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Диференціація – врахування особливостей учнів у такій формі, коли учні об’єднуються в групи на основі будь-яких особливостей для окремого навчання. Диференціація навчання здійснюється за допомогою чітко продуманої системи фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи.

Способи і прийоми диференціації: за ступенем складності завдань; за ступенем самостійності учнів; систематичного і послідовного розвитку мислення учнів; за ступенем доповнення основного змісту додатковими завданнями; поетапна диференціація змісту на уроках; диференціація змісту домашніх завдань; через методи і види роботи; на основі фізичного середовища навчання.

Ігрове навчання – цілеспрямоване створення ігор для досягнення навчальних цілей. Ядром ігрового навчання є навчання через ігри. Не з іграми, не за допомогою ігор, а через ігри. Такий вид навчання повністю інтегрує механіку гри та зміст, який мають опанувати учасники. Ігрове навчання має недолік – скласти пам’ятну, захопливу історію, підібрати необхідні змістові модулі та пов’язати їх з розвивальними елементами досить складно. Тому для розвитку такого навчання потрібні час і відповідні знання. Не слід плутати з гейміфікацією – використанням ігрових елементів як системи мотивування до

навчального процесу, у той час як *game-based learning* – це навчання, яке повністю засноване на грі, в якій закладені певні мета, завдання та результати.

Дистанційне навчання — сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів у навчальному закладі. Не слід плутати з онлайн-навчанням, яке може відбуватися і в школі – якщо діти працюють в класі з використанням певної інтернет-платформи. Дистанційне навчання може відбуватися в синхронному чи асинхронному режимі. В першому випадку учні та вчитель вступають у взаємодію онлайн одночасно (уроки в Zoom чи на інших платформах). Асинхронний режим — це коли взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання здійснюється із затримкою в часі. При чому застосовуються інтерактивні освітні платформи, електронна пошта, форуми, соціальні мережі тощо. У 2020 році Міністерством освіти і науки України затверджене Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти.

6. Цілісна система процесу навчання: компонентний склад, основні етапи і рівні засвоєння знань.

Процес навчання є складною цілісною системою. Його структурними компонентами є:

1. *Цільовий компонент* (мета викладання кожного предмета, його конкретних розділів і тем). Освітня мета полягає в забезпеченні засвоєння, закріплення, застосування теорій, понять, законів тощо; формування загально-навчальних та спеціальних умінь і навичок. Виховна мета реалізується у формуванні виховних світоглядних ідей, моральних якостей школярів, естетичних поглядів, уміння працювати і контролювати себе, гігієнічних та фізичних навичок. Розвивальна мета охоплює розвиток мислення, уваги, пам'яті, волі, емоцій, навчальних інтересів, мотивів і здібностей школярів. Розвиток мислення відбувається на основі загально-розумових дій та операцій: структурування, систематизація, конкретизація, варіювання, доведення, формулювання висновків, пояснення, класифікація, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення.

2. *Стимуляційно-мотиваційний компонент*. Усвідомлення учнями їх власного стимулу до діяльності; формування внутрішньої потреби у засвоєнні знань, позитивного ставлення до навчання; управління мотивацією учнів, їх інтересами і потребами.

3. *Змістовий компонент*. Зміст навчання – це сукупність навчального матеріалу, що визначається державним стандартом, освітніми програмами, підручниками для початкової школи, а також структурований відповідно до освітніх цілей, вікових особливостей учнів. Навчальний матеріал залежно від функцій, які він виконує належить до таких видів: інформаційний, операційний, актуалізуючий, контролюючий, стимулюючий, діагностуючий.

4. *Операційно - діяльнісний (методичний) компонент*. Відображає процесуальну суть навчання, реалізується за допомогою оптимальних методів, засобів, форм організації навчання.

Передбачає таку послідовність етапів засвоєння знань (або етапів пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання):

Сприймання – первинне ознайомлення учнів з новим матеріалом через органи чуття (слух, зір, дотик тощо), а також на основі життєвого досвіду. Передбачає впізнавання предметів, явищ, процесів, віднесення їх до певних груп, які вже відомі для учнів. У сучасних підходах до процесу навчання – не пасивне, а активне самостійне сприймання навчальної інформації.

Учитель повинен постійно здійснювати вибір і оцінку інформації, яку він пропонує дітям (необхідно позбавляти її зайвих деталей, підкреслювати головне, дотримуватись логіки змісту тощо), психологічно правильно добирати форму її презентації. У роботі з молодшими школярами доцільно широко застосовувати образність (предмети, унаочнення, малюнки тощо), ігри, інтерактив. Особливе значення має перше враження, перше відбиття нових образів і понять у свідомості дитини.

*Наприклад: учень слухає розповідь про птахів, розглядає їхні зображення.

Осмислення і розуміння – активний розумовий процес, коли учень усвідомлює зміст сприйнятого матеріалу, встановлює причинно-наслідкові зв'язки. Передбачає розкриття суттєвих ознак предметів, явищ, процесів, їх аналіз. Він втілює перетворення конкретних образів у поняття — процес абстрагування. Як на етапі сприймання, так і на рівні осмислення та розуміння каталізатором виступають емоції. Саме тому емоційність повинна супроводжувати весь процес пізнання. Супроводжується запитаннями, порівняннями, поясненнями.

*Наприклад: учень розмірковує, чому птахи відлітають у теплі краї, відповідає на запитання вчителя, слухає відповіді однокласників.

Узагальнення – виділення і об'єднання істотного в навчальному матеріалі, встановлення загальних закономірностей, аналіз ознак, властивостей, абстрагування від деталей.

*Наприклад: учень формулює загальне поняття: «Птахи — це тварини, які мають крила, дзьоб, тіло, вкрите пір'ям».

Систематизація – впорядкування знань за певними логічними, тематичними або функціональними ознаками. Знання розміщуються у свідомості за категоріями, темами, групами.

*Наприклад: учень групує птахів на перелітних і осілих.

Закріплення – багаторазове повторення, застосування, вправлення для міцного засвоєння знань, здійснюється у формі тренувальних вправ, повторень, ігор. Успіх цього етапу залежить від низки чинників: від спроможності пам'яті, особистої зацікавленості учня в інформації, від емоційного контексту, в якому відбувається процес, від авторитетності джерела (книжка, вчитель), з якого вона походить тощо.

*Наприклад: учень виконує вправу з класифікації птахів або добирає назви птахів до зображень.

Застосування на практиці – перевірка дієвості знань, перехід від абстрактного до конкретного. Перенесення знань і вмінь у нові ситуації, їх використання у повсякденному житті, творчості, розв'язанні завдань.

На цьому шляху знання поєднуються з діяльністю, забезпечується формування умінь, а уміння з часом можуть трансформуватися в навички. Але все це залежить виключно від того, наскільки інформація відповідає потребам дитини. Найміцнішими є ті знання, які знаходять застосування у діяльності. Відбувається повне злиття нової інформації з раніше набутим інформативним досвідом.

*Наприклад: учень самостійно спостерігає за птахами, веде щоденник спостережень або складає текст про побачене.

5. *Емоційно-вольовий компонент.* Відображає емоційне ставлення учня до навчання, рівень зацікавленості, мотивацію до пізнання, а також здатність долати труднощі, регулювати поведінку, проявляти наполегливість і самоконтроль.

6. *Контрольно-регулювальний компонент.* Охоплює процес перевірки знань, умінь і навичок, а також аналіз результатів навчання з метою покращення освітнього процесу. Він забезпечує зв'язок між тим, що планувалося, і тим, що реально досягнуто, дозволяючи вчасно внести необхідні зміни.

7. *Оцінно-результативний компонент.* Спрямований на встановлення рівня досягнення запланованих цілей навчання, а також на формування мотивації через визнання результатів діяльності учня. Це ключ до визначення успішності як окремого учня, так і навчального процесу в цілому.

У дидактиці ступінь глибини й усвідомленості навчального матеріалу, який учень опановує, визначають рівні засвоєння знань. Вони дають змогу оцінити якість навчання, ефективність дидактичного процесу та ступінь сформованості компетентностей. *Рівні засвоєння знань:*

1. Впізнання – відтворення інформації при повторному її сприйманні.

2. Репродуктивний рівень – точне чи близьке до точного відтворення засвоєної інформації.

3. Розуміння – пояснення понять, законів, теорем, правил, принципів діяльності.

4. Реконструктивний рівень – застосування знань, умінь, навичок за зразком чи в подібній ситуації (виконання завдань на засвоєння правил, розв'язування задач і прикладів за зразком, усний чи письмовий переказ, виконання тестових завдань, практичних і лабораторних робіт).

5. Творчий рівень (рівень перенесення) – застосування знань і умінь у новій, раніше невідомій ситуації (написання творів, розв'язування проблем, задач підвищеної трудності і т.п.).

Рівні засвоєння знань мають важливе значення в організації освітнього процесу, оскільки дозволяють цілеспрямовано планувати уроки відповідно до дидактичних цілей, забезпечують об'єктивне оцінювання навчальних досягнень учнів, сприяють розвитку особистості, а також слугують основою для створення ефективних дидактичних матеріалів, тестів і навчальних проєктів.

Питання для самоконтролю:

- Розмежуйте поняття освітній процес, навчальний процес і процес навчання.
- У чому відмінність навчання, навчання, учіння?
- Назвіть структурні елементи і ознаки процесу навчання. У чому полягає двосторонній характер процесу навчання?
- Що є рушійними силами процесу навчання?
- Назвіть функції процесу навчання. В чому їх суть?
- Назвіть основні типи навчання. За якими структурними елементами їх можна проаналізувати?
- Які є компоненти процесу навчання? Наведіть приклади етапів і рівнів засвоєння знань учнями початкової школи.

Тема 3. Закони, закономірності та принципи навчання.

Мета: розмежувати поняття «закон», «закономірність», «принцип», «правило» навчання, дати їм характеристику; ознайомити із принципами навчання, сформульованими у сучасній дидактиці.

План

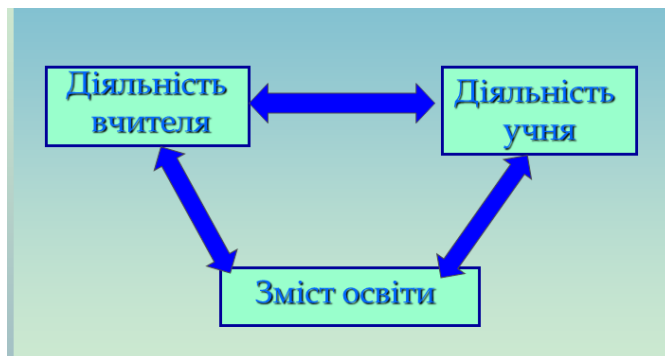
1. Поняття про закони, закономірності, принципи, правила навчання.
2. Закони, закономірності навчання, їх характеристика.
3. Традиційні принципи навчання: суть, вимоги щодо їх реалізації.
4. Нетрадиційні принципи навчання.

Зміст лекційного матеріалу:

1. Поняття про закони, закономірності, принципи, правила навчання.

Закони дидактики – це об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки, які виявляються під час організації та проведення навчального процесу.

Закономірності навчання – це об'єктивні, стійкі, суттєві та повторювані зв'язки між компонентами процесу навчання, що зумовлюють його ефективність.

Діяльність вчителя, діяльність учня і зміст освіти – це *елементи навчання*. Дидактичні закономірності відображають стійкі залежності між усіма цими елементами навчання.

Принципи навчання – це вихідні положення, система дидактичних вимог до навчання дотримання яких забезпечує його ефективність.

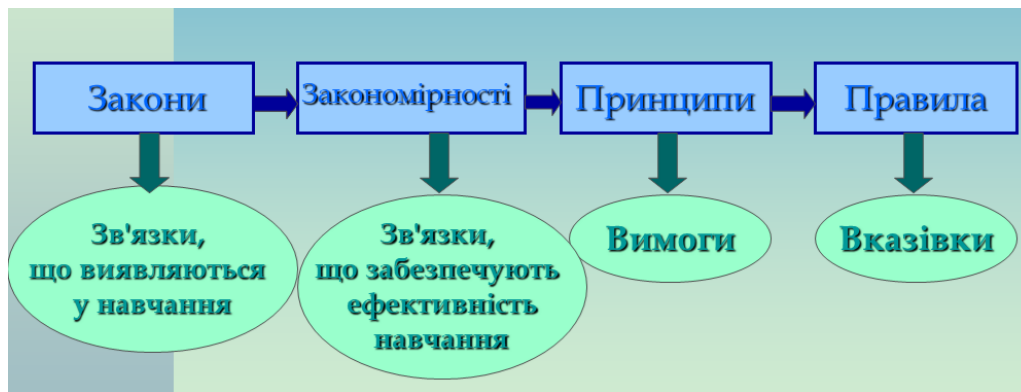
Першу спробу систематизувати принципи навчання здійснив Я. А. Коменський. У своїх працях він зазначав, що у навчанні необхідно враховувати індивідуальні, вікові, природні відповідності дітей, викладати доступно, поступово, систематично.

Іоганн Генріх Песталоцці розширив поняття про принцип наочності у навчанні.

Фрідріх Вільгельм Адольф Дістервег розвинув ідею більш конкретного розгляду принципів і правил навчання, як вимог до вчителя, учнів і змісту навчання.

На сучасному етапі розглядаються *традиційні* і *нетрадиційні* принципи навчання.

Правила навчання – це описи педагогічної діяльності, які розкривають окремі сторони застосування того чи іншого принципу навчання та містять конкретні вказівки вчителю щодо його дій в конкретній типовій ситуації.

2. Закони, закономірності навчання, їх характеристика

Закони навчання були сформульовані у роботах Дж. Дюї, Е. Торндайка:

- *Взаємопов'язаності* (між викладанням та учінням, між попереднім, тим що вивчили, і наступним матеріалом);
- *Тренування* (чим вищою є інтенсивність тренування, тим краще засвоюється, зберігається в пам'яті матеріал);
- *Інтенсивності* (навчання повинно відбуватися у швидкому темпі, бути конкретним, лаконічним, внаслідок цього матеріал зберігається в пам'яті);
- *Асиміляції (уподібнення)* (опора на позитивні досягнення дитини в минулому, стимулювання до пізнавальної діяльності);
- *Результативності* (закріплення приємних наслідків навчальної діяльності та уникнення негативних).

У вітчизняній дидактиці сформульовані такі закони:

- закон соціальної зумовленості цілей, змісту і методів навчання;
- закон виховного і розвивального навчання;
- закон зумовленості навчання характером діяльності учнів;
- закон цілісності та єдності дидактичного процесу;
- закон зумовленості навчання індивідуальними і віковими особливостями учнів.

Закономірності навчання є об'єктивними, властивими процесу навчання за його суттю, та суб'єктивними, залежними від учителя, його діяльності.

Основні закономірності навчання:

1. Обумовленість навчання суспільними потребами.
2. Процес навчання залежить від впливу багатьох чинників (політичних, економічних, екологічних тощо).
3. Залежність навчання від умов, в яких воно відбувається.
4. Взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості.
5. Взаємозв'язок навчальних і реальних пізнавальних можливостей учня.
6. Єдність процесів викладання і навчання.
7. Взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм навчання в навчальному процесі.

3. Традиційні принципи навчання: суть, вимоги щодо їх реалізації.

1. Принцип науковості.

Суть: усі факти, знання, положення і закони і положення, що вивчаються повинні бути науково-правильні, так само, як і способи їх обґрунтування.

Вимоги, щодо реалізації принципу:

- розкривати причинно-наслідкові зв'язки явищ, процесів, зв'язків;
- демонструвати могутність досягнень людських знань і науки;
- розкривати історію розвитку науки;
- необхідність орієнтації на міжпредметні наукові зв'язки.

2. Принцип систематичності і послідовності навчання.

Суть: послідовний виклад навчального матеріалу, виділення основного, логічний перехід від попередньо-засвоєного до нового матеріалу.

Навчальний матеріал у початковій школі вивчається за такими принципами побудови змісту освіти:

- *лінійності* (новий матеріал вивчається на основі попереднього, від простого до складного, без повторів, із поступовим розширенням знань);
- *концентричності* (матеріал вивчається колами (концентрами) – теми повертаються знову на вищому рівні складності);
- *спіральності* (поєднання лінійності та концентричності: кожне нове коло розширює, поглиблює та ускладнює знання, додаючи нові зв'язки).

Цей принцип вимагає від учителя:

- опору на пройдене при вивченні нового матеріалу;
- розгляд нового матеріалу частинами;
- фіксування уваги учнів на вузлових питаннях;
- продумування системи уроків;
- здійснення внутрішніх і міжпредметних зв'язків у навчанні.

Цей принцип вимагає від учня:

- систематичне відвідування школи;
- систематичне виконання домашнього завдання;
- уважність на уроках;
- систематичне повторення навчального матеріалу.

3. Принцип доступності.

Суть: компенсування складнощів змісту навчального матеріалу майстерним його викладанням учителем або вдалою подачею автором підручника.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- звертатися до вищої межі можливостей учнів;
- чим складнішим є матеріал, тим дохідливіше його слід подавати;
- пояснювати від простого до складного.

4. Принцип зв'язку теорії з практикою, навчання із життям.

Суть: показати об'єктивні зв'язки між наукою і виробництвом, теорією і практикою.

Теоретичні знання повинні знаходити застосування у повсякденних ситуаціях, що підвищує їхню значущість і сприяє глибшому засвоєнню.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- використання на уроках життєвого досвіду учнів, життєвих ситуацій;
- розкриття практичної значимості знань на практичних заняттях, під час проектної діяльності, дослідницьких завдань, екскурсій, спостережень тощо;
- участь у громадському житті, співпраця з родиною і місцевою спільнотою.

5. Принцип свідомості і активності учнів у навчанні.

Суть: спрямування і керування пізнавальною діяльністю учнів, завдяки активізації їх роботи, забезпечення осмислення і творчого підходу до опанування знань.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- формування позитивного ставлення до навчання, інтересу до навчального матеріалу;
- єдність інтелектуальної і мовленнєвої діяльності учнів;
- наявність взаєморозуміння між учителем і учнями;
- використання проблемних ситуацій, диференціювання матеріалу відповідно до індивідуальних особливостей учнів;
- уміння вчителя враховувати психологічний стан учнів.

6. Принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок.

Суть: тривале збереження в пам'яті учнів набутих знань, умінь і навичок.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- повторення матеріалу за розділами, частинами;
- запам'ятовування нового матеріалу повинно здійснюватися у поєднанні з пройденим;
- виділення не тільки за змістом, а й за формою головних ідей;
- організація самостійних робіт, щодо творчого застосування знань;
- нове групування матеріалу з метою його систематизації.

7. Принцип наочності у навчанні.

Суть: навчальний матеріал подається через образи, приклади, моделі, досліди та інші засоби, які дозволяють учням сприймати інформацію через різні канали чуттів.

«Золоте правило дидактики» Яна Амоса Коменського: «Нехай буде золотим правилом для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для сприймання чуттями: видиме — зором, чутне — слухом, запахи — нюхом, доступне смакові — смаком, доступне дотикові — дотиком». Це правило є вираженням принципу наочності, що означає необхідність залучати всі доступні для сприйняття органи чуття учнів у навчальний процес.

Види наочності:

- Натуральна (рослини, тварини, гірські породи, прилади);
- Образна (картини, таблиці, моделі, муляжі, математичні фігури);
- Символічна (геометричні карти, схеми, графіки, формули);

Вимоги щодо виготовлення наочних засобів:

- наочність має бути відповідної величини (чітко видно з останньої партії);

- не використовувати занадто яскравих і занадто блідих кольорів, що погіршує зір учня;
- зображувальні образи повинні відповідати дійсності;
- розміщення об'єкта, щоб він був доступний для споглядання усіма учнями;
- наочність не повинна викликати додаткових асоціацій і не містити нічого зайвого.

Фази сприймання наочності:

- зображувальні об'єкти постають розмито, невиразно, створюється уявлення про те, що зображено;
- сприймання стає чіткішим, залишаючись загальним, фрагментарно виділяються деталі, розпізнається колір;
- детальне сприймання об'єктів зображення визначає ті деталі, які раніше були не помітні.

Вимоги щодо реалізації принципу наочності:

- недопустимість перенавантаження навчання наочністю;
- потрібна чітка мета використання наочних засобів у структурі уроку (Коли ввести наочність? З якою метою? Який висновок буде зроблено?);
- розміщення наочності заздалегідь дезорганізує сприймання учнів, розсіює їх увагу.

На сучасному етапі реалізація цього принципу передбачає: 1) поєднання традиційної та цифрової наочності; 2) інтерактивність – учень не лише спостерігає, а й взаємодіє з наочністю: вимірює, порівнює, конструює, моделює; 3) персоналізацію – можливість підбирати візуальні матеріали відповідно до рівня розвитку та інтересів дитини; емоційне залучення – візуалізація поєднується з ігровими, дослідницькими й творчими методами.

Сьогодні в початковій школі широко використовуються *Інтелект-карти* (або *ментальні карти, інтелектуальні карти*) як ефективний інструмент візуалізації інформації, що вивчається. *Інтелект-карта* – це структурно-логічна схема, що візуалізує суть поняття чи теми через асоціації та їх класифікацію й систематизацію.

Суть створення: центральна ідея розгалужується на гілки зі словами, образами та ключовими поняттями, допомагаючи дітям структурувати, запам'ятовувати інформацію, стимулювати творче мислення та розвивати асоціативні зв'язки в ігровій формі.

Інтелект-карти можна створювати за допомогою багатьох цифрових інструментів, таких як MindMeister, Xmind, Coggle, Miro та ін. Ці інструменти пропонують різноманітний функціонал, включаючи спільну роботу в реальному часі, інтеграцію з хмарними сховищами, а також можливість створення різноманітних діаграм і схем.

8. Принцип індивідуального підходу до учнів.

Суть: дає змогу в умовах колективної навчальної роботи кожному учневі йти до оволодіння навчальним матеріалом своїм шляхом, за індивідуальною освітньою траєкторією.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- вивчення і врахування індивідуальних особливостей учнів;
- виявлення та усунення труднощів у навчальній діяльності окремих учнів;
- організація індивідуальної роботи з учнями, які потребують додаткової підтримки, та з обдарованими дітьми.

У сучасній початковій школі особистість учня – у центрі освітнього процесу, тому важливе значення приділяється створенню умов для його розвитку за індивідуальною освітньою траєкторією.

Розвиток молодшого школяра за індивідуальною траєкторією — це організація освітнього процесу, коли зміст, темп, методи та форми навчання підбираються відповідно до особливостей, інтересів, здібностей і потреб конкретної дитини. Основні його характеристики: 1) особистісно орієнтований підхід (врахування індивідуальних пізнавальних стилів і рівня підготовки; адаптація завдань за складністю й формою викладання); 2) варіативність навчання (використання диференційованих і творчих завдань; можливість вибору теми або способу виконання роботи); 3) темп засвоєння матеріалу (учень може рухатися швидше чи повільніше, залежно від готовності; застосування технологій "розширення" чи "поглиблення" змісту); 4) інтеграція інтересів (включення у навчання тем, що відповідають особистим захопленням; реалізація індивідуальних і групових проєктів); 5) постійний моніторинг і корекція (регулярне відстеження прогресу; гнучка зміна плану розвитку).

9. Принцип емоційності.

Суть: емоційний стан і почуття, які виникають в пізнавальній діяльності учнів повинні сприяти успішному засвоєнню знань.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- керування формуванням емоцій, які виникають у навчально-пізнавальній діяльності;
- вчитель сам повинен володіти своїми емоціями, щоб не було негативних наслідків, їх передачі дітям;
- виховувати в учнів уміння володіти своїм настроєм, емоціями, переживаннями.

Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку емоційного інтелекту У 6–10 років діти активно засвоюють словесні позначення емоцій і вчаться виражати їх у соціально прийнятній формі.

Емоційний інтелект у молодших школярів — це здатність розпізнавати власні емоції та емоції інших людей, керувати ними та використовувати їх для ефективної взаємодії й навчання. Розвиток емоційного інтелекту пов'язаний із грою, спільною діяльністю та навчальними ситуаціями. Великий вплив мають приклад учителя та сімейне середовище.

Основні компоненти емоційного інтелекту: 1) емоційна обізнаність (уміння розпізнавати й називати свої почуття; розуміння причин виникнення емоцій); 2) саморегуляція (контроль імпульсивних реакцій; вміння заспокоїтися або активізувати себе залежно від ситуації); 3) мотивація (здатність

підтримувати інтерес до завдань; наполегливість у досягненні мети); 4) емпатія (уміння поставити себе на місце іншого; розуміння емоційних станів оточення); 5) соціальні навички (ефективна комунікація; конструктивне розв'язання конфліктів; робота в групі).

10. Принцип виховуючого навчання.

Суть: навчання має бути спрямоване не лише на передачу знань і формування умінь, а й на цілеспрямований розвиток моральних, етичних, соціальних та емоційних якостей учнів.

Вимоги щодо реалізації принципу:

- інтеграція виховних завдань у зміст навчання;
- формування позитивного морального клімату в класі;
- використання для виховання учнів педагогічних ситуацій, особистого прикладу вчителя;
- залучення учнів до спільної діяльності;
- рефлексія і самооцінювання (обговорення з учнями їхніх вчинків, почуттів, формування усвідомленого ставлення до власної поведінки).

Сучасна початкова школа покликана не лише передавати учням знання, а й формувати їхню всебічно розвинену особистість. У цьому контексті важливе значення набуває наскрізне виховання, що інтегрується у всі навчальні предмети й повсякденне життя школи. Наскрізне виховання — це цілеспрямований, системний і безперервний процес формування моральних, соціальних, інтелектуальних, емоційних та фізичних якостей дитини, що проходить через усі форми, зміст і методи навчання та виховання у початковій школі.

4. Нетрадиційні принципи навчання

Сучасна початкова освіта переживає суттєві зміни, зумовлені розвитком технологій та новими вимогами до особистості випускника. У контексті реалізації Концепції Нової української школи (НУШ) традиційні педагогічні підходи поступово доповнюються і трансформуються, набуваючи рис нетрадиційності. Нетрадиційні принципи навчання спрямовані на створення комфортного, діяльнісного, партнерського і особистісно орієнтованого освітнього простору, що відповідає сучасним викликам та потребам дітей початкової школи.

Нетрадиційні принципи навчання у початковій школі:

1. *Принцип діяльності* – навчання через активну практичну діяльність учнів, формування вміння діяти, експериментувати, творчо мислити.

2. *Принцип партнерства* – рівноправна співпраця учня і вчителя, батьків, врахування думок і потреб дитини у процесі навчання.

3. *Принцип інтеграції знань* – об'єднання змісту різних предметів і сфер у цілісні теми чи проекти для глибшого розуміння.

4. *Принцип індивідуалізації та диференціації* – врахування індивідуальних особливостей, темпу навчання та рівня підготовки кожного учня.

5. *Принцип формувального оцінювання* – оцінювання, спрямоване на підтримку, розвиток і саморефлексію (самоаналіз) учня, а не лише на підсумкову перевірку.

6. *Принцип міждисциплінарності* – використання міжпредметних зв'язків для розвитку комплексного мислення.

7. *Принцип особистісного розвитку* – орієнтація на формування цінностей, життєвих компетентностей і соціальної адаптації дитини.

8. *Принцип технологічності* – використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій як інструментів навчання.

9. *Принцип інклюзивності* – забезпечення рівних можливостей у навчанні для всіх дітей, з урахуванням їхніх освітніх потреб, здібностей і темпу розвитку.

10. *Принцип «навчання через гру»* – засвоєння знань та умінь у процесі ігрової діяльності, де гра є способом пізнання, розвитку й мотивації учня.

11. *Принцип формування компетентностей* – орієнтація освіти не лише на знання, а на здатність застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

12. *Принцип дитиноцентризму* – визнання дитини головним суб'єктом освітнього процесу, врахування її інтересів, потреб, здібностей і прав у навчанні.

Питання для самоконтролю:

- Що таке закони, закономірності, принципи, правила, навчання?
- Дайте характеристику основним законам, закономірностям навчання.
- Які ви знаєте основні традиційні принципи навчання? У чому їх суть?
- Охарактеризуйте окремі правила навчання (вимоги щодо реалізації принципів).
- Що таке емоційний інтелект? Індивідуальна траєкторія розвитку учня? Наскрізне виховання? До яких дидактичних принципів можете віднести ці терміни?
- Назвіть нетрадиційні принципи. Чим зумовлене їх виникнення?

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ

Тема 1. *Зміст освіти і навчання. Система освіти в Україні*

Мета: на основі законодавчих документів та нормативно-методичної бази розкрити поняття «зміст освіти», охарактеризувати парадигми освіти і навчання, сформулювати знання про систему освіти в Україні.

План

1. Зміст освіти як дидактична категорія. Знання, уміння, навички, компетентності.
2. Історичні концепції (теорії) освіти.
3. Парадигми освіти і навчання: поняття, види характеристика. Компетентнісний підхід у навчанні.
4. Система освіти в Україні: види, рівні освіти, типи закладів освіти.

Зміст лекційного матеріалу

1. Зміст освіти як дидактична категорія. Знання, уміння, навички, компетентності.

Зміст освіти — це система наукових знань, практичних умінь і навичок, які закладають основу для розвитку і формування особистості.

Зміст початкової освіти — це сукупність знань, умінь, навичок, а також цінностей і компетентностей, які учні здобувають у процесі навчання в початковій школі. Він включає навчальний матеріал, форми і методи його подання, а також освітні цілі, що відповідають віковим особливостям і потребам дітей. Сучасний зміст освіти включає такі компоненти:

- досвід пізнавальної діяльності — у формі *знань*;
- досвід виконання способів діяльності — у формі *умінь* діяти за зразком;
- досвід творчої, пошукової діяльності — у формі *умінь* приймати нестандартні рішення в нових ситуаціях;
- досвід ставлення до навколишньої дійсності — у формі *ціннісних орієнтацій*.

Знання — це адекватне відображення об'єктивної реальності в свідомості людини у формі уявлень, понять, суджень і теорій. Воно є результатом пізнання дійсності, що дозволяє людині краще розуміти світ, себе та ефективно діяти.

Знання — це результат пізнавальної діяльності учня, який виражається у формі систематизованих уявлень, фактів, понять, законів, теорій про навколишній світ і предмети, що формують основу для подальшого навчання і практичної діяльності.

Види знань:

- терміни і поняття (необхідні для розуміння матеріалу);
- факти (допомагають обґрунтувати ідеї);
- закони (взаємозв'язки між об'єктами і явищами);
- теорії (система наукових знань, простеження зв'язків між окремими законами тієї теорії, прогнозування у даній предметній галузі);
- знання про способи діяльності;
- знання про оцінювання.

Уміння – це «знання в дії», засвоєний суб'єктом спосіб виконання практичних і теоретичних дій на основі знань і життєвого досвіду; формується вправлянням, передбачає застосування знань у змінених умовах.

Види умінь: інтелектуальні – передбачають осмислену, нестандартну діяльність (розв'язання задач, написання творів); практичні (можуть перетворюватися у навички).

Навички – це дії, доведені до автоматизму; усталені способи виконання дій, сформовані у результаті багаторазових повторень (рухові, інтелектуальні, перцептивні).

Уміння і навички бувають: загальні – для всіх предметів; специфічні – залежать від окремого предмету.

Компетентність (у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана) – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Закон України «Про освіту»).

Компетентність також визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Чинники, які впливають на зміст освіти:

- об'єктивні: потреби суспільства у розвитку людини, науки, техніки, що пояснюється появою нових ідей, технологій;
- суб'єктивні: політика, позиція окремих вчених, суб'єктивні ідеї впливових людей.

Наукові вимоги до формування змісту освіти:

1. Відповідність змісту освіти вимогам розвитку суспільства.
2. Гуманістична спрямованість змісту освіти.
3. Науковість змісту освіти.
4. Полікультурність (поєднання теоретичних і практичних компонентів; гуманітарної, природничо-математичної освіти і прикладної підготовки; класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки; забезпеченні органічного зв'язку з національною історією, культурою, традиціями).
5. Світський характер освіти.
6. Єдність змістової і процесуальної сторін навчання.
7. Відповідність віковим можливостям і рівню підготовки учнів.
8. Доступність.
9. Підтримка світового стандарту.

2. Історичні концепції (теорії) освіти

Впродовж історії розвитку шкільництва склались різні підходи до визначення змісту освіти. Вони ґрунтувались на співвідношенні у змісті освіти теоретичних і практичних знань.

Теорії освіти:

- *Формальна* (в кінці XVII на початку XIX ст.): джерело знань – це розум людини, знання – витвір розуму. Провідне завдання освіти – розвиток

розуму, у змісті освіти – навчальні предмети, які виконували функцію «гімнастики розуму».

- *Матеріальна* (XIX ст. – розвиток машинного виробництва дав поштовх для розвитку реальної освіти). У змісті освіти переважали предмети, спрямовані на озброєння практичними вміннями і навичками.

- *Педоцентрична* (в кінці XIX на початку XX ст.): зміст освіти визначається інтересами та здібностями дітей, а не соціально-педагогічними умовами й потребами суспільства (бесіди, ігри, заняття за інтересами).

- *Комплексна* (на сучасному етапі): зміст освіти має бути фундаментом для формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного, морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків.

3. Парадигми освіти і навчання: поняття, види характеристика.

Компетентнісний підхід у навчанні

Парадигма — це зразок, модель або система поглядів, переконань та уявлень, що визначає спосіб мислення, дії та розуміння світу в певний час, галузі або сфері діяльності; система понять і уявлень, які властиві певному періодові розвитку цивілізації.

Парадигма освіти і навчання – це сукупність теоретичних та методологічних підходів, що визначають систему освіти, втілювану в науці й практиці на конкретному історичному етапі.

Гуманістична парадигма – ставить у центр уваги розвиток здобувача освіти, його інтелектуальні потреби і міжособистісні відносини. Її ядро – гуманістичний підхід до учня, допомога у його особистому зростанні.

Особистісно-орієнтована парадигма – створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України. Центральне місце в організації процесу особистісно-орієнтованого навчання займає врахування природних нахилів учня, його здібностей, індивідуальних відмінностей, суб'єктивного досвіду. Все це визначає унікальність особистості учня, шляхів його самореалізації.

Рефлексивна парадигма освіти (рефлексивний – це той, який мимовільно, несвідомо реагує на зовнішнє подразнення.) – передбачає використання педагогічного інструментарію, що базується на методах і формах рефлексивної спрямованості. Ці методи ґрунтуються на індивідуальному та загальному рефлексивному досвіді, на партнерській взаємодії вчителя та учня. Рефлексія (від лат. reflexio — «повертаюся назад») — метод самоаналізу знань і вчинків, їх значень та меж.

Компетентнісна парадигма – спрямована на формування в учнів компетентностей, які допомагають їм бути успішними, конкурентними та цінними на ринку праці. Компетентнісний підхід у навчанні молодших школярів — це організація освітнього процесу, за якої головним результатом навчання є не лише засвоєння учнями знань, а й формування у них ключових та

предметних компетентностей, що забезпечують здатність успішно діяти в реальних життєвих ситуаціях.

Компетентність часто тлумачать через усталені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція» та ін. Освітній процес будується так, щоб учні навчалися *через діяльність*, співпрацю, дослідження, вирішення проблем.

Компетентності дають змогу: уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості; аналізувати і пояснювати причини та наслідки подій, вчинків, явищ; створювати тексти, вироби, проекти; висловлювати ставлення до подій, вчинків – своїх та інших людей; брати участь у колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки; користуватись певними предметами та ін.

Особливості впровадження в початковій школі: 1) інтегроване навчання: предмети та теми пов'язуються між собою для формування цілісної картини світу; 2) інтерактивні методи: проектна діяльність, дослідницькі завдання, ігрові технології, інтерактивні вправи; 3) індивідуалізація: врахування темпу, здібностей і інтересів кожної дитини; 4) формувальне оцінювання: замість акценту на помилках — підтримка розвитку, надання зворотного зв'язку.

Якщо парадигма освіти XX і навіть початку XXI ст. передбачала, головним чином, розроблення нових програм та змісту предметів і трансляцію їх від вчителя до учнів, то нова – передбачає створення атмосфери відповідальності, середовища, що стимулює активне пізнання та самопізнання, роботу вчителя з кожним учнем, зокрема формувальне поточне оцінювання навчальних результатів дитини, її руху і поступу, власну освітню траєкторію. За новою парадигмою, вчителі, мають створити активне навчальне середовище для учнів, в якому виступають організаторами, тьюторами та модераторами. Головним визнаємо – розвинути в учнів потяг і творче ставлення до навчання, створити для цього відповідні умови. Досягнення основної мети сучасної освіти – формування компетентностей учнів можливе лише в активному навчанні, у діалозі між учнями на різних рівнях.

4. Система освіти в Україні:

види, рівні освіти, типи закладів освіти

У Законі України «Про освіту» зазначено, що система освіти це:

- сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов,
- закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти,
- а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

Види освіти:

Формальна освіта - це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти

визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Неформальна освіта - це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Інформальна освіта (самоосвіта) - це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Основними *формами* здобуття освіти є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);
- індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві);
- дуальна.

Складники освіти:

1. Дошкільна освіта.
2. Повна загальна середня освіта.
3. Позашкільна освіта.
4. Спеціалізована освіта.
5. Професійна (професійно-технічна) освіта.
6. Фахова передвища освіта.
7. Вища освіта.
8. Освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта.

Рівні освіти:

- дошкільна освіта, яка відповідає нульовому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- початкова освіта, яка відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- базова середня освіта, яка відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- профільна середня освіта, яка відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає четвертому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- фахова передвища освіта, яка відповідає п'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, який відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій;

- перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, який відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- другий (магістерський) рівень вищої освіти, який відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти, який відповідає дев'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- науковий рівень вищої освіти, який відповідає десятому рівню Національної рамки кваліфікацій.

1. Дошкільна освіта. Мета: забезпечення фізичного, розумового і морального розвитку дитини; формування життєво необхідних умінь та навичок; підготовка до систематичного навчання у школі; виховання ціннісного ставлення до себе, інших людей та довкілля.

Діти старшого дошкільного віку обов'язково охоплюються дошкільною освітою відповідно до стандарту дошкільної освіти. Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти несуть батьки.

Заклади: заклади дошкільної освіти (ясла, ясла-садки, дитячі садки, дошкільні центри); навчально-виховні комплекси «дитячий садок – школа»; спеціальні та санаторні заклади для дітей з особливими освітніми потребами; заклади компенсуючого типу; приватні дитячі садки; дошкільні підрозділи у школах.

Форми здобуття: інституційна (відвідування закладів дошкільної освіти); сімейна (домашнє виховання батьками чи особами, що їх замінюють); індивідуальна (з педагогом чи вихователем); очна, заочна, дистанційна; короткотривале перебування (групи короткочасного перебування, прогулянкові групи).

2. Повна загальна середня освіта. Мета: всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності:

Повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і здобувається в інституційних або індивідуальних формах, визначених законодавством, як правило, в закладах освіти.

Повна загальна середня освіта має *три рівні освіти*: початкова освіта тривалістю чотири роки; базова середня освіта тривалістю п'ять років; профільна середня освіта тривалістю три роки (.

Початкова освіта здобувається, як правило, з шести років. Діти, яким на початок навчального року виповнилося сім років, повинні розпочинати здобуття початкової освіти цього ж навчального року.

Здобуття профільної середньої освіти передбачає два спрямування:

– академічне - профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти;

– професійне - орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів.

Опорний заклад освіти – це заклад загальної середньої освіти, що має зручне розташування для підвезення дітей з інших населених пунктів, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу та спроможний забезпечувати на належному рівні здобуття профільної освіти.

Типи загальноосвітніх закладів:

- початкова школа, що забезпечує здобуття початкової освіти;
- гімназія, що забезпечує здобуття базової середньої освіти;
- ліцей, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти.

Початкова школа функціонує як окрема юридична особа або як структурний підрозділ гімназії. За рішенням засновника початкова школа, гімназія може включати дошкільний підрозділ, за умови його розміщення в окремій будівлі або відокремленому приміщенні з окремими входом/виходом і територією для вихованців дошкільного підрозділу.

Спеціальні заклади загальної середньої освіти:

- спеціальна школа - заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, фізичними та/або сенсорними порушеннями;
- навчально-реабілітаційний центр - заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Здобуття загальної середньої освіти також можуть забезпечувати заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інші заклади освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.

3. Позашкільна освіта

Мета: розвиток творчих здібностей і талантів дітей та молоді; задоволення їхніх освітніх потреб у вільний час; соціалізація; формування здорового способу життя; організація змістовного дозвілля; підготовка до активної громадянської та професійної діяльності.

Зклади: палаци, будинки та центри дитячої та юнацької творчості; станції юних техніків і натуралістів; дитячо-юнацькі спортивні школи; музичні та художні школи; культурно-мистецькі центри; гуртки і секції у школах; громадські об'єднання та інші ліцензовані суб'єкти.

Форми здобуття: гуртки, секції, студії, клуби, курси, експедиції, змагання, туристичні походи; очна, заочна, дистанційна та змішана форми навчання; безкоштовно або на платній основі.

4. Спеціалізована освіта

Спеціалізована освіта - це освіта мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування, яка може здобуватися в рамках формальної, неформальної, інформальної освіти, спрямована на здобуття компетентностей у відповідній сфері професійної діяльності під час навчання у безперервному інтегрованому освітньому процесі на кількох або всіх рівнях освіти та потребує раннього виявлення і розвитку індивідуальних здібностей.

Заклади спеціалізованої освіти: мистецький ліцей; спортивний ліцей; військовий (військово-морський, військово-спортивний) ліцей, ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою; науковий ліцей; професійний коледж (коледж) спортивного профілю; мистецький коледж.

5. Професійна (професійно-технічна) освіта

Мета: формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя.

Професійна (професійно-технічна) освіта здобувається на основі базової або повної загальної середньої освіти. Здобуття професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям профільної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту.

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти: професійно-технічні училища; професійні ліцеї, вищі професійні училища, центри професійної освіти, навчально-виробничі центри, навчально-курсів комбінати. Ці заклади можуть також здійснювати підготовку фахівців за окремими професіями без забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти.

6. Фахова передвища освіта

Мета: формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації.

Фахова передвища освіта здобувається на основі повної або базової середньої освіти. Здобуття фахової передвищої освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту.

Заклади фахової передвищої освіти: військовий коледж сержантського складу та фаховий коледж із специфічними умовами навчання.

7. Вища освіта

Мета: здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань. Вища освіта здобувається на основі повної загальної середньої освіти.

Заклади вищої освіти: університети, академії, інститути, консерваторії (музичні академії), коледжі.

8. Освіта дорослих

Мета: реалізація права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Освіта дорослих, є складовою освіти впродовж життя. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих.

Складники освіти дорослих: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою.

Питання для самоконтролю:

- Що таке зміст освіти? Які дидактичні категорії його конкретизують?
- Назвіть теорії освіти, охарактеризуйте їх.
- Які можете назвати парадигми освіти і навчання? Охарактеризуйте компетентнісний підхід у навчанні молодших школярів.
- Дайте характеристику системи освіти в Україні. Які заклади освіти забезпечують загальну середню освіту? Що є специфічним для здобуття початкової освіти?

Тема 2. Реалізація змісту освіти у початковій школі

Мета: розкрити специфіку нормативної бази початкової освіти (структуру документів, вимоги), ознайомити з особливостями, вимогами щодо оформлення та змістового наповнення підручників, посібників для початкової школи, їх функціями, видами.

План

1. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти, його структура, особливості.
2. Навчальні плани, програми, їх структура, принципи побудови.
3. Навчальні підручники, посібники, їх функції, види, вимоги щодо змісту та оформлення. Процедура вибору підручників у початковій школі. Календарне планування.

Зміст лекційного матеріалу

1. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти, його структура, особливості

Однією з сучасних тенденцій розвитку змісту освіти є його стандартизація.

Державний стандарт – зведення норм і положень що визначає освіченість учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти, та гарантію держави, щодо здобуття цієї освіти.

Державний стандарт початкової освіти – це базовий документ, який визначає основні засади й підходи до навчання в початковій школі, а також вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти і загальний обсяг навчального навантаження.

Розробляється Міністерством освіти України разом з Національною академією наук України та Академією педагогічних наук України затверджується Кабінетом Міністрів України. Перезатверджується не рідше, як один раз на десять років.

Структура Державного стандарту початкової освіти:

1. **Загальні положення:** мета та завдання початкової освіти; принципи реалізації стандарту; тривалість здобуття початкової освіти.
2. **Характеристика ключових компетентностей:**
 - Вільне володіння державною мовою.
 - Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності) та іноземними мовами.
 - Математична компетентність.
 - Компетентності у природничих науках і технологіях.
 - Інноваційність.
 - Екологічна компетентність.
 - Інформаційно-комунікаційна компетентність.
 - Навчання впродовж життя.
 - Громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту.

- Культурна компетентність.
- Підприємливість та фінансова грамотність.

3. Характеристика освітніх галузей:

- Мовно-літературна (українська мова та література, мови національних меншин, іноземні мови).
- Математична.
- Природнича.
- Технологічна.
- Інформатична.
- Соціальна і здоров'язбережувальна.
- Громадянська та історична.
- Мистецька.
- Фізкультурна.

4. Характеристика базового навчального плану

5. **Додатки:** Вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з кожної освітньої галузі, базові навчальні плани.

2. Навчальні плани, програми для початкових шкіл, їх структура, принципи побудови.

2.1. Навчальний план – документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу, річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року. У практиці загальної середньої освіти використовується кілька типів навчальних планів: базовий, типовий і навчальний план школи (робочий):

Базовий	У Державному стандарті, розробляється МОН, НАПН не менше ніж раз на 10 років, затверджується Кабінетом Міністрів України
Типовий	У типовій освітній програмі, розробляється групою авторів, затверджується МОН
Робочий	Розробляється дирекцією школи щороку

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів – це основний державний нормативний документ, який є складовою державного стандарту загальної середньої освіти. Він визначає структуру змісту загальної середньої освіти (інваріантна і варіативна складові), освітні галузі, розподіл годин між ними за роками навчання; обумовлює гранично допустиме тижневе навантаження учнів для кожного класу. *Інваріантна* складова змісту є спільною для всіх загальноосвітніх закладів України і визначає її загальнодержавний компонент, який забезпечує необхідний для кожного учня обсяг і рівень знань, умінь і навичок. *Варіативну* складову формує навчальний заклад, ураховуючи

інтереси, бажання учнів і батьків, можливості школи; вона становить шкільний компонент змісту освіти.

Базові навчальні плани:

- для класів (груп) з українською мовою навчання;
- для класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу, національних меншин*;
- для класів (груп) з українською мовою навчання представників корінних народів, національних меншин;
- для спеціальних закладів (класів) загальної середньої освіти з українською мовою навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- для спеціальних закладів (класів) загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини.

** В Україні живе понад 130 національних меншин — носіїв 79 мов. Найпоширеніші з них 43 мови. Мови корінних народів України (кримськотатарська, кримчацька, караїмська).*

На основі базового навчального плану створюються **типові навчальні плани** для різних типів закладів загальної середньої освіти, які у свою чергу слугують базою для розроблення навчального плану конкретного закладу. **Навчальний план загальноосвітньої середнього закладу** – нормативний документ, який визначає структуру навчального року, кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, і враховує додаткові години на проведення індивідуальних і групових занять, факультативів, гуртків тощо.

2.2. Навчальна програма – документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, в якому подається характеристика змісту навчального матеріалу із зазначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин на їх вивчення.

На основі державного стандарту розробляються типова освітня програма (державний рівень), модельні навчальні програми (авторські колективи із затвердженням державою) та навчальні програми (можуть розробляти навіть окремі вчителі).

Вимоги до програм: а) високий науковий рівень з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу; б) виховний потенціал; в) генералізація навчального матеріалу на основі фундаментальних положень сучасної науки; г) групування його навколо провідних ідей і наукових теорій; г) розвантаження програм від надто ускладненого і другорядного матеріалу; д) реалізація міжпредметних зв'язків; е) реалізація ідеї взаємозв'язку науки, практики і виробництва; є) формування умінь і навичок з кожного предмета.

Типова освітня програма початкової освіти окреслює рекомендовані підходи до планування й організації закладом початкової освіти єдиного комплексу освітніх компонентів для досягнення учнями обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом початкової освіти.

До змісту програм входить *пояснювальна записка, типовий навчальний план і перелік освітніх галузей*. Також програмами визначені вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання, загальний обсяг навчального

навантаження; коротко вказано відповідний зміст навчальних предметів чи інтегрованого курсу.

Педагогічна рада закладу загальної середньої освіти має змогу самостійно обрати, за якою програмою буде проводити навчання, а керівник затверджує схвалену педрадою програму.

На основі типових програм розробляються освітні програми, які не потребують окремого затвердження Міністерством освіти чи центральним органом забезпечення якості освіти. Заклади загальної середньої освіти самостійно визначають перебіг навчального процесу, орієнтуючись на формування ключових і предметних компетентностей учнів після закінчення навчального року.

Типова освітня програма визначає:

- загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти, подані в рамках освітніх галузей;
- перелік та пропонований зміст освітніх галузей, укладений за змістовими лініями;
- орієнтовну тривалість і можливі взаємозв'язки освітніх галузей, предметів, дисциплін тощо, зокрема їхньої інтеграції, а також логічної послідовності їхнього вивчення;
- рекомендовані форми організації освітнього процесу та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти;
- вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою.

Типова освітня програма укладається за такими освітніми галузями: Мовно-літературна, зокрема: українська мова, мови корінних народів та національних меншин, літератури (МОВ1); іншомовна освіта (ІНО); Математична (МАО); Природнича (ПРО); Технологічна (ТЕО); Інформатична (ІФО); Соціальна і здоров'язбережувальна (СЗО); Громадянська та історична (ГІО); Мистецька (МІО); Фізкультурна (ФІО).

Освітня програма закладу освіти (початкова освіта) має передбачати досягнення здобувачами освіти результатів навчання (компетентностей), визначених Державним стандартом початкової освіти.

Освітня програма закладу освіти, сформована на основі типової освітньої програми, не потребує окремого затвердження центральним органом забезпечення якості освіти. Її схвалює педагогічна рада закладу освіти та затверджує його керівник. Обов'язковим компонентом освітньої програми закладу освіти є навчальний план, що конкретизує організацію освітнього процесу. Окрім освітніх компонентів для вільного вибору здобувачів освіти, які є обов'язковими, за рішенням закладу вона може містити інші компоненти, зокрема корекційно-розвитковий складник для осіб з особливими освітніми потребами. Освітня програма закладу освіти та перелік освітніх компонентів, що передбачені відповідною освітньою програмою, оприлюднюються на веб-сайті закладу освіти (у разі його відсутності – на веб-сайті його засновника).

Принципи побудови навчальних програм:

Лінійна побудова навчальної програми передбачає вивчення предмета відповідно до логіки, з поступовим ускладненням завдань на базі раніше вивченого. Нове будується на основі вже відомого і в тісному зв'язку з ним.

Концентричний принцип передбачає повторюваність навчального матеріалу в ускладненому вигляді на наступному рівні навчання.

Спіральний принцип-неперервне розширення і поглиблення знань з певної проблеми.

Комбінований (мішаний) принцип-комбінація різних принципів.

3. Підручники, посібники, їх функції, види, вимоги щодо змісту та оформлення. Процедура вибору підручників у початковій школі.

Зміст освіти детально розкривається в навчальній літературі. До неї належать: підручники, навчальні посібники, довідники, книги для додаткового читання, збірники задач і вправ тощо.

Підручник – основна навчальна книга з певного предмета, створена для навчання, виховання і розвитку учнів певного віку.

Підручники здійснюють такі функції:

– освітню, виховну, розвивальну, інформаційну, мотиваційну, пізнавальну.

Види підручників:

– за характером викладу матеріалу (академічні, прикладні);
– за провідними методами викладу матеріалу (проблемний, програмований, комплексний).

Структура підручника:

1. Текст: основний, додатковий, роз'яснювальний.

2. Позатекстові компоненти:

– завдання, інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки завдань), таблиці, підписи, пояснення до ілюстрацій, вправи;
– ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, креслення, схеми та ін.);
– вступ, зміст, бібліографія.

Основні вимоги до підручника:

1. Зміст:

– добір навчального матеріалу за критеріями: науковості, доступності, систематичності, цікавості, ступеня необхідності для подальшого навчання;

– узгодження змісту, структури й обсягу підручника з часом, що відводиться в програмі на вивчення навчального предмету, віковими особливостями учнів;

– зв'язок матеріалу з реальним життям, мотивування до використання знань;

– забезпечення можливості диференціації: завдання різного рівня складності для учнів з різними здібностями;

– наявність діяльнісного блоку (запитання, завдання) для активізації учнів, розвиток умінь самоорганізації.

2. Мова, текст

- грамотна літературна мова (з урахуванням сучасного правопису);
- текст лаконічний, зрозумілий, адаптований до віку: короткі речення (10–15 слів), прості слова;
- читабельність тексту, що досягається правильним підбором шрифтів та зручним співвідношенням текстових блоків; кольоровим і шрифтовим виділенням опорних слів.

3. Дизайн і структура

- чітка логічна структура: вступ, параграфи, узагальнення, таблиці, схеми, словники, довідкові матеріали;
- художнє оформлення має бути сучасним, новаторським, наочним та викликати інтерес;
- шрифти для початкової школи мають бути достатньо великими, щоб діти могли легко розрізняти літери та слова, не напружуючи зір (рекомендовано використовувати розмір шрифту 16 пунктів (5.6 мм висота літер) для основного тексту і 18–22 пункти для заголовків);
- папір: білий (або ледь жовтуватий), але не яскравий; щільність: може бути гладким, пористим і матовим, а не глянцеvim, не просвічуваним;
- обкладинка підручника: тверда, вкрита плівковою, міцна, зроблена з матеріалу, який мінімально забруднюється; підручник зшивається нитками, не допускається безниткове (клейове або дротяне) скріплення;
- ілюстрації, світлини, схеми, діаграми повинні бути доречними, якісними та розташовані у відповідних частинах матеріалу;
- візуальний контент (кольорові діаграми, схеми, таблиці, інфографіка, алгоритми) може бути доповнений цифровим;
- наявність системи рубрик (розділ, параграф) з відповідним оформленням, що структурує матеріал; доступна навігація, умовні позначення;
- ергономічність (вага, формат) – формат має бути зручним для учнів, а маса підручника не повинна перевищувати 300 г для 1-4 класів.

Процедура вибору підручників у початковій школі. Вибір підручників – важливе право і відповідальність вчителя. Процес відбувається відповідно до Порядку конкурсного відбору підручників (крім електронних) та посібників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 № 1001:

1) Відбір Міністерством освіти і науки України (МОН): Спочатку Міністерство проводить конкурсний відбір підручників. Відібрані підручники проходять експертизу і отримують гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». На початку конкурсу МОН та УІРО (Український інститут розвитку освіти) публікують електронні макети підручників.

2) Ознайомлення з варіантами підручників. Вчитель має змогу уважно переглянути підручники (зміст, методи подачі матеріалу, приклади завдань), і вже на цьому етапі порівняти, наскільки вони відповідають програмі та підходять його учням.

3) Обговорення та формування рейтингу. На засіданні методичного об'єднання педагоги діляться враженнями, обговорюють сильні й слабкі

сторони кожного підручника та формують рейтинг: один основний варіант і до п'яти альтернатив. Це дозволяє врахувати різні точки зору та убезпечити школу на випадок, якщо основний варіант не буде надрукований.

4) Схвалення педагогічною радою. Рішення методичного об'єднання затверджується на педраді. У протоколі фіксують назви обраних підручників і ставлять підписи вчителів, які брали участь у виборі. Це офіційно закріплює позицію школи.

5) Передача даних до органів управління освітою. Відповідальна особа заповнює електронну форму (наприклад, у Державній інформаційній системі), зазначає кількість примірників, основний і альтернативні варіанти, підписує документ електронним підписом і надсилає його до управління освіти. Після цього вибір публікують на сайті школи – для прозорості. Для визначення остаточного переліку підручників, що видаватимуться державним коштом, використовується система АІКОМ (Автоматизований Інформаційний Комплекс Освітнього Менеджменту, яка формує рейтинги закладів освіти.

6) Доставка та використання підручників. Після друку підручники надходять до школи. Якщо основний варіант не надруковано, школа отримує один із альтернативних. Змінювати вибір після завершення процедури не можна, окрім випадків технічної помилки.

Цей порядок вибору гарантує прозорість, зберігає професійну автономію вчителя та дозволяє підібрати підручник, який найкраще відповідає потребам конкретного класу.

Навчальний посібник – книга, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші відомості.

Посібники: навчальні (практикуми, словники) – призначені для засвоєння знань, розширення меж підручника; методичні (методичні рекомендації, вказівки, робочі зошити) – для допомоги вчителю в організації навчального процесу, підвищення його ефективності; навчально-методичні – поєднують обидва типи, надаючи як навчальний матеріал, так і рекомендації щодо його викладання.

В якості посібників у початковій школі використовуються збірники задач і вправ, довідники, збірники текстів для диктантів, переказів та аудіювання, атласи, збірки текстів для читання тощо.

Календарне планування вчителя початкових класів – це основний робочий документ (календарно-тематичний план), який визначає послідовність вивчення тем з предметів на навчальний рік, розподіляє навчальне навантаження та фіксує теми занять відповідно до навчальної програми та державних стандартів. Воно допомагає вчителю досягати очікуваних результатів навчання та враховує навчальні можливості учнів. Його формат та структура можуть бути довільними, це результат творчої роботи вчителя, його бачення способів і напрямів отримання очікуваних результатів навчання. Учитель сам визначає необхідний обсяг годин на вивчення теми, може змінювати послідовність їх вивчення.

Питання для самоконтролю:

- Що таке державний стандарт? Назвіть його складові.
- Яка відмінність між базовим, типовим, робочим навчальним планом?
- Яка структура навчального плану?
- Що таке навчальна програма? Які види навчальних програм можете назвати?
- Що таке підручник? Посібник? Які функції виконує підручник? Яка процедура вибору підручників вчителем початкової школи?

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ, ПРИЙОМИ, ЗАСОБИ, ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ, ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Тема 1. *Методи, прийоми, засоби навчання*

Мета: розмежувати поняття «метод», «прийом», «засіб» навчання, дати характеристику структурі, функціям методів навчання, розкрити суть класифікацій методів навчання за різними ознаками; охарактеризувати особливості використання методів навчання у початковій школі.

План

1. Поняття про методи, прийоми, засоби навчання. Структура та функції методів навчання.
2. Класифікація методів навчання.
3. Інтерактивні методи навчання у початковій школі.
4. Засоби навчання, їх характеристика.

Зміст лекційного матеріалу

1. Поняття про методи, прийоми, засоби навчання.

Структура та функції методів навчання

Поняття «метод» – грецького походження і означає шлях дослідження, спосіб пізнання.

Метод навчання – це спосіб упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів спрямований на вирішення завдань освіти, виховання та розвитку у процесі навчання.

Зв'язок методу з іншими компонентами процесу навчання є взаємозворотнім: метод є похідним від цілей, завдань, змісту, форм навчання, водночас він суттєво впливає на можливості їх практичної реалізації. Навчання прогресує настільки, наскільки дозволяють йому рухатись уперед застосовані методи.

Прийом навчання – це деталь, складова частина методу, яка сприяє досягненню проміжної мети конкретного методу.

Засіб навчання – це матеріальний або ідеальний об'єкт, який використовується для засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності.

Методи, прийоми та засоби навчання взаємопов'язані: метод – це цілісний спосіб організації навчального процесу, що включає сукупність прийомів, а прийом – це окремий елемент методу, конкретна дія, спрямована на вирішення проміжної мети. Засоби – це інструменти (об'єкти), які використовуються в процесі застосування методів та прийомів для досягнення навчальних цілей.

*Наприклад: Метод: Розповідь – словесний метод, який викладає навчальний матеріал, стимулюючи пізнавальну діяльність учнів.

Прийоми: Для реалізації методу розповіді можуть бути використані такі прийоми, як створення проблемної ситуації, пояснення, анотування, робота з підручником або демонстравання ілюстрацій.

Засоби: Для розповіді як методу можуть бути використані: усне слово (вчитель), наочні посібники (картини, схеми), технічні засоби (комп'ютер), текстові матеріали (підручники, конспекти).

Таким чином, методи навчання є складними системами, де кожен прийом виконує свою функцію, а засоби навчання забезпечують їх практичне втілення. У дидактиці узагальнена дидактична модель методу навчання представ на формулою: **«прийом + засіб = метод»**.

Функції методів навчання: навчальна (освітня), розвивальна, виховна, стимулювальна (мотиваційна), інформаційна (контрольно-коригувальна).

Структура методу навчання. Метод навчання має дві складові частини: об'єктивну і суб'єктивну. *Об'єктивна* – обумовлена тими постійними положеннями, які обов'язково присутні в будь-якому методі, незалежно від того, який учитель його використовує. У ній відображені найзагальніші вимоги законів і закономірностей, принципів і правил, а також мета, завдання, форми навчальної діяльності. *Суб'єктивна* – обумовлена особистістю педагога, його творчістю, майстерністю; особливостями учнів, конкретними умовами.

У сучасній дидактиці широко використовується поняття «стратегія навчання», яке є відмінним від поняття «метод навчання».

Стратегія навчання – це ширше поняття, що охоплює комплекс методів і прийомів, об'єднаних загальною метою, та визначає загальний підхід до навчання, планування та організації навчального процесу.

Методи навчання є інструментами, які використовуються в рамках певної стратегії навчання. Вибір конкретних методів залежить від обраної стратегії та загальної мети навчання.

*Відмінність: метод – це конкретна дія, стратегія – план дій.

2. Класифікація методів навчання

Класифікація методів навчання – це впорядкована за певною ознакою їх система. Дидактами розроблено десятки класифікацій, що зумовлено багатогранністю поняття «метод», різними критеріями у групуванні, предметною специфікою використання (методики викладання навчальних дисциплін). Методологія цілісного підходу до взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів у навчанні передбачає виділення методів навчання у великі групи: 1) методи організації та самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності; 2) методи стимулювання і мотивації учіння; 3) методи контролю та самоконтролю у навчанні.

I. Методи організації і самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності

1.1. Класифікація методів за джерелом передачі та сприймання інформації:

- Словесні
- Наочні
- Практичні
- Робота з книгою
- Робота з відеоматеріалом

1.1.1.Словесні методи навчання. Головна їх особливість у тому, що інформація подається через слово вчителя. Їх поділяють на:

- Евристичні (запитальні): бесіда, диспут, дискусія.
- Акроматичні методи (викладацькі): пояснення, розповідь, лекція, інструктаж.

Бесіда – це діалогічний метод навчання, що передбачає спонукання вчителем учнів відтворювати набуті знання, робити самостійні висновки на основі вдало поставлених запитань.

Класифікації: за призначенням в навчальному процесі: вступні, повідомлення, повторення, контрольні; за характером діяльності учнів: репродуктивні (відтворюючі), евристичні (дитина перевіджує для себе щось нове), катехізисні (відтворення відповідей, що потребують тренування пам'яті).

Різновидом бесіди є диспут і дискусія.

Диспут – це усна наукова суперечка, публічне обговорення якогось питання.

Дискусія – це широке публічне обговорення якогось спірного питання, проблеми.

Вимоги до питань: чіткі, лаконічні, дотримуватися послідовності, спонукати дітей до відповіді, врахування вікових та індивідуальних особливостей, не містити відповіді на запитання.

Вимоги до відповідей: повні, усвідомлені, аргументовані, правильно сформульовані, чіткі і лаконічні, складні запитання розбиваються на смислові частини.

Під час бесіди необхідно спочатку ставити запитання усьому класу, потім питати конкретних учнів. Опитувати не тільки тих, хто бажає, а здійснювати диференційований підхід до учнів.

Розповідь – монологічний виклад навчального матеріалу, який використовується для послідовного, систематизованого, емоційного повідомлення знань. Здебільшого використовується для цілісного опису подій, ситуацій, фактів, біографій, явищ, історії; викликає уявлення, образи, емоційне сприйняття.

Класифікація: художня (образний переказ фактів, вчинків дійових осіб), опис (виклад ознак, особливостей предметів, явищ); науково-популярна (аналіз фактичного матеріалу, ґрунтується на теорії і абстракції).

Вимоги до розповіді: послідовність, насичення змістом, слідкування за оформленням думки, емоційність, доступність, достовірність, містити висновки, узагальнення.

Пояснення – словесне тлумачення явищ, подій, процесів, законів і т.д.

Використовується під час розкриття нової теми, складної за змістом, структурою, а також у процесі закріплення, коли учні не зрозуміли матеріал. Мета – розкрити суть, закономірності, зв'язки між фактами; сформувати розуміння і логічне осмислення матеріалу.

Вимоги до пояснення: доказовість, врівноваженість, логіка викладу, переконливість, проведення додаткової словникової роботи, образність мови, темп.

Лекція – виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу (у початковій школі не використовується – Чому?).

Класифікація: лекції-дискусії, лекції-бесіди, проблемні-лекції, лекції з навмисними помилками, лекції-співпраці.

Вимоги до лекції: добирати факти, нову інформацію, продумування прикладів, добір наочності, ознайомлення із нововведеннями.

Інструктаж – короткі чіткі, лаконічні вказівки, рекомендації, щодо виконання дій.

Класифікація: вступний (перед початком самостійної роботи, екскурсії, щоб довести мету), поточний (допомогти окремим учням у процесі самостійної роботи), заключний (демонстрація кращих робіт, перспективи подальшої роботи).

1.1.2. Наочні методи навчання.

– *Демонстрування* – полягає в наочно-чуттєвому ознайомленні учнів з явищами, процесами, об'єктами в їх природньому вигляді. Використовується для розкриття динаміки явищ, які вивчаються, а також для ознайомлення із зовнішнім виглядом предмета, його внутрішньою будовою та ін. Слово відіграє при цьому супровідну роль. Дидактично цінною є демонстрування реальних предметів, явищ або процесів, що протікають у природних умовах.

– *Ілюстрування* – показ і сприймання предметів, процесів, явищ у їх символічному зображенні за допомогою карт, плакатів, портретів, фотографій, малюнків, схем, репродукцій тощо. Слід пам'ятати, що велика кількість ілюстрацій відволікає учнів від з'ясування суті явищ, що вивчаються. У навчальному процесі ілюструють предмети в натурі і схематичні зображення предметів.

– *Самостійне спостереження* – це безпосереднє сприйняття явищ дійсності, що передбачає фіксацію у них змін, виявлення зв'язків та розкриття суті. Під час самостійного спостереження учень здобуває знання із життя, власних спостережень, дослідів, він ніби стає експериментатором, аналізує цей процес, втручається в нього, щоб краще пізнати. Виконує дві функції: демонстраційно-ілюстративну, дослідницьку.

Етапи організації: вступний інструктаж; повторення, актуалізація знань учнів; спостереження; підведення підсумків дітьми; підсумок вчителя; колективне оцінювання результатів роботи.

1.1.3. Практичні методи навчання:

- Вправи
- Лабораторний метод
- Практичні роботи
- Графічні роботи
- Дослідні роботи

Вправи – це цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій для формування певних вмінь і навичок.

Класифікації: за формою навчальної діяльності – усні, письмові, графічні, технічні; за навчальною метою – вступні, проблемні, тренувальні, творчі.

Вимоги: вправи не повинні бути випадковими, подані у певній системі, поступове ускладнення, аналізувати результати, не слід переривати на довгий час виконання аналогічних завдань.

Лабораторні роботи – це вивчення явищ за допомогою спеціального обладнання. Рекомендовано проведення лабораторних робіт під час опрацювання тем: природні копалини, термометр, вимірювання температури повітря, води.

Класифікація: фронтальні – учні одночасно виконують одну і ту саму роботу, групові – розмежування роботи між групами.

Вимоги: пояснити мету роботи, повторити теоретичний матеріал, провести інструктаж, консультувати в процесі роботи, усний, або письмовий звіт.

Практичні роботи – застосування знань у певних ситуаціях наближених до життєвих. Методика проведення відрізняється від лабораторних тим, що після пояснення вчителя два-три учні виконують роботу, а решта спостерігає, після чого кожен учень виконує самостійно.

Графічні роботи – відображення знань учнів у кресленнях, графіках, діаграмах, гістограмах, таблицях, ілюстраціях, ескізах, замальовках із натури. Цей метод сприяє розвитку самостійності учнів, допомагає узагальнювати і закріплювати знання.

Дослідні роботи – це пошукові завдання з метою збільшення обсягу знань з певних тем. Найчастіше використовуються на факультативних заняттях і гурткових.

*Ключові відмінності: дослідні роботи – а творчість і пошук (учень частково «маленький науковець»); практичні роботи – відпрацювання умінь (більше тренування, ніж відкриття); лабораторні роботи – навчальний експеримент з чітким планом і готовим об'єктом спостереження.

1.1.4. Робота з книгою – це самостійне опрацювання учнями друкованого тексту, що дає їм можливість краще осмислити, виявити самостійність у навчанні.

Види роботи з книгою: читання тексту вголос, мовчазне читання, в особах; відповіді на запитання подані після тексту; заучування текстів; розгляд та аналіз учнями таблиць, малюнків; переказ тексту, поділ тексту на смислові частини, складання плану до тексту; виконання вправ, завдань.

Сучасні види роботи з книгою:

1. Формування навичок читання та письма «Щоденні 5» (Daily 5) – п'ять видів діяльності для розвитку навичок читання: «Читання для себе», «Читання для когось», «Робота зі словами», «Письмо для себе» та «Слухання». Головна мета — формування самостійності та концентрації учнів через регулярну практику читання та письма в атмосфері вільного вибору літератури та активної участі дітей у створенні правил роботи.

2. Залучення учнів до активностей замість пасивного читання:

- буктрейлери (короткі відеоролики за мотивами книги з метою її реклами та зацікавлення до прочитання повної версії книги),
- лепбуки (саморобна інтерактивна папка-книга, що присвячена певній книзі, темі чи проєкту; тематична колекція різноманітних навчальних матеріалів, оформлених у вигляді кишеньок, вкладок, віконечок, карток та рухомих елементів);
- аудіокниги та подкасти на дитячі книги (цифровий формат, який дозволяє слухати дитячі літературні твори, озвучені професійними дикторами чи у вигляді радіопостановок; зручний спосіб знайомства з літературою для розвитку уяви та слухового сприйняття);
- літературні колажі (вираження свого розуміння твору у візуальній формі).
- ігрові та творчі завдання: інсценування творів; віртуальні екскурсії до музеїв митців, письменників; літературні ігри (вікторини, лото, лабіринти та турніри); літературні квести (гра-пошук за сюжетом книги).

1.1.5. Відеометод передбачає використання візуальних та аудіозасобів (відеоматеріалів) для передачі інформації, демонстрації процесів чи явищ, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу завдяки залученню зорової та слухової пам'яті.

Особливості використання у сучасній початковій школі:

- компетентнісна спрямованість (не лише як джерело інформації, а як засіб формування ключових компетентностей: критичного мислення, комунікації, цифрової грамотності);
- інтерактивність (замість пасивного перегляду – завдання до, під час і після відео: обговорення, тестування, практичні вправи
- короткі формати (для молодших школярів оптимально — 2–5 хвилин);
- мультимодальність (поєднання відео з текстом, анімаціями, субтитрами, інтерактивними елементами);
- доступність (можливість використання на інтерактивних дошках, планшетах, телефонах та вдома (включаючи змішане та дистанційне навчання)).

Вимоги: відповідність віковим особливостям (простий словниковий запас, яскраві візуальні образи, чітка структура); чітка дидактична мета; активізація учнів (питання, паузи для роздумів, завдання після перегляду); якість контенту (звук, зображення, відповідність програмі, наукова достовірність); інклюзивність (субтитри, озвучка, контрастність зображення); поєднання з іншими методами (відео — не самоціль, а частина інтегрованого уроку з обговоренням, дослідженнями, творчими завданнями).

1.2. Класифікація методів за логікою передачі і сприймання навчальної інформації

- *Індуктивний метод навчання* – це метод, який забезпечує перехід від одиничного (окремого) до загального. Плюс індуктивного методу в тому, що діти виявляють причинно-наслідкові залежності, долають суперечності, дають

назву досліджуваним явищам, предметам, після чого формулюють правила, закони, принципи.

– *Дедуктивний метод навчання* – це перехід від загального до окремого. Його перевага в тому, що він забезпечує систематичність викладу навчального матеріалу. Під час цього чітко прослідковуються взаємозв'язки між елементами матеріалу.

– *Традуктивний метод навчання* передбачає рух від окремого до окремого через його порівняння з ознаками подібності (аналогії) чи відмінності.

Відмінність: індуктивний — спочатку приклади, потім правило (від часткового до загального); дедуктивний — спочатку правило, потім приклади (від загального до часткового); традуктивний — перенесення знань на схожий випадок (аналогія).

Недоліком індуктивного методу є те, що більше витрачається часу і зусиль учнів на перевідкриття нового. Слабкість дедуктивного методу у недостатності його переконливості.

*Наприклад: індуктивний – учні бачать кілька прикладів додавання, помічають закономірність, формулюють правило; дедуктивний – учитель дає правило вживання апострофа, діти шукають слова з ним; традуктивний – знаючи, що у кролів хутро взимку густіше, діти роблять висновок, що у лисиць так само.

1.3. Класифікація методів за рівнем самостійності пізнавальної діяльності.

1) *Репродуктивний*: знання учням пропонуються в готовому вигляді, вчитель повідомляє знання, учні засвоюють і запам'ятовують їх. Слабкість методу – низький рівень мисленнєвої активності.

*У сучасній початковій школі: використовується обмежено, переважно для засвоєння базових знань і термінів; поєднується з наочною, інтерактивними вправами, щоб підвищити інтерес та активність дітей.

2) *Метод проблемного викладу*: учитель показує шлях дослідження проблеми, загострює суперечності між раніше здобутими знаннями і новими фактами, таким чином в учнів виникає потреба в нових знаннях.

*У сучасній початковій школі: застосовується у вигляді коротких «навчальних сюрпризів» або ситуаційних запитань, які стимулюють дитячу допитливість і заохочують до пошуку відповіді.

3) *Частково-пошуковий*: вчитель організовує участь учнів у виконанні окремих кроків розв'язання проблеми. Роль педагога полягає в конструюванні пізнавального завдання, розчленуванні його на окремі етапи, визначенні тих етапів, які учні виконуватимуть самостійно.

*У сучасній початковій школі: дуже поширений у НУШ, діти виконують окремі етапи роботи самостійно: добирають приклади, перевіряють гіпотези, роблять проміжні висновки, працюють у парах або групах.

4) *Дослідницький*: вчитель разом з учнями формує проблему, вирішенню якої присвячується проміжок навчального часу, знання учням не повідомляються.

*У сучасній початковій школі: реалізується переважно у проєктній та дослідницькій діяльності, у роботі з природними матеріалами, мініекспериментах, коли учні самостійно збирають інформацію і роблять власні висновки.

II. Методи стимулювання і мотивації учіння

Ці методи *спрямовані на формування в учнів позитивних мотивів учіння*. Вони стимулюють активність і сприяють збагаченню школярів навчальною інформацією.

Мотив – це конкретне спонукання (внутрішнє або зовнішнє), яке визначає, чому дитина виконує навчальну дію.

Мотивація учіння – це система мотивів, що зумовлюють ставлення учня до навчання, активність і результативність його діяльності.

Класифікація мотивів учіння молодших школярів: внутрішні (пізнавальні) – інтерес до нового, прагнення досліджувати, радість від самого процесу навчання, бажання розібратися у складному, виконати завдання творчо); зовнішні (соціальні) – похвала вчителя чи батьків, бажання бути «кращим» серед однокласників; практичні – розуміння користі знань для життя (наприклад, уміння рахувати, читати).

Мотивація учіння охоплює всю систему внутрішніх і зовнішніх спонукань до навчальної діяльності, вона включає *пізнавальний інтерес* – внутрішнє емоційно забарвлене прагнення дізнаватися нове.

Основні умови розвитку пізнавального інтересу у навчанні молодших школярів: висока роль емоцій (навчання має приносити позитивні враження, інакше інтерес швидко зникає); змістовність і доступність навчального матеріалу (завдання посилені, з елементом новизни); наочність і різноманітність методів (швидка зміна видів діяльності, використання цифрового середовища, ілюстрацій, моделей, дослідів, інтерактивних матеріалів); зв'язок з життям (досвідом і потребами дітей); проблемність навчання (створення ситуацій, що викликають запитання та спонукають шукати відповіді); ігрові та змагальні елементи (квести, рольові ігри, міні змагання); ситуація успіху (підкріплення навіть невеликих досягнень); активна участь (проєкти, дослідницькі завдання, творчі роботи); соціальна взаємодія (групові та парні форми роботи стимулюють активність); Особливості мотивації учіння сучасних молодших школярів

Методи стимулювання і мотивації учіння поділяються на дві групи:

- Методи формування пізнавальних інтересів
- Методи стимулювання обов'язку і відповідальності

2.1. Методи формування пізнавальних інтересів.

Метод навчальної дискусії – це суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу.

Переваги: відбувається аргументація висунутих положень та їх аналіз; обмін думками, як учня з учнем, так і вчителя з учнем; вчить самостійно мислити і поважати думку інших.

Метод забезпечення успіху у навчанні – цілеспрямована організація навчального процесу так, щоб кожен учень регулярно переживав позитивний результат своєї роботи, відчував власну спроможність і впевненість у силах.

Переваги: усунення прогалин у знаннях, зміцнення віри у власні сили, формування почуття власної гідності.

Прийоми: зняття страху, авансування успішного результату, прихований інструктаж, внесення мотиву, персональна винятковість, мобілізація активності, висока оцінка деталі, еврика (несподіваний успіх, розкриття раніше невідомих можливостей), навмисна помилка.

Метод пізнавальних ігор – використання спеціально створених ігрових ситуацій для засвоєння учнями нових знань, розвитку їхніх інтелектуальних можливостей та активізації пізнавальної діяльності.

Переваги: полегшує засвоєння навчального матеріалу; забезпечує емоційну налаштованість під час навчання; знімає втому, пере навантаження; заохочує до навчальної роботи.

Класифікація: дидактичні ігри (предметні, сюжетні, рольові, ігри-доручення, ігри-загадки, ігри-подорожі, ігри-бесіди); рухливі ігри, інтелектуальні та настільні ігри; ігри-драматизації, імітаційні ігри.

Метод створення ситуації інтересу – використання гумористичних уривків, цікавих пригод, випадків, історій з життя відомих людей, несподіванок, якими легко привернути увагу учнів.

Метод створення новизни в навчальному матеріалі. Окреслення нових знань, отримання морального задоволення від того, що пізнали щось нове. Застосовуються несподівані факти, інтерактив, пізнавальні виклики (А чи знали ви, що...?, Спробуйте знайти відповідь!).

Метод опори на життєвий досвід учнів. Учні знайомляться з матеріалом, спостерігають різноманітні події, факти, явища та спираються на власні уявлення про них. Використовуються ситуації з реального життя, власного досвіду, досвіду сім'ї, дозвілля, місцевої громади тощо.

2.2. Методи стимулювання обов'язку і відповідальності.

Пояснення школярам значущості учіння: суспільної, професійної, життєвої – метод, що демонструє важливість навчання для життя, майбутньої професії та розвитку суспільства.

Особливості використання у початковій школі: Пояснення ведеться через близькі та зрозумілі дітям образи, приклади з мультфільмів, казок, реальних професій батьків.

*Приклади: Якщо навчишся добре рахувати – зможеш відкрити власний магазин або допомогти батькам вести підрахунки вдома.

Висування вимог, дотримання яких означає виконання обов'язку – це формулювання чітких і зрозумілих правил поведінки та навчальної діяльності.

Особливості використання у початковій школі: правила формулюються позитивно, обговорюються спільно з дітьми та візуалізуються.

*Приклади: завжди завершувати розпочату роботу; бути уважним, коли хтось говорить; дбайливо ставитися до підручників та зошитів.

Заохочення до сумлінного виконання обов'язків і осудження за не виконання в учінні – це використання позитивного підкріплення та педагогічно коректного осудження.

Особливості використання у початковій школі: перевага позитивних стимулів (похвала, відзнаки, «смайлики успіху»), а осуд має бути м'яким, без приниження гідності.

*Приклади: заохочення – «Молодець, що виконав завдання вчасно і старанно!», наліпка «Зірочка тижня»; осуд: «Бачу, що ти поспішав і зробив помилку – давай спробуємо разом виправити».

Оперативний контроль за виконанням вимог (вказівки на недоліки, зауваження) – це своєчасне виявлення і виправлення недоліків у навчанні та поведінці.

Особливості використання у початковій школі: контроль супроводжується підказками та підтримкою.

*Приклади: під час виконання вправи вчитель підходить і вказує на пропущене слово; при читанні уголос м'яко виправляє вимову складного слова; використання карток-перевірок під час групової роботи.

III. Методи контролю і самоконтролю.

Метод усного контролю – спосіб оцінювання рівня засвоєння навчального матеріалу учнями, який полягає в індивідуальному або фронтальному опитуванні під час заняття.

Переваги: миттєвий зворотний зв'язок, розвиток комунікативних навичок, виявлення рівня розуміння матеріалу, гнучкість (можливість адаптувати запитання).

Недоліки: суб'єктивність, значні часові витрати, деякі учні можуть відчувати страх або тривогу, неможливість повної фіксації відповідей.

Особливості використання у початковій школі: проводити у формі гри, вікторини, "ланцюжка" запитань; використовувати м'який тон, підтримувати навіть частково правильні відповіді; давати короткі, конкретні запитання, уникати перевантаження.

Метод письмового контролю – перевірка знань учнів шляхом написання письмових робіт. Здійснюється за допомогою діагностичних робіт, творів, переказів, диктантів.

Переваги: можливість перевірки одночасно всіх знань учнів з порівняно малою витратою часу, дає можливість одночасно оцінити оволодіння учнями великого обсягу матеріалу, формується вміння висловлювати письмово свої думки, розвиває увагу, мислення, зосередженість, цілеспрямованість, регламентація часу.

Недоліки: не висвітлюється вся глибина вивченого матеріалу; діти інколи не встигають висвітлити свої думки.

Особливості використання у початковій школі: використовувати невеликі обсяги завдань (5–10 хвилин роботи), додавати малюнки, підказки, робити завдання в креативній формі (розшифрувати слово, закінчити комікс), можлива перевірка разом із дітьми, щоб пояснити помилки.

Метод тестового контролю. – передбачає виконання тестових завдань за допомогою розставляння цифр, підкреслення потрібних відповідей, вставлення пропущених слів, знаходження помилок тощо.

Переваги: охоплює велику кількість навчального матеріалу, оцінка всіх учнів відразу, економія часу, вимагає точності і конкретності, диференціація навчання, легко перевірити, об'єктивність в оцінюванні

Недоліки: відсутність живого спілкування, аргументації термінів, понять, ретельна підготовка вчителя, вірогідність вгадування.

Особливості використання у початковій школі: завдання з малюнками, символами, варіантами відповіді; обмежувати кількість запитань, щоб зберегти інтерес; використовувати електронні тести з миттєвим зворотним зв'язком (Kahoot, LearningApps).

Метод графічного контролю – передбачає використання схем, моделей, таблиць, побудову плану.

Переваги: розвиває різні види пам'яті, образне мислення, творчість; опитування великої кількості дітей, формує вміння самостійно працювати, систематизація матеріалу, сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу, учень може простежити взаємозв'язки.

Недоліки: може спричинити перенавантаження дітей, неможливість кожної дитини привести результати своєї діяльності у відповідність всім критеріям; необхідність надання допомоги учням, які мають труднощі у навчанні.

Особливості використання у початковій школі: давати завдання на заповнення схем, таблиць, карт знань; використовувати кольорові маркери, наліпки, магнітні дошки; робити спільні «настінні» схеми всією групою.

Практична перевірка – це спосіб контролю й закріплення знань, коли учні виконують практичні завдання (досліди, вправи, виготовлення виробів, робота з матеріалами), щоб продемонструвати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці.

Переваги: учні не лише відтворюють матеріал, а й застосовують його у реальних чи змодельованих ситуаціях; висока наочність результату – учитель одразу бачить рівень засвоєння знань; підвищення мотивації – діти охочіше виконують завдання, коли бачать конкретний результат своєї роботи.

Недоліки: часомісткість (може займати багато часу), потреба у матеріально-технічному забезпеченні; можливий вплив зовнішніх факторів; складність оцінювання творчих завдань.

Особливості використання у початковій школі: організовувати міні-досліди, конструкторські завдання, інсценізації; підбирати завдання, які можна виконати за короткий час; дозволяти презентувати результат перед класом (розвиток комунікації).

Метод самоконтролю – передбачає формування в учнів уміння самостійно контролювати ступінь засвоєння навчального матеріалу, знаходити допущені помилки.

Переваги: розвиває відповідальність і самостійність у навчанні; формує навички критичного мислення та само оцінювання; допомагає швидше

виправляти помилки і запобігати їх повторенню; підвищує мотивацію до навчання через відчуття особистого прогресу; сприяє формуванню навичок планування та організації роботи.

Недоліки: молодшим школярам важко об'єктивно оцінювати свої результати через брак досвіду; є ризик поверхневого або формального підходу («подивився і сказав, що все добре»); потребує додаткового часу на уроках для навчання прийомам самоконтролю; може викликати занижену або завищену самооцінку без належної підтримки вчителя.

Особливості використання у початковій школі: впроваджувати чек-листи, смайли-оцінки («Мені було легко/трохи важко/дуже важко»); давати зразки правильно виконаних завдань для порівняння; практикувати взаємоперевірку у парах з доброзичливими коментарями.

Загальні вимоги до вибору методів навчання у сучасній початковій школі:

1. Відповідність меті та завданням уроку – метод має забезпечувати досягнення конкретних результатів навчання.

2. Урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів – рівня розвитку, інтересів, пізнавальних можливостей.

3. Відповідність змісту навчального матеріалу – характер матеріалу (теоретичний, практичний, творчий) визначає доцільність методу.

4. Оптимальне поєднання різних методів – для активізації уваги та різнобічного розвитку учнів.

5. Розвивальний потенціал – метод має стимулювати мислення, творчість, комунікативні та дослідницькі вміння.

6. Доступність і посиленість – завдання та способи їх виконання мають бути зрозумілими й посилюючими для дітей.

7. Активність і залученість учнів – методи повинні забезпечувати участь більшості учнів, а не лише пасивне спостереження.

8. Наявність зворотного зв'язку – можливість швидко оцінити рівень розуміння та скоригувати роботу.

9. Раціональність у використанні часу та ресурсів – метод не повинен перевантажувати урок.

10. Відповідність сучасним освітнім технологіям – інтеграція ІКТ, ігрових, інтерактивних та проєктних підходів.

3. Інтерактивні методи навчання у початковій школі

Інтерактивні методи навчання – це способи активної взаємодії учнів між собою, з учителем та навчальним матеріалом, що сприяє кращому засвоєнню знань та розвитку ключових навичок. Учні не просто сприймають інформацію, а активно включаються у процес її отримання, обговорення та застосування.

«Асоціативний куш» – це метод навчання, який використовується для вільного вираження думок та асоціацій навколо певної теми, сприяючи розвитку мислення та креативності. Учні записують слова, фрази, поняття, що виникають у них у зв'язку з ключовим словом, формуючи структуру, що нагадує куш.

«Сенкан»: Алгоритм складання п'ятирядкового вірша для узагальнення та структурування знань. Структура сенкану: перший рядок – іменник – тема

сенкану; другий рядок – два прикметники, що описують тему; третій рядок – три дієслова, що вказують на дії, пов'язані з темою; четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, що виражає ставлення до теми; п'ятий рядок – слово-синонім до теми, або узагальнююче слово, що є висновком.

«Дерево передбачень» – це метод, який вчить створювати та обґрунтовувати припущення, розвиваючи усне мовлення. Учні читають лише назву тексту, а потім малюють «дерево», де стовбур — це тема, листки — їхні передбачення щодо подій, а гілки — аргументи, що пояснюють ці передбачення.

«Метод прес» – це інтерактивний метод навчання, який вчить учнів чітко формулювати свою думку з дискусійного питання, використовуючи структуру «Я вважаю, тому що... Наприклад..., Отже...».

«Діаграма Вена» – це візуальне представлення множин у вигляді перекриваючих кіл, що ілюструє зв'язки між ними, зокрема спільні елементи (перетин) та усі елементи (об'єднання).

«Кероване читання з передбаченням» – це стратегія читання, яка передбачає поділ тексту на частини та зупинки для обговорення, прогнозування подальшого розвитку подій і аналізу попередніх припущень.

«Кубування» – стратегія, що задіює різні рівні пізнавальної діяльності через застосування кубика з різними запитаннями на кожній грані (описати, порівняти, застосувати, проаналізувати, аргументувати, оцінити).

«Шість капелюхів» – це метод, який передбачає обговорення теми з різних точок зору, що символізують кольори капелюхів: білий (факти), червоний (емоції), чорний (критика), жовтий (оптимізм), зелений (креативність), синій (управління процесом).

«Фішбоун» (з англійської «риб'яча кістка») – метод, в основі якого – схематична діаграма у формі риби, що дозволяє наочно продемонструвати причини конкретних подій, явищ і проблем, а також їхні наслідки та зробити узагальнення і відповідні висновки..

«Плюс–Мінус–Цікаво» – це метод рефлексії, який використовується для аналізу та оцінки певної теми, події або досвіду. Суть полягає в тому, що учасникам пропонується розділити свої враження на три категорії: "плюс" (позитивні моменти), "мінус" (негативні моменти) та "цікаво" (моменти, які викликали інтерес або бажання дізнатися більше).

Мозковий шторм – це метод колективного генерування ідей для вирішення проблеми; головне правило — висловлювати будь-які пропозиції без критики, потім їх обговорювати й відбирати найкращі.

Мікрофон – учні по черзі висловлюють свої думки з певного питання, ніби «передаючи мікрофон»; забезпечує залучення до роботи всіх учасників, формує навички лаконічного висловлювання.

«Крісло автора» – це метод, під час якого один з учнів займає місце вчителя, щоб представити матеріал, і має можливість відчувати себе в ролі «автора». Це сприяє підвищенню самооцінки та мотивації до навчання.

Коло ідей – обговорення проблеми по колу: кожен по черзі висловлює одну ідею або пропозицію; дозволяє зібрати багато думок, забезпечує рівноправну участь.

«Займи позицію» – учні займають місце в приміщенні класу відповідно до своєї позиції (наприклад, «за», «проти», «не визначився») і пояснюють свій вибір; розвиває критичне мислення, вміння аргументувати.

Акваріум – частина учнів у центрі («в акваріумі») обговорює проблему або розігрує ситуацію, решта – спостерігає та аналізує; сприяє розвитку навичок дискусії, аналізу й взаємної оцінки.

Дебати – це структурована дискусія між двома сторонами, де кожна сторона представляє та обґрунтовує свою позицію щодо певної теми, намагаючись переконати інших у її перевагах. Для проведення дебатів необхідно мати тему, яка є актуальною та чітко сформульованою, а також визначити правила та порядок виступів. Використовуються у початковій школі в адаптованій формі. Сприяють розвитку критичного мислення, вміння аргументувати свою позицію, слухати інших та вести дискусію.

Рольові ігри – дозволяють учням вжитися в різні ролі, краще зрозуміти різні точки зору, розвивати емпатію та навички вирішення проблем.

Метод проектів – передбачає самостійну роботу учнів над вирішенням певної практичної проблеми, що сприяє розвитку навичок планування, дослідження, аналізу та презентації.

4. Засоби навчання, їх характеристика

Ефективність застосування методів навчання, активізація пізнавальної діяльності молодших школярів значною мірою залежить від засобів навчання.

Основні ознаки засобів навчання: 1) виконують допоміжну роль у досягненні цілей навчання; 2) спрямовані на активізацію сприймання, мислення та діяльності учнів; 3) мають чітке дидактичне призначення; 4) можуть бути матеріальними (наочні посібники, техніка) або нематеріальними (цифрові ресурси, методичні інструкції).

Функції засобів навчання: дидактична – забезпечення цілеспрямованого засвоєння знань, формування умінь та навичок; інформаційна – передача необхідної інформації, у тому числі візуальної, аудіальної чи текстової, що допомагає учням зрозуміти навчальний матеріал; контрольна – надання можливості для перевірки рівня засвоєння матеріалу, оцінювання знань учнів та виявлення прогалин у навчанні.

Класифікація засобів навчання: традиційні – підручники, зошити, дошка, крейда, друковані картки; технічні – пристрої та апаратура для передавання інформації; інноваційні – цифрові та інтерактивні ресурси.

Засоби навчання у сучасній початковій школі можна поділити на кілька груп:

Словесні – підручники, навчальні посібники; дитяча художня та науково-популярна література; інструкції, тексти завдань, словники.

Наочні – ілюстрації, таблиці, схеми, плакати; моделі, макети, колекції; карти, глобуси; відеоматеріали, презентації.

Технічні – інтерактивні дошки, мультимедійні проектори; планшети, ноутбуки, документ-камери; аудіо- та відеоплеєри.

Класифікація технічних засобів навчання (ТЗН): візуальні (передають інформацію через зоровий канал) – плакати, схеми, карти, фото, інтерактивні дошки в режимі показу статичних зображень, документ-камери; аудіовізуальні (поєднання зорової та слухової інформації) – навчальні відео, презентації з озвученням, кінофрагменти, анімації з поясненнями; мультимедійні (інтерактивні засоби, які поєднують текст, зображення, звук, анімацію, відео та гіперпосилання) – інтерактивні презентації (PowerPoint, Google Slides), освітні програми, AR/VR-додатки, навчальні ігри; інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) (засоби та сервіси, що забезпечують обмін інформацією та взаємодію) – Google Classroom, Zoom, Kahoot, LearningApps, інтерактивні платформи (Classtime, Wordwall), електронні підручники, онлайн-тести.

Практичні та роздаткові матеріали – зошити з друкованою основою; картки-завдання, конструктори, набори для дослідів; матеріали для творчості (кольоровий папір, фарби, пластилін).

Природні об'єкти та реальні предмети – рослини, мінерали, гербарії; предмети побуту, інструменти, іграшки; зразки продукції, речей для досліджень.

Ігрові та тренувальні засоби – дидактичні ігри; настільні та рухливі ігри; пазли, леги, STEM-набори.

У сучасній початковій школі засоби навчання відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності освітнього процесу. Їх різноманіття – від традиційних підручників і наочних матеріалів до інтерактивних технологій та ігрових ресурсів – дає змогу враховувати індивідуальні особливості учнів, підтримувати інтерес до навчання та формувати необхідні компетентності. Раціональне поєднання різних груп засобів сприяє розвитку пізнавальної активності, критичного мислення, творчості та практичних умінь молодших школярів.

Питання для самопідготовки студентів:

- Що таке метод, прийом, засіб навчання?
- Які функції методів навчання знаєте?
- Яка структура методу?
- Назвіть основні групи методів навчання.
- Поясніть чому перша група методів має таку назву?
- Назвіть словесні методи. Чим відрізняється розповідь від пояснення?
- Коли використовується демонстрування, а коли ілюстрування як наочні методи навчання?
- Назвіть практичні методи. Які з них частіше використовуються у початковій школі?
- Назвіть методи стимулювання і мотивації учіння.
- Які особливості використання методів контролю і самоконтролю у початковій школі?

Тема2. Форми організації навчання

Мета: ознайомити з історією розвитку форм організації навчання, особливостями класно-урочної форми (типами уроків, структурою, підготовкою вчителя до уроку), позаурочними формами організації навчання; охарактеризувати форми організації навчання через призму їх застосування у початковій школі.

План

1. Поняття форм організації навчання, їх класифікація. Історія розвитку організаційних форм навчання.
2. Характеристика класно-урочної системи навчання.
3. Урок як форма організації навчання. Типи уроків і структура уроків за дидактичною метою. Нестандартні уроки у початковій школі.
4. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у початковій школі.
5. Підготовка вчителя до уроку: етапи, особливості.
6. Позаурочні форми організації навчання у початковій школі, їх характеристика.

Зміст лекційного матеріалу

1. Поняття форм організації навчання, їх класифікація. Історія розвитку організаційних форм навчання.

Слово «форма» латинського походження, у перекладі воно означає «зовнішній вигляд».

Форми організації навчання – це спеціально організована діяльність вчителя і учнів, яка відбувається за встановленим порядком, у певному режимі.

За визначенням О.Савченко, «форма організації навчання» означає певну взаємодію вчителя та учнів, що регулюється встановленим режимом та умовами роботи».

Форми навчання змінюються і розвиваються разом із суспільним розвитком:

Індивідуальне навчання – вчитель навчає кожного учня окремо Ця форма виникла у давній рабовласницькій державі (Вавилон, Єгипет, Китай, Індія та ін.). За такої організації навчальної діяльності учень виконує завдання індивідуально, але за допомогою вчителя (вивчення підручника). Переваги: врахування особливостей розвитку особистості, індивідуалізація контролю за перебігом і наслідками навчальної роботи. Недоліки: потребує значних матеріальних витрат, учень позбавлений можливості співпрацювати з однолітками. На сучасному етапі використовується у формі репетиторства і консультування.

Індивідуально-групова форма навчання – вчитель займається з групою дітей (10-15 осіб). Навчальна робота має індивідуальний характер (діти різного віку та рівня підготовки). Діти приходять на заняття в різний час. Учитель по черзі опитує кожного учня, пояснює новий матеріал, дає індивідуальні завдання. Подібна організація навчальної роботи існувала до того часу, поки навчання обмежувалось виробленням найпростіших навичок читання, письма і

рахування, не стало масовим. На сучасному етапі частково використовується в класах-комплектах.

Класно-урочна – учнів одного віку розподіляють на класи, заняття проводять поурочно за наперед складеним розкладом, усі учні класу працюють над засвоєнням одного й того ж матеріалу.

За феодального ладу розвиток виробництва і підвищення ролі духовного життя в суспільстві сприяли виникненню форм масового навчання. Групове (колективне) навчання почало використовуватись у братських школах Білорусі та України (XVI ст.). Класно-урочну форму навчальної роботи теоретично обґрунтував Я.А.Коменський у праці «Велика дидактика».

Белл-ланкастерська система взаємного навчання(XVIII ст.) – вчитель навчає старших учнів до обіду, після обіду – кращі учні навчають менших. Замість підручників використовувались унаочнення, саморобні таблиці.

Ця система була започаткована одночасно в Англії та Індії англійським священником Л.Беллом і вчителем Дж. Ланкастером у 1798 році. Це була спроба модернізації класно-урочної системи організації навчання з метою збільшення кількості учнів, яких навчає один учитель, оскільки була потреба у значній кількості кваліфікованих робітників для великого машинного виробництва. Для підготовки робітників необхідно було збільшити кількість шкіл, а, отже, і контингент учителів, які б навчали значно більшу кількість учнів. Ця система не набула широкого поширення, оскільки недоліки в організації не забезпечували необхідного рівня підготовки учнів.

Батавська система створена у США на початку XX ст. з метою удосконалення класно-урочної системи – індивідуалізація навчання шляхом поділу навчального часу на дві частини: для проведення звичайних уроків, на яких учитель працює з усім класом; для індивідуальних занять з учнями, які не встигають і відчують труднощі в засвоєнні матеріалу, або з тими, хто бажає глибше оволодіти певними знаннями й уміннями.

Мангеймська форма вибіркового навчання(XIX ст.) – учнів, залежно від їх здібностей та успішності, розподіляли по класах на слабких, середніх і сильних. Відбір здійснювався на основі проведення спеціальних досліджень.

Це була спроба відмовитися від класно-урочної системи. Вперше була застосована в німецькому місті Мангейм доктором Йозефом-Антоном Зіккінгером. Елементи цієї системи збереглися в Австралії та США, де в школах створюються класи більш здібних і менш здібних учнів. Вона стала основою для створення шкіл різного типу в Англії куди набирають учнів за результатами тестових іспитів після закінчення початкових класів.

Дальтон-план (поч. XX ст.) – колективна робота проводилась протягом години, решту часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета. Класи перетворювались на предметні «лабораторії», кожен учень працював самостійно, виконував тижневі, місячні завдання («підряди»), а вчителі консультували, контролювали.

Ця система була однією із найбільш поширених систем індивідуалізованого навчання на початку XX ст. у США, Англії та деяких

інших країнах Заходу. Вперше застосована у 1903 році в американському місті Дальтоні (штат Масачусетс) учителькою Оленою Паркхерст. Елементи цієї системи застосовуються у заочному навчанні.

Бригадно-лабораторна форма навчання (2-га полов. 20-х років XX ст.) – учні розподілені на невеликі групи-бригади (по 5-7 осіб), вчилися за спеціальними підручниками «робочими книгами», виконували визначені вчителем денні, тижневі, місячні «робочі завдання» з кожного навчального предмета.

Ця система себе не виправдала, оскільки знижувала роль учителя, не давала міцних знань, породжувала безвідповідальне ставлення до навчання. Але окремі її елементи виявились ефективними: групові завдання при виконанні лабораторних і практичних робіт, самостійне опрацювання підручника, довідкової та допоміжної літератури.

План Трампа (XX ст.) – 40% навчального часу учні проводять у великих групах (по 100-150 осіб), де читаються лекції з використанням технічних засобів, 20% - у малих групах (10-15 осіб), де обговорюють лекційний матеріал, поглиблено вивчать окремі розділи, відпрацьовують уміння, навички, 40% - працюють індивідуально з використанням додаткової літератури та комп'ютерної техніки.

Ця форма була розрахована на максимальну індивідуалізацію навчального процесу на основі використання технічних засобів, поєднання індивідуального навчання з колективною роботою учнів. На думку її автора – американського педагога Д. Ллойда Трампа, у процесі навчання потрібно поєднувати масову, групову та індивідуальну його форми. Сьогодні її елементи використовуються у вищій школі.

Комплексний метод навчання (поч. XX ст.) – орієнтація на інтеграцію знань з різних предметів навколо спільної теми або життєвої проблеми. Об'єднання навчального матеріалу в теми-комплекси порушувало предметність викладання, систематичність вивчення основ наук.

Цей метод започаткований педагогами: швейцарцем Адольфом Фер'єром, бельгійцем Овідієм Декролі, німцем О. Шульцем. Він не дав міцних, систематизованих знань, тому в 30-х роках XX ст. школа й педагогічна наука повернулися до класичної класно-урочної системи. На сучасному етапі інтерпретується через тематичне навчання, проєктно-орієнтоване навчання, інтегровані курси і уроки, STEM-освіту.

2. Характеристика класно-урочної системи навчання

Класно-урочна система є провідною формою організації навчання у світі, хоча її елементи модернізуються, зокрема через особистісно-орієнтований підхід та використання технічних засобів.

З її запровадженням в дидактиці почали використовувати такі поняття, як навчальний рік, навчальний день, урок, перерва, чверть, канікули. *Особливості класно-урочної системи:*

– ґрунтується на закономірностях процесу засвоєння навчального матеріалу;

- передбачає сталий склад учнів класу; чіткий початок і кінець занять як упродовж робочого дня, так і всього року;
- сприяє засвоєнню нового матеріалу в невеликих обсягах, планомірно і послідовно, з чергуванням різних видів розумової та фізичної діяльності;
- забезпечує єдність системи навчання в масштабі всієї країни, що полегшує планування і складання програм з навчальних предметів;
- сприяє вихованню колективізму, дає змогу використовувати колективну, групову, індивідуальну форми роботи;
- реалізує провідну роль учителя в освітньому процесі.

Недоліки: орієнтація на середнього учня; не дає можливості на здійснення індивідуального підходу до учнів, достроково засвоїти програму.

Організаційні ознаки класно-урочної системи відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020):

1. Серед основних завдань законодавства України про загальну середню освіту є забезпечення обов'язковості здобуття громадянами України повної загальної середньої освіти; права особи на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти.

2. Освітній процес у закладах загальної середньої освіти організовується в межах навчального року, що розпочинається у День знань - 1 вересня, триває не менше 175 навчальних днів і закінчується не пізніше 1 липня наступного року. Якщо 1 вересня припадає на вихідний день, навчальний рік розпочинається у перший за ним робочий день.

Структура і тривалість навчального року, навчального тижня, навчального дня, занять, відпочинку між ними, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти у межах часу, передбаченого освітньою програмою, відповідно до обсягу навчального навантаження, встановленого відповідним навчальним планом, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, особливостей регіону тощо.

Безперервна навчальна діяльність учнів закладів загальної середньої освіти не може перевищувати 35 хвилин (для 1 року навчання), 40 хвилин (для 2-4 років навчання), 45 хвилин (5-12 років навчання), крім випадків, визначених законодавством.

Тривалість канікул у закладах освіти протягом навчального року не може становити менше 30 календарних днів.

3. Формування класів: З метою належної організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти формуються класи та/або групи, у тому числі спеціальні, інклюзивні, з дистанційною, вечірньою формою здобуття освіти, з навчанням мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою.

У разі звернення батьків дитини з особливими освітніми потребами інклюзивний клас утворюється в обов'язковому порядку. Спеціальний клас утворюється керівником закладу освіти за погодженням із засновником цього закладу освіти або уповноваженим ним органом.

Кількість учнів у класі (наповнюваність класу) державного, комунального закладу освіти не може становити менше 5 учнів та більше 24 учнів, які здобувають початкову освіту; 30 учнів, які здобувають базову чи профільну середню освіту.

Початкова школа може забезпечувати здобуття початкової освіти дітьми (незалежно від їх кількості) одного або різного віку, які можуть навчатися в одному з'єднаному класі (класі-комплекті) або в різних класах. Освітній процес у такій школі може організовуватися одним чи кількома вчителями або в будь-якій іншій формі, яка є найбільш зручною та доцільною для забезпечення здобуття дітьми початкової освіти відповідно до державного стандарту початкової освіти. Гранична наповнюваність таких класів-комплектів становить не менше п'яти та не більше дванадцяти осіб.

3. Урок як форма організації навчання.

Типи і структура уроків за дидактичною метою

Урок є основним елементом класно-урочної системи і основною формою організації навчального процесу у початковій школі.

Урок – логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина освітнього процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя з постійним складом учнів.

Особливості уроку: 1) цілісний логічно завершений основний елемент процесу навчання; 2) здійснюється у класі зі сталим складом учнів однакового віку та приблизно однакового рівня розвитку; 3) проводиться за розкладом; 4) регламентується в часі та за обсягом навчального матеріалу; тривалість уроків у закладах загальної середньої освіти України: 1 клас – 35 хв., 2-4 класи – 40 хв., 5-11(12) класи – 45 хв.; 5) є постійною формою, що забезпечує систематичність навчання; 6) відвідування уроків є обов'язковим, що сприяє отриманню учнями знань системно, логічно, поурочно; 7) є гнучкою формою, що дозволяє використовувати індивідуальну, фронтальну, групову роботу, різні методи і прийоми; 8) є колективною формою – спільна діяльність вчителя і учнів, спілкування сталої групи (класу) створює можливості для згуртування колективу; 9) сприяє розумовому розвитку учнів, їх пізнавальних якостей (активність, самостійність, інтерес до знань).

Загальні вимоги до уроку

Дидактичні: створення ситуації для дії рушійної сили навчання; робота з формування мотивів учіння; врахування логіки навчального процесу, структури процесу учіння; оптимальний підхід до вибору методів та засобів навчання.

Виховні: досягнення мети всебічного розвитку учнів; виховання через чітку організацію освітнього процесу.

Психолого-фізіологічні: врахування особливостей розвитку учнів певного віку; розвиток позитивних емоцій; врахування об'єктивних психологічних і фізіологічних процесів, які протікають в організмі учня.

Санітарно-гігієнічні: оптимальний повітряний режим; правильне освітлення; належний тепловий режим; чергування різних видів навчальної діяльності; відповідність меблів індивідуальним особливостям учнів.

Вимоги до уроку в початковій школі

Загальні вимоги: цілеспрямованість (урок повинен мати чітко визначені освітні, виховні та розвивальні завдання); емоційність (створення позитивної емоційної атмосфери, яка викликає інтерес до навчання); особистісно-орієнтований підхід (будується з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня, його потреб та здібностей); активність (залучення учнів до активної навчальної діяльності, стимулювання їхньої ініціативи та самостійності); ефективність (оптимальне використання часу уроку, зміна видів діяльності для підтримки працездатності учнів).

Вимоги до техніки проведення: темп і ритм (проведення уроку в оптимальному темпі, щоб дії вчителя та учнів були завершеними); взаємодія (забезпечення повного контакту та співпраці між вчителем і учнями, дотримання педагогічного такту); зміна діяльності (поєднання різних методів і форм навчання, чергування видів діяльності для підтримки інтересу учнів); індивідуалізація (індивідуальний підхід до кожного учня, робота як зі здібними, так і з тими, хто потребує допомоги).

Вимоги до змісту та структури: відповідність програмі (тема уроку має відповідати навчальній програмі, а структура – її типу та меті); зв'язок із життям (включення практичних аспектів, що демонструють застосування знань на практиці); виховні аспекти (звертання уваги на виховні аспекти, такі як працездатність, дисциплінованість та зібраність учнів); наочність (раціональне використання засобів навчання та наочності для ефективного засвоєння матеріалу).

Сучасна дидактика розглядає систему уроків, створену на основі дидактичної мети уроку, оскільки вона є найзручнішою для вчителя. Під поняттям «структура уроку» розуміють побудову уроку: елементи або етапи уроку, їх послідовність, взаємозв'язки між ними. Кожний тип уроку має власну макроструктуру. У структурі кожного типу уроку є внутрішня структура кожного етапу (мікроструктура), яка визначається найдоцільнішим добром методів, прийомів і засобів навчання, необхідних для вирішення поставлених навчальних завдань. Сучасний учитель може вільно обирати структуру уроку, але при цьому не можна порушувати закономірностей пізнавальної діяльності.

За дидактичною метою розрізняють такі типи уроків: 1) уроки засвоєння нових знань; 2) уроки формування вмінь і навичок; 3) уроки узагальнення і систематизації знань; 4) уроки перевірки, оцінювання і корекції знань, умінь і навичок; 5) комбіновані уроки.

Найбільш використовуваним типом уроку у початковій школі є комбінований. Розглянемо структуру комбінованого уроку:

1. *Організаційний момент* (1–2 хв) – привітання, позитивне налаштування на роботу, початок уроку повинен бути динамічним; можна використати римівки, короткі пісеньки, вправи на увагу.

2. *Перевірка домашнього завдання* (3–5 хв) – не лише перевірити, а й створити ситуацію успіху; можлива колективна перевірка з коментуванням, взаємоперевірка, демонстрування робіт на екрані, ігрові тести.

3. *Актуалізація знань та мотивація* (3–5 хв) – повторення вивченого, встановлення зв'язків із новим матеріалом; оптимальним є застосування загадок, ігрових вправ, інтерактивного опитування.

4. *Повідомлення теми, мети й завдань уроку* (1–2 хв) – чітке формулювання у доступній для дітей формі; можна подати у вигляді «подорожі», «квесту», «розслідування».

5. *Сприймання та усвідомлення нового матеріалу* (10–15 хв) – найбільш успішно цей процес забезпечується правильним поєднанням усного викладу, наочних посібників і самостійної роботи учнів з підручником; рекомендовано використання інтерактиву, мультимедійних презентацій, дослідів, казкових персонажів, інтегрованих завдань.

6. *Закріплення вивченого* (5–10 хв) – узагальнення і систематизація знань; визначення взаємопов'язаності нової інформації із засвоєною раніше; виконання вправ, робота в парах, групі міні завдання; можливе використання настільних ігор, дидактичних карток, онлайн-ігор.

7. *Застосування знань на практиці* (5 хв) – виконання практичних завдань, діяльнісний піхід; ефективними є творчі завдання, проекти, міні-інсценізації.

8. *Підсумок уроку та рефлексія* (3–5 хв) – обговорення того, що вдалося, що було цікавим; відновлення (повторення) ключових понять, інформації, яку вивчали на уроці; можливе використання методів «смайлик настрою», «світлофор», «мікрофон».

9. *Домашнє завдання* (1–2 хв) – коротке, доступне, інколи творчого характеру; необхідно пояснити зміст роботи, способи і послідовність її виконання; можна дати вибір завдань для різних рівнів складності.

У навчальному процесі початкової школи необхідним є чергування розумового та фізичного навантаження, оскільки діти молодшого шкільного віку швидко втомлюються, особливо під час письма, читання чи роботи за комп'ютером. Для збереження працездатності та профілактики перевтоми використовують фізкультхвилинки та фізкультпаузи:

Фізкультхвилинка — це короткий (1–3 хвилини) комплекс простих вправ, що виконується безпосередньо під час уроку, зазвичай на 15–20 хвилині, коли у дітей знижується концентрація уваги. Мета: швидке зняття втоми, відновлення уваги, активізація кровообігу та роботи м'язів. Такі вправи проводяться на місці або біля парти, вони мають помірну інтенсивність і можуть бути у формі рухливих ігор, сюжетних вправ, вправ для очей або розминки під музику.

Фізкультпауза — це більш тривалий (5–10 хвилин) відрізок часу для активного відпочинку, який може проводитися між уроками або в середині довгої навчальної діяльності, наприклад, при здвоєних чи інтегрованих уроках. Мета: не лише зняття втоми, а й більш повне відновлення працездатності організму. Для проведення можуть використовуватися активніші вправи — рухливі ігри, спортивні естафети, вправи з м'ячем, танцювальні рухи. Часто фізкультпаузи організовують на свіжому повітрі.

Нестандартні уроки у початковій школі

Нестандартний урок — це така форма організації навчання, яка відрізняється від традиційної структури, методів і прийомів, передбачає оригінальну побудову, нетипові способи взаємодії вчителя та учнів, активне використання ігрових, інтерактивних та творчих елементів. Головна мета — підвищення пізнавального інтересу, активізація мислення та формування позитивної мотивації до навчання. Їх проведення потребує ретельної підготовки та чіткого планування, щоб зберегти навчальну ефективність.

Основні *види нестандартних уроків*: 1) урок-гра – побудований за правилами гри (настільної, сюжетно-рольової, дидактичної); 2) урок-подорож – матеріал подається як подорож у часі чи просторі; є “зупинки” з завданнями; 3) урок-казка – використання сюжету казки для пояснення нового матеріалу; 4) урок-екскурсія – перенесення навчання за межі класу — у природу, музей, бібліотеку; 5) урок-дослідження – учні виконують дослідницькі завдання як маленькі науковці; 6) інтегрований урок – об’єднання змісту двох і більше предметів у єдине заняття; 7) урок-змагання (турнір) – у формі конкурсів, командних боїв, вікторин; 8) урок-концерт (вистава) – учні готують творчі номери, презентують знання у формі сценок, пісень, віршів; 9) урок-прес-конференція – учні готують і ставлять запитання “експерту” (вчителю чи однокласникам), презентують результати власних пошуків.

4. *Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у початковій школі*

Форми організації навчально-пізнавальної діяльності – це способи упорядкування роботи учнів на уроці, що визначають характер їхньої взаємодії між собою та з учителем. У початковій школі вибір форми залежить від мети уроку, змісту матеріалу, вікових особливостей дітей та рівня їхньої підготовленості. Правильне поєднання різних форм забезпечує активну участь кожного учня в навчальному процесі, сприяє формуванню пізнавальної самостійності, комунікативних умінь і колективної відповідальності за результат.

1. Фронтальна форма – одночасна робота всього класу під керівництвом учителя; дає змогу подавати матеріал великій кількості учнів, економить час, забезпечує єдиний темп; використовується для пояснення нового матеріалу, колективного виконання вправ, обговорення; однак не враховує індивідуальні темпи роботи, може знижувати активність пасивних учнів.

2. Групова форма – учні працюють у малих тимчасових групах (3–6 осіб); відбувається обмін думками, взаємодопомога, розвиток комунікативних навичок; використовується для виконання творчих завдань, проектів, дослідів; потребує чіткого розподілу ролей, вміння співпрацювати.

3. Кооперативна форма – організація роботи, де кожен виконує частину завдання, а результат досягається спільними зусиллями; вчить відповідальності за власну ділянку роботи та за спільний результат; використовується для виготовлення стендів, проектної роботи.

4. Колективна форма – учні працюють як єдиний колектив, взаємно навчаючи й підтримуючи один одного; відбувається зміна складу мікрогруп у

процесі роботи, активна взаємодія між усіма учнями; застосовується для колективних обговорень, навчальних ігор, спільного розв'язання проблемних ситуацій.

5. Парна форма – робота у парах (постійних або змінних); дозволяє поєднати допомогу сильніших учнів слабшим, розвиває навички взаємонавчання; використовується для перевірки знань один одного, тренувальних вправ, обговорення прикладів.

6. Індивідуальна форма – кожен учень працює самостійно над завданням; дає можливість врахувати індивідуальний темп, здібності та рівень підготовки; застосовується для самостійної роботи, тестів, творчих завдань, роботи з картками; потребує високого рівня самоконтролю та організованості.

5. Підготовка вчителя до уроку: етапи, особливості

Підготовка до уроку – це вибір такої організації освітнього процесу, яка в даних конкретних умовах забезпечить найвищий кінцевий результат. Вона передбачає: *діагностику* – вивчення обставин проведення уроку (можливостей учнів, характеру навчального матеріалу); *прогнозування* – оцінку різних варіантів проведення уроку, вибір найоптимальнішого; *планування* – створення плану-конспекту. У дидактиці виділяють такі етапи підготовки вчителя до уроку:

Попередня підготовка до уроку – це стратегічне планування навчального процесу. Вона включає: 1) вивчення програмних вимог та державних стандартів; 2) аналіз навчального матеріалу теми або розділу, визначення ключових понять і навичок; 3) складання календарно-тематичного плану з урахуванням міжпредметних зв'язків, інтеграції та диференціації; 4) добір методів, форм та засобів навчання, що відповідають віковим особливостям молодших школярів; 5) планування системи оцінювання (усні, письмові, тестові, практичні перевірки).

Безпосередня підготовка до уроку – детальне опрацювання конкретного уроку. Вона включає: 1) визначення типу та мети уроку (навчальна, розвивальна, виховна); 2) складання плану-конспекту із зазначенням структури, часу на кожен етап; 3) добір наочних і технічних засобів навчання (презентації, відео, роздатковий матеріал, інтерактивні вправи); 4) підготовку диференційованих завдань; 5) продумування способів активізації учнів (ігрові моменти, проблемні запитання, робота в групах); 6) прогнозування можливих труднощів і визначення шляхів їх подолання.

6. Позаурочні форми організації навчання у початковій школі, їх характеристика

Позаурочні форми організації навчання – це види навчально-пізнавальної діяльності, що проводяться поза межами уроку, але мають освітній, виховний та розвивальний характер. Вони допомагають розширити й поглибити знання, розвинути інтереси, творчі здібності, комунікативні та соціальні навички дітей.

1. Факультативні заняття – єднальна ланка між уроками та позакласними заняттями, сходінка від засвоєння предмета до вивчення науки. У початковій школі – це необов'язкові заняття для поглиблення знань та розвитку інтересів учнів, які допомагають будувати індивідуальну освітню

траєкторію. Вибір факультативів залежить від інтересів дитини та пропозицій конкретної школи. Незважаючи на необов'язковість, факультативи проводяться у межах шкільного розкладу.

2. *Предметні гуртки* – добровільне об'єднання здобувачів освіти, які мають спільний інтерес до певного навчального предмета і прагнуть поглибити свої знання, розвинути нахили та здібності. Гуртки формуються з учнів паралельних класів або учнів, близьких за освітнім рівнем; не вносяться в шкільний розклад (створюється окремий розклад роботи гуртків і секцій); результати діяльності – виставки, альбоми, стінні газети, усні журнали, колективні звіти, участь у предметних олімпіадах.

*Відмінність: факультатив – це «щось більше за програмою», що поглиблює знання з предмета; гуртки – це «щось поза програмою», що розвиває інтерес та навички у певній сфері.

3. *Екскурсії* – сприймання учнями предметів, явищ у природних умовах. Потребують спеціальної підготовки (теоретично-практична підготовка, визначення природних, виробничих, культурних екскурсійних об'єктів, проведення інструктажу), активізація пізнавальної діяльності учнів вчителем або екскурсоводом, використання різних методів; підготовка учнями звітів у вигляді описів, колекцій, виконання творчих завдань; позитивний вплив на емоційну сферу учнів).

4. *Олімпіади, конкурси та турніри* – інтелектуальні змагання, спрямовані на поглиблене вивчення окремих предметів та розвиток інтелектуальних і творчих здібностей учнів. Ці заходи заохочують учнів до самостійної роботи, розвитку емоційного інтелекту та стійкості до стресу. Здебільшого проводяться в кілька етапів (шкільний, районний, обласний, всеукраїнський) і передбачають поглиблене вивчення певного навчального предмету, прояв здібностей учнів у різних галузях знань.

5. *Проектна діяльність* – це спільна, цілеспрямована діяльність учнів та вчителя, спрямована на самостійне дослідження, творче перетворення і отримання конкретного результату для вирішення практично або теоретично значущої проблеми. У початковій школі адаптована у форматі міні- або короткотривалих проєктів, які потребують самостійного дослідження, аналізу інформації та презентації результатів («Моя сім'я», «Пори року», «Червона книга України» тощо).

6. *Майстер-класи* – прості практичні заняття (аплікації, малювання, кулінарні чи технічні прості дії), часто за участю батьків або запрошених фахівців.

7. *Домашня навчальна робота учнів* – самостійне виконання учнями навчальних завдань за межами уроку (вдома, в групах продовженого дня). Домашні завдання виконуються з метою закріплення, узагальнення та систематизації знань, отриманих у класі, а також для розвитку навичок самостійного навчання; диференційований підхід щодо змісту і характеру домашньої роботи; коментування вчителем способів виконання домашніх завдань; застереження батьків, що учні мають виконувати завдання самостійно;

систематичний контроль вчителя за якістю виконання домашніх завдань учнями.

Згідно з Санітарним регламентом для закладів загальної середньої освіти (2020), домашні завдання для учнів 1-2 класів не рекомендуються, для 3-4 класів їх виконання не повинно займати більше 1 години. Проте, у 2 класі можна пропонувати індивідуальні завдання за вибором, обсягом до 45 хв на добу. Вони мають бути посильними, цікавими, із чіткою інструкцією та знайомими діями.

8. *Консультації (репетиторство)* – це індивідуальна або групова академічна підтримка дитини, що надається вчителем чи репетитором для поглибленого розуміння навчального матеріалу, подолання труднощів та розвитку навичок. Можливим є проведення підготовчої роботи з обдарованими учнями до їх участі в олімпіадах, конкурсах; ліквідації прогалин у знаннях.

У дидактиці також виділяють активні соціально психологічні форми організації освітнього процесу: *тренінг, диспут, ділова гра, круглий стіл, виставка учнівської творчості*.

Питання для самоконтролю:

- Назвіть основні форми організації навчання, розкрийте їх суть.
- Які особливості класно-урочної системи навчання? У чому її специфіка на сучасному етапі?
- Як ви розумієте поняття «урок»? Назвіть основні вимоги до уроку, розкрийте їх суть.
- Якою є структура комбінованого уроку та особливості у початковій школі?
- Назвіть етапи підготовки вчителя до уроку. Охарактеризуйте їх.
- Назвіть позаурочні форми організації навчання. У чому особливість домашньої навчальної роботи молодших школярів?

Тема3. Процесуальні аспекти організації освітнього процесу в Новій українській школі. Технології навчання

Мета: розкрити процесуальні аспекти організації освітнього процесу у Новій українській школі: ключові компоненти формули нової школи; особливості організації інтегрованого навчання і форми інтеграції (тематичний і діяльнісний підхід); складові освітнього середовища і технології навчання.

План

1. Основні положення Концепції «Нова українська школа».
2. Особливості організації освітнього процесу у Новій українській школі: інтегрований, тематичний та діяльнісний підходи.
3. Створення освітнього середовища у початковій школі.
4. Сучасні технології навчання в початковій школі.

Зміст лекційного матеріалу

1. Основні положення Концепції «Нова українська школа»

Початкова школа працює в умовах постійних змін. За роки незалежності України змінювались концепції, закони, стандарти, програми, підручники, нормативна база, терміни навчання, зміст. Виклики часу зумовили розроблення *Концепції «Нова українська школа»* – документа, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей. 14 грудня 2016 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

Метою Концепції є забезпечення проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти.

Формула нової школи складається з дев'яти ключових компонентів:

1. *Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві* – полягає у переході від накопичення знань до формування компетентностей, навчання спрямоване на здобуття практичних умінь, а не лише на запам'ятовування фактів, готує учнів до викликів сучасного світу.

Новий зміст освіти в НУШ відображають такі ключові документи: Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016), Державний стандарт початкової освіти (2018) та Державний стандарт базової середньої освіти (2020), типові освітні програми і типові навчальні плани.

2. *Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно* – це педагог, який створює сучасне освітнє середовище, гнучко адаптує навчальний процес до індивідуальних потреб, здійснює ефективну підготовку учнів до життя, постійно вдосконалюється. Вчитель – не просто транслятор знань, а фасилітатор (забезпечує успішну групову комунікацію), коуч (допомагає учню самостійно відкрити свої можливості), модератор

(спрямовує роботу групи, організовує активну взаємодію), тьютор (допомагає учням обирати та проходити індивідуальні освітні траєкторії).

3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності – це інтегрований компонент освітнього процесу, який пронизує всі його складові, формуючи в учнів загальнолюдські та національні цінності; є невід'ємною частиною всього навчання, що забезпечує єдність навчання, виховання та розвитку.

4. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію – передача повноважень та ресурсів на місцевий рівень, аби вони могли самостійно приймати рішення, адаптувати освітні процеси до потреб учнів та місцевої громади, впроваджувати інновації та ефективно використовувати наявні ресурси.

5. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Педагогіка партнерства — це підхід в освіті, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії між учасниками освітнього процесу (учень, учитель, батьки), коли кожен визнається рівноправним учасником із власними правами, обов'язками та відповідальністю. Її мета – створення атмосфери взаємоповаги, довіри та співпраці, де всі сторони зацікавлені у досягненні спільного результату.

Педагогічні основи: 1) гуманістична педагогіка (визнання цінності кожної особистості); 2) особистісно орієнтоване навчання (урахування індивідуальних потреб та можливостей учнів); 3) демократичний стиль спілкування (діалог, а не директиви); 4) активна участь батьків та громади в освітньому процесі.

Педагогіка партнерства базується на таких принципах: *довіра та взаємоповага* між усіма учасниками; *добровільність і свідомо активність* у співпраці; *відкритість і прозорість* комунікації; *рівність* сторін у прийнятті рішень, але з урахуванням ролей; *взаємна підтримка* та відповідальність за результат; *діалогічність* – навчання через обмін думками, а не лише через інструкції; *спрямованість на розвиток* (особистісний і соціальний прогрес кожного учасника).

Партнерська взаємодія відбувається на таких рівнях: *учитель – учень* (спільне визначення цілей, взаємна відповідальність за навчання); *учитель – батьки* (єдність вимог, підтримка вдома та у школі); *учні – учні* (взаємонавчання, співпраця у групах, підтримка однокласників); *школа – громада* (залучення місцевих ресурсів і партнерів).

Форми партнерської взаємодії: діалог на уроці; групова та парна робота учнів; спільні проекти (учнівські, сімейні, шкільно-громадські), батьківські збори нового формату (круглі столи, тренінги, консультації), освітні події (дні відкритих дверей, майстер-класи з батьками, волонтерські акції), онлайн-взаємодія (шкільні чати, електронні щоденники, платформи для спільної роботи).

6. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм – у центрі освітнього процесу перебуває дитина з її індивідуальними потребами, інтересами, здібностями та темпом розвитку; передбачає урахування

індивідуальних особливостей; розвиток особистісного потенціалу; створення комфортного, безпечного і мотивуючого середовища; підтримку природної допитливості та ініціативності учня.

7. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

Загальна середня освіта має 12-річну тривалість і складається з трьох рівнів:

Початкова освіта – 4 роки (1–4 класи) – формування ключових компетентностей, основ уміння вчитися, розвиток пізнавальної активності та творчості. Особливості: інтегроване навчання, ігрові методи, діяльнісний підхід, педагогіка партнерства.

Базова середня освіта – 5 років (5–9 класи) – формування цілісної картини світу, розвиток критичного мислення, умінь застосовувати знання у практичних ситуаціях. Особливості: профорієнтаційні елементи, проектна діяльність, варіативні предмети, інтегровані курси.

Профільна середня освіта – 3 роки (10–12 класи) – поглиблене вивчення предметів, необхідних для майбутньої професії або вступу у заклади вищої освіти. Особливості: модульність, вибір профілю, індивідуальна освітня траєкторія.

Освітній процес організовується за такими циклами: перший цикл початкової освіти - адаптаційно-ігровий (1-2-й роки навчання); другий цикл початкової освіти - основний (3-4-й роки навчання); перший цикл базової середньої освіти - адаптаційний (5-6-й роки навчання); другий цикл базової середньої освіти - базове предметне навчання (7-9-й роки навчання); перший цикл профільної середньої освіти - профільно-адаптаційний (10-й рік навчання); другий цикл профільної середньої освіти - профільний (11-12-й роки навчання).

8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти – створення системи, де кожен учень, незалежно від соціального статусу чи місця проживання, має можливість отримати якісні знання та розвивати необхідні компетентності для життя та самореалізації у суспільстві; фінансування закладів освіти таким чином, щоб вони могли забезпечити однаково високий рівень освіти, необхідні ресурси, сучасне обладнання та кваліфікованих педагогів для всіх дітей.

9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу – гнучкий, технологічний, інклюзивний та безпечний простір, який виходить за межі школи, використовуючи цифрові інструменти та різні методики для навчання всіх учасників освітнього процесу (учнів, учителів, батьків) в будь-якому місці, підтримуючи їхню мотивацію та формуючи ключові компетентності.

2. Особливості організації освітнього процесу у Новій українській школі: інтегрований, тематичний та діяльнісний підходи.

Провідною ідеєю Концепції «Нова українська школа» є розвиток ключових компетентностей учнів. Орієнтуючись на європейський досвід освітніх реформ, українська освіта сьогодні повинна мати не академічний, а прикладний характер: усі знання, отримані в школі, дитина має використовувати в повсякденному житті.

Інтеграція (від лат. Integer – повний, цілісний), яка забезпечує узагальнення окремих образів, понять, уявлень людини про навколишній світ та саму себе.

Інтегрований підхід – це поєднання змісту кількох предметів в єдине тематичне поле з метою формування цілісної картини світу, поглибленого розуміння явищ та досягнення системності знань.

Зміст навчання поєднується як внутрішньопредметного та міжпредметного характеру; від цілісності діяльностей до системного цілісного знання про об'єкт.

У сучасному розумінні інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході, коли освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни. Предметні межі майже зникають, натомість з'являється тематичне викладання, за якого декілька навчальних предметів об'єднуються навколо однієї теми.

***Відмінність:** міжпредметні зв'язки – це зв'язки між різними навчальними предметами; інтегроване навчання – це педагогічний метод, який спирається на ці зв'язки, щоб об'єднати знання з різних галузей для формування цілісної картини світу учнів. Таким чином, міжпредметні зв'язки є основою, а інтеграція – процесом її використання для досягнення цілей навчання.

Можливі різні форми інтеграції:

1) Повне злиття навчального матеріалу в єдиному предметі/у єдиній темі тощо, тобто інтеграція за змістом (*тематичний підхід*).

Тематичний підхід – це спосіб організації освітнього процесу, який будується навколо однієї центральної теми або поняття, що інтегрує знання з різних навчальних дисциплін. Тему вчитель може сформулювати у вигляді запитання чи опису проблеми, під час вирішення яких учні опановують зміст навчальної програми. Кожен урок або діяльність розкриває тему з різних сторін.

***Наприклад:** різні предмети можуть інтегруватись навколо однієї теми «Першоцвіти» – розглядається на уроках української мови й читання, математики, ЯДС та мистецтва.

Тематичне навчання – це цілеспрямований процес інтеграції змісту навчального матеріалу з різних дисциплін навколо певної теми.

Тема може розкриватися протягом одного дня (тематичний день), одного тижня (тематичний тиждень) або декількох тижнів (тематичний блок). Плануючи тематичний день/тиждень/місяць, педагог немовби створює неіснуючий об'єкт зі змісту навчального матеріалу різних дисциплін, однак цей

об'єкт повинен функціонувати як живий цілісний організм. У тематичні дні/тижні часто об'єднують знання з різних предметів, розділів, тем навколо певної визначеної проблеми для узагальнення навчального матеріалу.

2) Інтеграція на рівні способів дій (навичок) (*діяльнісний підхід*).

Діяльнісний підхід – це спосіб навчання, коли учень не набуває знань у готовому вигляді, а здобуває їх сам у процесі власної навчально-пізнавальної діяльності; під час виконання одного завдання застосовує навички з різних навчальних галузей.

*Наприклад: тема «Мій улюблений казковий герой» - на уроці мови та читання учень складає коротку усну або письмову розповідь; образотворчого мистецтва – малює ілюстрацію до своєї розповіді; інформатики – сканує або фотографує малюнок, створює презентацію з текстом і зображенням. В одному завданні інтегруються мовленнєві, художні, цифрові вміння та навички, що відповідає логіці діяльнісного підходу.

Одним із шляхів реалізації діяльнісного підходу є застосування ротаційних моделей «Щоденні 5» та «Щоденні 3».

Ротаційна модель «Щоденні 5» передбачає проведення щоденних видів діяльності для розвитку в учнів власної витривалості та самостійності з метою забезпечення їхньої активної участі у читанні та письмі упродовж тривалого часу.

Види діяльності (ротаційні центри): 1) читання для себе – самостійне читання книг за інтересами; 2) читання для когось (з другом) – парне читання з обговоренням змісту; 3) слухання читання – робота з аудіокнигами або читання вчителя; 4) письмо для себе – творчі або навчальні письмові роботи; 5) робота зі словами – вправи на розширення словникового запасу, орфографії.

Етапи організації: короткий інструктаж вчителя; ротація учнів по центрах (5–10 хв кожен у молодших класах); підсумкове обговорення.

Модель «Щоденні 3» – це педагогічна технологія навчання математики, що базується на трьох видах щоденної діяльності учнів та має на меті зробити математику цікавішою та доступнішою, розвиваючи у дітей самостійність, відповідальність та вміння працювати в команді.

Види діяльності: 1) математика разом (з другом) – робота над завданнями чи іграми в малих групах, парах під керівництвом педагога; 2) математика самостійно – індивідуальні вправи та завдання; 3) математичне письмо – виконання впродовж відведеного часу письмових завдань (написання цифр, числових рядів, розв'язування задач, рівнянь, обчислення виразів, виконання нерівностей).

Етапи організації: постановка мети уроку, коротке пояснення нового матеріалу, робота в ротаціях (зміна центрів), рефлексія та обговорення результатів.

3. Створення освітнього середовища у початковій школі.

Концепція реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» визначає принципи та ключові компоненти оновлення середньої освіти. Одним з таких компонентів є сучасне освітнє середовище, яке забезпечує необхідні умови, засоби і технології для навчання.

Освітнє середовище – це сукупність зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів та можливостей, необхідних для успішного функціонування освіти та розвитку особистості.

Складові освітнього середовища:

- фізичне оточення (стан будівлі, дизайн та доступність приміщень, можливості розміщення та переміщення учнів);
- людський фактор (учнівський контингент, наповнюваність класів, підбір учнів, рівень підготовки вчителів);
- програми навчання (характер змісту, технології, стиль та методи навчання, форми навчальної діяльності, характер контролю);
- інформаційне оточення (технічне забезпечення, контроль, наявність та доступність швидкісного інтернету, локальна шкільна мережа, власний шкільний сайт, електронні ресурси працівників школи).

Ознаки безпечного освітнього середовища: 1) якість міжособистісних взаємин; 2) захищеність; 3) задоволеність (задоволення базових потреб дитини у допомозі та підтримці; збереженні та підвищенні її самооцінки і т.д.); 4) комфортність (позитивні емоції, почуття, переживання). Рекомендовано включити до ранкових зустрічей (10-15 хв. на початку дня) теми особистої та цивільної безпеки, дії в надзвичайних ситуаціях, мінної та пожежної безпеки.

Освітнє середовище створюється для заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх можливостей. Для цього є важливим забезпечити право молодших школярів здійснювати вибір.

Забезпечення права вибору – це вибір учнями навчальних матеріалів, підходу до розв'язання проблеми, місця за столом, де вони хочуть працювати та ін. Бажання і шкільні успіхи зростають, коли дитина певною мірою контролює своє навчання.

Формування спільних цінностей. Сформованість ціннісного ставлення у сучасних молодших школярів до навколишнього світу, охоплює різні напрями:

- ставлення до себе: адекватна самооцінка, бачення власних переваг та недоліків, готовність до самовдосконалення;
- ставлення до друзів, однолітків: уміння розуміти та співчувати, готовність допомогти, проявити терпимість до недоліків інших, здатність пожертвувати своїми інтересами заради друга;
- ставлення до старших людей: уважне ставлення до старших, вияв поваги до батьків, учителів;
- ставлення до праці, громадських доручень: добросовісне виконання доручень, надання допомоги іншим у здійсненні гарних справ;
- ставлення до природи: активне піклування про її збереження, відчуття єдності з природою;
- ставлення до суспільства, держави: чітка громадська позиція, знання історії та вільне володіння державною мовою.

Ранкова зустріч – це запланований, структурований збір дітей класу з педагогом на початку дня. Триває близько 10-15 хвилин, сприяє створенню комфортного освітнього середовища, атмосфери піклування та довіри.

Етапи ранкової зустрічі:

1) *Вітання* (варто використовувати різноманітні форми привітання; може бути вітання різними мовами, вигуки, використання невербальних засобів, кодів, пісень, віршів; доцільно залучати дітей до вигадування способу привітання; під час привітання дітей слід привчити звертатися один до одного на ім'я).

2) *Групові заняття* (виконання спільних групових завдань, ігор та вправ; види діяльності повинні мати кооперативний характер та не передбачати суперництва; сприяти розвитку наскрізних вмінь та самовираженню, розвивати етичні та моральні почуття, демократичні цінності). Приклади завдань: рухливі ігри та вправи; завдання на вдосконалення мовлення, застосування математичних дій; мінідослідження; використання музики, спів пісень; спільні аплікації; кросворди, вірші, загадки; 3-4 клас – можливі завдання пов'язані з навчальною програмою.

3) *Обмін інформацією* (можливість висловлювати свої думки, дізнатися щось про своїх однокласників, обмінюватися ідеями, ставити відкриті запитання, створити/обговорити правила класу, вирішити конфліктні ситуації, коментувати, аргументувати, переконувати, дотримуючись правил демократичного спілкування; розвиток навичок активного слухання та говоріння; формування вміння почуватися вільно, спокійно і комфортно, виступаючи перед іншими).

4) *Щоденні новини* (колективне обговорення оголошення, яке щодня вивішується на стенді чи дошці в класі або в шкільному коридорі; обговорення свята (народне, державне), подію, яка припадає на цей день за календарем, зміни у природі; доцільно визначити або відгадати тему дня, тижня, місяця).

Значення ранкової зустрічі: 1) створення спільноти (вчать створювати спільноту, жити в спільноті, виконувати покладені спільнотою обов'язки, дотримуватися правил спільноти); 2) формування комунікативної компетентності (уміння говорити та слухати); 3) заохочення демократичного ставлення: розвиток емпатії, толерантності, повага до різноманітності; 4) формування цінностей (розвиток демократичних цінностей у спільноті, важливість співпраці, залучення й участь у спільній діяльності); 5) розвиток академічних навичок та наскрізних вмінь; 6) створення позитивної атмосфери спілкування.

Фізичне середовище. Ефективної індивідуалізації освітнього процесу можна досягти через організацію простору класної кімнати у вигляді навчальних осередків, які відображають освітні потреби й інтереси дітей.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи (наказ МОН від 23.03.2018 № 283) планування і дизайн освітнього простору школи спрямовуються на розвиток дитини та мотивації її до навчання.

Організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі *осередки*:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;

- змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки / фліпчарти / стенди тощо;

- осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;

- осередок художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;

- куточок живої природи;

- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;

- дитяча класна бібліотечка;

- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями/ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу тощо.

Обладнання загального призначення (шкільні меблі), що виготовлене відповідно до чинних в Україні стандартів та відповідає таким вимогам:

1) Ергономічність: наявність у кожному класі комплектів меблів для учнів (парта/стіл + стілець) не менше двох ростових груп (жовте, червоне, зелене маркування); наявність підставок для приладдя на стільниці; заокруглені кути стільниць, спинок та сидінь;

2) Безпечність: зроблено з матеріалів, що дозволені чинним санітарним законодавством для використання у закладах освіти; виріб відповідає санітарно-гігієнічним вимогам; відсутність гострих кутів, сторонніх запахів; матова поверхня стільниці; стійкість конструкції; наявність пристроїв для запобігання пошкодженню та забрудненню підлоги.

3) Форма та розміри: стільниця у формі трапеції, трикутника або іншій, що забезпечить швидку трансформацію для групової роботи; столи і парти мають бути одномісними; стільниця повинна мати виріз з боку, ближнього до учня; відповідність розміру ростовій групі; можливість компактно штабелювати меблі.

4) Міцність: гарантійний термін не менше 24 місяців; вандалостійкість; стійкість до м'яких та дезінфекційних засобів, дозволених для використання.

5) Вага: не більше 4 кг для стільця та 10 кг - для стола або парти.

6) Колір: неяскраві світлі теплі відтінки жовтого, зеленого, голубого, бежевого кольорів.

7) Естетичність: привабливий вигляд; сучасний дизайн; відповідність стилю загального облаштування приміщення.

Організація таких навчальних осередків здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, формування самостійності, організації роботи дітей у парах, у малих групах, а також індивідуально.

У наказі № 137 МОН від 13.02.2018 визначено орієнтовний перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів початкової школи:

Осередок читання і письма: книги, карти, глобус, плакати, вірші, написані на великих аркушах паперу, письмове приладдя (олівці, маркери, фломастери), папір, клей або скоч (липка стрічка), діркопробивач, мотузки, комп'ютер і

навушники – для забезпечення можливості слухати і переглядати історії усім разом або окремим дітям.

Осередок природознавства – камінці, мушлі, інші природні матеріали, магніти, збільшувальне скло, терези, довідкова література і журнали з природознавства, кімнатні рослини.

Мистецький осередок (осередок малювання) – фарби й пензлі, глина (пластилін), старі журнали, папір, приладдя для письма й малювання, мольберт.

Осередок математики – матеріали для лічби (пластикові іграшки, кубики різних розмірів, фабричні або саморобні предмети для лічби), пазли, доміно, лінійки, терези, інші засоби для вимірювання, ігри.

Участь дітей в організації освітнього середовища. Дітей необхідно вчити правил поведінки з предметами та навчальними матеріалами, які містяться у класі. Вчитель має показати школярам їх призначення, способи використання; обговорити і спільно визначити місце зберігання. Учні вирішують як оформити клас, визначають відповідальних за ту чи ту роботу.

Процес вироблення спільних правил. Молодші школярі спільно під час ранкових зустрічей дискутують про призначення правил. Дітям слід знати, що правила радше регулюють потрібну поведінку, ніж забороняють певні дії. Під час обговорення вчитель може навести приклади позитивних коротких правил. Узгоджені правила вчитель записує на великому аркуші паперу і вивішує на стіні, де їх легко можна побачити.

Після того, як правила класу встановлені та записані, вчитель має звертати увагу дітей на їх виконання, аби заохотити усіх учнів моделювати свою поведінку відповідним чином.

Інклюзивне освітнє середовище. Концепція Нової української школи передбачає створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта як забезпечення права на рівний доступ до якісної освіти усіх дітей набуває дедалі більшого значення і розвитку в Україні.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, ґрунтована на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти.

Вужче розуміння інклюзії – це «включення» дітей із порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю у заклади загальної середньої освіти; ширше – позитивне ставлення до багатоманітності учнів, цінування та врахування відмінностей кожного учня.

Інклюзивну освіту здійснюють через формування спеціального інклюзивного класу. Інклюзивне навчання здійснюють за типовими навчальними планами, програмами, підручниками та посібниками, рекомендованими МОН для загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі за спеціальними підручниками. Може бути рекомендована навчальна програма відповідно до державного стандарту спеціальної освіти. Навчальна програма має відповідати потребам та можливостям дитини.

Успішність навчання дітей із психофізичними порушеннями в інклюзивному класі забезпечується шляхом індивідуалізації навчального процесу. Асистент вчителя забезпечує соціально-педагогічний супровід учнів з особливими освітніми потребами, допомагаючи їм у навчанні та адаптації до освітнього середовища. Він тісно співпрацює з вчителем класу, адаптує навчальні матеріали та допомагає у виконанні навчальних завдань, а також бере участь у розробці та реалізації індивідуальних програм розвитку учнів, сприяє соціальній інтеграції дітей з ООП.

Форми спільного викладання вчителя початкових класів та асистента вчителя: 1) підтримуюче викладання (основний учитель визначає загальну організацію уроку, а асистент надає підтримку окремим учням, проводить навчальні заняття з малими групами); 2) паралельне (спільне проведення уроку з половиною класу: навчальний зміст є однаковим, хоча методи викладання можуть бути різними); 3) диференційоване викладання (більшість учнів працює у складі великої групи, а окремі учні – у малих групах (для отримання індивідуальної підтримки)); 4) викладання в команді (обидва вчителі спільно планують навчальний час, визначають навчальний зміст, одночасно проводять навчання з усім класом: наприклад, один учитель пояснює або представляє навчальний матеріал, інший демонструє слайди чи інші навчальні матеріали).

4. Сучасні технології навчання в початковій школі

Поняття «технологія» (грец. *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – слово, вчення) означає «наука про майстерність».

Освітня технологія – відображає загальну стратегію (загальний план) розвитку освіти (такими освітніми технологіями є концепції освіти, освітні закони, освітні системи).

Педагогічна технологія – відображає способи реалізації освітніх технологій освітньому процесі (передбачає реалізацію моделі освітнього процесу, об'єднуючи в собі певний зміст, форми і засоби).

*Наприклад: нові інформаційні технології, валеологічні, вальдорфська педагогіка тощо.

Інноваційна педагогічна технологія – цілеспрямоване, систематичне та послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічної діяльності та засобів, які охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів.

Технологія навчання (виховання, управління) – розробка та процедурне втілення компонентів навчального процесу у вигляді системи дій, що забезпечує гарантований результат (моделює шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах відповідного навчального предмета, теми, питання; подібна до окремої методики, охоплює зміст, форми, методи навчання. *Наприклад: інтерактивні технології, ігрові технології, технології рівневої диференціації).

Класифікація технологій навчання, їх характеристика

1. *Проектна технологія навчання* – технологія, яка передбачає досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми, що має завершитись реальним практично відчутним результатом.

Проектна діяльність завжди орієнтована на самостійну роботу – індивідуальну, парну, групову, яку вони виконують протягом певного проміжку часу.

Основні вимоги до використання технології: наявність цікавої та значущої соціальної проблеми; передбачуваність результатів (репортаж, альбом тощо); самостійна діяльність виконавців (індивідуальна, парна, групову); структурованість змістової частини проекту (з вказівкою поетапних результатів); використання дослідницьких методів і послідовності дій.

Основні підходи до структурування проекту: 1) вибір теми проекту, його типу, кількості учасників; 2) визначення можливих варіантів розв'язання проблем, плану дій; 3) розподіл завдань між учасниками, обговорення можливих методів дослідження, пошуку інформації, творчих рішень; 4) самостійна робота учасників проекту, обговорення проміжних даних; 5) захист, колективне обговорення, висновки.

Класифікації: 1) за домінуючою діяльністю – дослідницькі, творчі, рольові (ігрові), інформаційні, практико-орієнтовані; 2) за предметно-змістовою галуззю – монопроекти та міжпредметні проекти; 3) за характером координації – з відкритою координацією, з прихованою координацією; 4) за тривалістю – короткотривалі (протягом кількох занять з одного предмета), середньої тривалості (від тижня до місяця), довготривалі (на кілька місяців).

2. *Ігрові технології навчання* – організація навчання, яка передбачає використання ігрових елементів для покращення засвоєння навчального матеріалу. Поєднання гри з навчальною діяльністю особливо важливе у початковій школі, коли перехід від дошкільного дитинства до школи зумовлює поступову зміну провідних видів діяльності – ігрової на навчальну.

Головні умови ефективності застосування дидактичних ігор: 1) органічне включення в навчальний процес; 2) чіткі правила та організація; 3) активна участь учнів, емоційна насиченість; 4) оптимальний рівень складності; системність використання.

The LEGO Foundation (благодійна організація, заснована родиною Кірка Крістіансена, власників компанії LEGO, яка активно підтримує освітні програми, спрямовані на використання гри як інструменту навчання та розвитку дітей), характеризує гру як: значущу (зв'язок з досвідом, життям, середовищем дітей); соціальну (у команді, у взаємодії один з одним); активну (включеність кожної дитини); мотивуючу (пробувати різні варіанти, починати з новими ідеями); радісну (в організмі виділяється допамін – нейромедіатор, який відповідає за мотивацію). Ці характеристики гри впливають на всі сфери розвитку дитини: соціальну, пізнавальну; емоційну; фізичну; креативну.

3. *Інтерактивні технології навчання* (inter – взаємний, act – діяти) – це організація навчання, яка передбачає постійну активну взаємодію всіх його учасників.

Класифікація інтерактивних технологій навчання (О.Пометун):

Інтерактивні технології кооперативного навчання: *робота в парах* (обговорюють питання, виконують завдання, взаємно перевіряють); *ротаційні трійки* (трійка обговорює тему, один із учасників переходить в іншу трійку, де ділиться напрацьованим); *два-чотири-всі разом* (учні працюють у парах, далі об'єднуються у четвірки, а потім обговорюють усім класом); *карусель* (утворюють два кола (внутрішнє і зовнішнє); пари з двох кіл обговорюють завдання, далі відбувається «карусельна» зміна партнерів); *робота в малих групах* (клас – групи по 4–6 учнів; групи виконують завдання, результат презентується перед іншими); *акваріум* (одна група обговорює проблему в центрі класу («в акваріумі»), інші спостерігають, а потім аналізують роботу групи).

Технології колективно-групового навчання: *обговорення і вирішення проблеми* у загальному колі (усі учні сідають у коло й висловлюються по черзі); *мікрофон* (кожен учень по черзі отримує «символічний мікрофон» і висловлює думку); *незакінчені речення* (початок фрази, яку потрібно завершити); *мозковий штурм* (швидке висловлення великої кількості ідей без їх критики, потім їх аналіз); навчаючи учусь (навчають своїх однокласників); *ажурна пилка* (учні працюють у «домашніх групах», потім у «експертних групах», де вивчають частину матеріалу, а далі повертаються й навчають своїх); *аналіз ситуацій* (аналіз конкретної ситуації, пошуку причин і наслідків); *дерево рішень* (графічна форма пошуку варіантів: від проблеми відходять гілки можливих рішень, які аналізуються з плюсами й мінусами).

Технології ситуативного моделювання (рольова взаємодія): *симуляція або імітаційні ігри* (відтворення реальних процесів чи подій); *спрощене судове слухання* (учні розігрують судовий процес із ролями); *громадське слухання* (відтворення процесу публічного обговорення суспільно важливих питань).

Технології опрацювання дискусійних питань: *метод ПРЕС* (аргументація: Я вважаю, що...; Тому що...; Наприклад...; Отже...); *займи позицію* (обирають одну з позицій («за» чи «проти»)); *зміни позицію* (після обговорення чи отримання нової інформації зміна початкової точки зору); *неперервна шкала думок* (займають місце на уявній або намальованій шкалі від «повністю підтримую» до «категорично не згоден»); *дискусія* (обговорення проблеми – аргументи, контраргументи, висновок); *дебати* (є сторони «за» і «проти», виступи, репліки, підсумки).

4. *Технологія розвитку критичного мислення (Critical Thinking)* – це систематизований підхід до навчання, який сприяє розвитку умінь аналізувати, оцінювати та інтерпретувати інформацію, а також формулювати обґрунтовані висновки та приймати рішення.

В умовах сучасного інформаційного суспільства діти з перших років навчання стикаються з великим обсягом даних, які можуть бути як достовірними, так і маніпулятивними. *Розвиток критичного мислення* у молодших школярів – це підготовка дитини до свідомого сприйняття інформації, уміння аналізувати факти, робити висновки та приймати обґрунтовані рішення.

Критичне мислення – це навичка, яка дозволяє не сприймати інформацію на віру, а піддавати її сумніву та ретельному логічному аналізу. Є складовою ключових компетентностей НУШ, сприяє розвитку пізнавальної активності, самостійності та здатності до конструктивного діалогу. Для його розвитку доцільно використовувати інтерактивні методи навчання.

*Наприклад: перевірка фактів у новинах, перш ніж повірити у них; аналіз аргументів у суперечці, щоб визначити їхню логічність; розпізнавання упереджень у власних думках та упереджень інших; вміння ставити питання, щоб глибше зрозуміти проблему; здатність бачити різні точки зору та приймати обґрунтовані рішення, враховуючи їх.

Класична структура базових уроків розвитку критичного мислення, яку запропонували автори технології Critical Thinking (Ч. Темпл, К. Мередіт, Дж. Стіл та ін.). Вона складається з трьох основних етапів: 1) виклик (актуалізація) – зацікавлення учнів, актуалізація базових знань і попереднього досвіду, формулювання проблеми; 2) осмислення (робота з новою інформацією) – виокремлення головного, співставлення фактів, аналіз різних точок зору; 3) рефлексія (узагальнення й оцінювання) – підбиття підсумків, формулювання власної позиції, критична оцінка інформації.

5. *Технологія розвивального навчання* – це технологія, спрямована не стільки на передачу знань, скільки на розвиток мислення, пізнавальної активності, творчих здібностей дитини.

Суть: навчання випереджає розвиток; знання не подаються у готовому вигляді, а «відкриваються» учнями; особлива увага приділяється формуванню вмінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати.

Характерні особливості у початковій школі: опора на зону найближчого розвитку дитини; завдання трохи вище від поточних можливостей, але посильні за умови підтримки; спільний пошук рішень, колективні форми роботи; акцент на формуванні способів мислення, а не лише конкретних знань; розвиток навчальної мотивації, самостійності та пізнавальної активності.

6. *Технологія проблемного навчання* – це технологія, що ґрунтується на створенні перед учнями проблемних ситуацій і організації пошуку їх розв'язання.

Суть: навчальний матеріал подається як проблема, завдання чи суперечність; учень має сам знайти спосіб розв'язання (з допомогою вчителя); процес важливіший за результат, бо він формує мислення через проблемність.

Характерні особливості у початковій школі: використання пізнавальних завдань із «пасткою» чи протиріччям; стимулювання дитячого запитування («чому?», «як?»); підведення учнів до самостійного висновку; активне використання дослідницьких методів (експеримент, спостереження, моделювання); розвиток уміння висувати гіпотези, перевіряти їх.

Питання для самоконтролю:

- Назвіть ключові компоненти формули нової школи (відповідно до Концепції «Нова українська школа»). У чому особливості їх реалізації?

- Що таке інтегроване навчання? Які є форми інтеграції?
- Що таке «Щоденні 5», «Щоденні 3»?
- Що таке освітнє середовище? Які його складові?
 - Які є технології навчання? Як вони реалізуються у початковій школі?

Розділ 4. КОНТРОЛЬ І ЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Тема 1. *Поняття контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів.*

Мета: ознайомити студентів з поняттям контролю, складовими якого є перевірка, оцінювання, оцінка, облік успішності, моніторинг якості освітньої діяльності; розкрити суть функцій контролю, форм та методів його здійснення; охарактеризувати рівні навчальних досягнень учнів початкової школи, критерії і норми оцінювання успішності; вимоги до контролю.

План

1. Поняття про контроль навчання, його функції. Моніторинг якості освітньої діяльності.
2. Види, форми, методи контролю.
3. Рівні навчальних досягнень учнів, критерії і норми оцінювання успішності учнів.
4. Вимоги до контролю.

Зміст лекційного матеріалу

1. Поняття про контроль навчання, його функції. Моніторинг якості освітньої діяльності

Контроль – важливий структурний компонент процесу навчання, який взаємопов'язаний з його цілями, змістом і методами. Завдяки контролю реалізується зворотній зв'язок, що дозволяє оперативно регулювати і корегувати процес навчання, ставити конкретизовані завдання на наступний урок.

У дидактичній літературі використовують поняття контроль, перевірка, оцінювання, оцінка, облік.

Контроль – це процес систематичного спостереження, вимірювання та оцінювання навчальних досягнень учнів, щоб визначити, наскільки ефективно вони засвоюють навчальний матеріал та досягають поставлених цілей. Контроль здійснюється на всіх етапах процесу навчання шляхом перевірки (виявлення) й оцінювання (вимірювання) результатів навчання.

Перевірка – це комплекс заходів, спрямованих на визначення рівня навчальних досягнень учнів.

Окрім перевірки, контроль містить оцінювання (як процес) та оцінку (як результат перевірки). *Оцінювання* – це процес визначення відповідності навчальних досягнень учнів встановленим критеріям, що закріплені у відповідних програмах та стандартах освіти. *Оцінка* – оцінне судження в усній або письмовій формі щодо якості певної діяльності; кількісний вимірник (бал), який кваліфікує виконану особою роботу відповідно до норм оцінювання.

Облік успішності – фіксація результатів контролю з метою аналізу стану освітнього процесу та його удосконалення.

Якість знань – відсоток учнів з високим і достатнім рівнями навчальних досягнень від загальної кількості учнів у класі. Для обчислення коефіцієнта якості знань (КЯЗ) використовується формула: $((\text{кількість учнів з високими оцінками}) / (\text{загальна кількість учнів})) * 100\%$.

Моніторинг якості освітньої діяльності – це система спостереження, збору, аналізу та оцінки даних про освітній процес з метою виявлення тенденцій, відповідності стандартам та прийняття обґрунтованих рішень для покращення якості освіти. Проводиться:

1) внутрішніми суб'єктами – закладами освіти (адміністрація, методичні ради); передбачає систематичне відстеження показників освітнього процесу всередині закладу для їх покращення;

2) зовнішніми суб'єктами – державними та іншими незалежними організаціями (Державна служба якості освіти, МОН, Український центр оцінювання якості освіти); передбачає незалежне оцінювання за допомогою опитувань, тестів, аналізу даних для отримання об'єктивної інформації та дотримання стандартів.

Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти (наказ МОН від 30.11.2020 №1480) регламентують моніторинг якості освітньої діяльності внутрішніми суб'єктами та слугують орієнтиром і методичною допомогою для проведення зовнішнього моніторингу.

Внутрішня система формується за чотирма напрямками освітньої діяльності закладу освіти: 1) освітнє середовище; 2) система оцінювання здобувачів освіти; 3) педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти; 4) управлінські процеси закладу освіти. За цими напрямками здійснюється оцінювання діяльності закладу під час інституційного аудиту.

Функції контрольної-оцінювальної діяльності:

1) стимулювальна – впливає на вольову сферу через переживання успіху чи невдачі;

2) діагностувальна – вказує на причини наявних результатів і може бути індикатором необхідності модернізації освітньої програми та методик навчання;

3) формувальна – визначає подальші навчальні дії й формулює цілі майбутніх досягнень;

4) орієнтувальна – впливає на розумову активність, забезпечує усвідомлення суті власних здобутків;

5) виховна – формує самосвідомість, конкретну адекватну самооцінку діяльності;

6) розвивальна – сприяє формуванню інтелектуальних операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизації та ін.) та розумових процесів (пам'яті, мовлення, уваги та ін.);

7) управлінська – дає можливість удосконалювати організацію освітнього процесу, виявляти проблеми та їх причини, коригувати процес навчання;

8) інформаційна – надає дані стосовно результатів навчання для подальшого звітування перед суспільним замовником.

2. Види, форми, методи контролю

Основним завданням контролю навчальних досягнень учнів у початковій школі є не лише перевірка рівня знань і вмінь, а й виявлення індивідуальних особливостей дітей, підтримка їхньої мотивації та формування навичок самоконтролю. У Новій українській школі контроль набуває розвивального характеру: він допомагає учням усвідомлювати власний поступ, а вчителю – коригувати навчальний процес відповідно до потреб здобувачів.

Види контролю:

1) вхідний (попередній) – діагностування навченості учнів (темп, легкість, гнучкість і міцність засвоєння матеріалу);

2) поточний (формувальний) – збір об'єктивної та оперативної інформації про навчальні досягнення учнів у ході опрацювання певної теми; учні ознайомлюються з вимогами до оцінювання, критеріями;

3) підсумковий (тематичний, річний) – систематизація та узагальнення засвоєного учнями достатньо великого блоку навчальної інформації і пов'язаних із нею способів діяльності; засоби підсумкової рефлексії – комплексні діагностувальні роботи, тести навчальних досягнень та інші засоби накопичення і фіксації результатів – щоденники-звіти, портфоліо досягнень, творча книжка учня, публічний захист проєкту, комп'ютерна презентація тощо.

4) державна підсумкова атестація – контроль відповідності результатів навчання вимогам державних стандартів на відповідному рівні освіти; ДПА у початковій школі – моніторинг якості освітньої діяльності закладів освіти, проводиться у формі підсумкових контрольних робіт з української мови (українська мова і літературне читання) і математики; завдання для ДПА – єдині для усіх класів паралелі, складають вчителі шкіл відповідно до орієнтованих вимог ДПА.

Форми контролю: 1) фронтальна – перевірка знань усіх учнів одночасно (усна бесіда з класом, тестові завдання на екрані, «вірю – не вірю», колективне виконання вправ); 2) групова – оцінювання роботи групи, що виконує спільне завдання (створення плаката, розв'язання задач у команді, мініпроєкти, «Ажурна пилка»); 3) *індивідуальна* – перевірка знань та вмінь окремого учня (усні відповіді, індивідуальні картки-завдання, цифрові тести); 4) *самоконтроль* – учень оцінює власний результат (робота з чек-листами, «смайлики настрою», кольорові картки («все зрозумів – є питання – потрібно пояснити ще раз»)); 5) *взаємоконтроль* – учні перевіряють роботи одне одного (обмін зошитами, взаємоперевірка за зразком, «робота в парах – знайди помилку»); 6) *комбінована* – поєднання різних форм одночасно.

Методи контролю у початковій школі: 1) усні – індивідуальне та фронтальне опитування; бесіда; розповідь за ілюстрацією, схемою; «Мікрофон», «Коло ідей» тощо; 2) письмові – диктанти, списування, творчі роботи (міні-твори, малюнки з поясненням); 3) практичні – виконання вправ, дослідів, спостережень; робота з натуральними об'єктами; вправи на комп'ютері чи планшеті; 4) тестові (для діагностики прогалин у навчанні та мотивації дітей, але не впливають на тематичні оцінки) – закриті (вибір правильної відповіді); відкриті (коротка відповідь); на встановлення

відповідності, послідовності; 5) ігрові – дидактичні ігри («Вірю – не вірю», «Знайди помилку»); інтерактивні вправи («Карусель», «Аукціон знань» тощо); 6) інноваційні: портфоліо учня; проєктні роботи; цифрові тести, інтерактивні вправи.

Різні види, форми та методи контролю забезпечують цілісність і результативність навчання у початковій школі. Вони дають змогу комплексно оцінити рівень навчальних досягнень, сприяють розвитку відповідальності, самостійності та вміння співпрацювати.

3. Рівні навчальних досягнень учнів, критерії і норми оцінювання успішності учнів.

Рівні навчальних досягнень учнів початкових класів – це система оцінювання, що класифікує успішність учнів за ступенем оволодіння знаннями та способами діяльності. Складається з чотирьох рівнів: початковий, середній, достатній та високий.

Критерії – це набір кількісних та якісних характеристик, які використовують для винесення судження щодо виконання, продукту діяльності або як інструмент оцінювання.

Норми оцінювання успішності учнів початкової школи — це система, яка використовує рівневе оцінювання (початковий, середній, достатній, високий рівень) та вербальні (описові) оцінювальні судження для фіксації навчальних досягнень. Замість традиційних балів учні отримують розгорнуті оцінки, що відображають їхній прогрес, а також можуть бути використані показники рівня засвоєння знань.

*Відмінність: *критерій* – це показник, за яким визначають якість знань і вмінь учня (правильність, повнота, самостійність, практичність, творчість тощо); *норма* – це опис рівнів, як саме проявляється досягнення критерію; це встановлений стандарт, міра чи рівень, що визначає, наскільки досягнення учня відповідають вимогам програми (наприклад: початковий, середній, достатній, високий рівень). Критерій – «що оцінюємо», норма – «як оцінюємо» (міра відповідності).

Критерії оцінювання результатів навчання учнів початкової школи відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти МОН України (2021): 1) розуміння і відтворення знань – відтворення фактичного матеріалу; пояснення основних понять і явищ; 2) застосування знань у стандартних ситуаціях – виконання завдань за зразком; використання знань у типових умовах; 3) застосування знань у нових ситуаціях – самостійне розв’язання пізнавальних і практичних завдань; перенесення знань у нові умови; 4) самостійність і творчість – уміння висловлювати власні судження; пропонування оригінальних способів виконання; елементи дослідницької діяльності; 5) комунікація і співпраця – уміння взаємодіяти з учителем та однокласниками; участь у груповій роботі, здатність до взаємоконтролю й самооцінювання.

Орієнтовна рамка (норми) оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти:

Високий рівень – учень виконує завдання на продуктивно-творчому рівні реалізації навчальної діяльності у змінених з певним ускладненням (стосовно типової) навчальних ситуаціях за допомогою таких навчальних дій: визначає самостійно об'єкти, про які йдеться в завданнях, називає їх та взаємопов'язані з ними об'єкти; характеризує об'єкти, визначає їх спільні й відмінні ознаки, властивості; установлює причиново-наслідкові зв'язки між об'єктами; класифікує об'єкти; застосовує й комбінує для досягнення результатів завдань набуті складники компетентностей; знаходить за власною ініціативою необхідну додаткову інформацію з доступних джерел, узагальнює її; оцінює достовірність інформації; перетворює почуту/побачену/прочитану інформацію у графічну (малюнок, таблицю, схему, діаграму) / текстову; прогнозує можливий результат, пропонує/випробовує різні способи виконання завдання; за потреби ставить запитання, що стосуються об'єктів завдань, і пропонує відповіді на них; підтримує дискусію щодо способів та результатів виконання завдань; співвідносить результати виконання завдань з припущеннями, робить висновок про досягнення результатів; обґрунтовує способи виконання завдань та їх результати; аналізує й оцінює їх, самостійно визначає раціональний спосіб/способи подолання виявленого утруднення, планує подальші навчальні дії.

Достатній рівень – учень/учениця виконує навчальні завдання на продуктивному рівні реалізації навчальної діяльності в аналогічних типовим навчальних ситуаціях за допомогою таких навчальних дій: визначає самостійно об'єкти, про які йдеться в завданнях, називає їх; називає самостійно істотні ознаки об'єктів, визначає спільні й відмінні ознаки, властивості об'єктів; угруповує об'єкти; установлює причиновонаслідкові зв'язки між об'єктами; застосовує для досягнення результатів завдань набуті складники компетентностей; знаходить за власною ініціативою необхідну інформацію; перетворює почуту/побачену/прочитану інформацію у графічну (малюнок, таблицю, схему)/текстову; пояснює спосіб/способи виконання навчальних дій; дотримується послідовності пояснення; за потреби ставить запитання, що стосуються об'єктів завдань; ілюструє розуміння прикладами; контролює дотримання алгоритму дій, перевіряє результати виконання завдань можливими способами, робить висновок про досягнення результатів; визначає утруднення/помилки, знаходить спосіб подолання виявленого утруднення за наданими орієнтирами, самостійно виправляє помилки

Середній рівень – учень/учениця виконує навчальні завдання на репродуктивному рівні реалізації навчальної діяльності у типових навчальних ситуаціях за допомогою таких навчальних дій: визначає об'єкти, про які йдеться в завданнях, називає їх; для досягнення результату потребує уточнень завдання; називає істотні ознаки об'єктів, установлює спільні й відмінні ознаки, властивості об'єктів, угруповує об'єкти відповідно до умови за наданими орієнтирами/уточненнями в процесі діалогу з учителем/однокласниками; відтворює навчальні дії за алгоритмом/схемою, водночас потребує роз'яснень для досягнення результату; знаходить інформацію у запропонованих джерелах; перетворює почуту/побачену/прочитану інформацію у графічну (малюнок,

таблицю)/текстову за зразками/за допомогою вчителя; коментує навчальні дії короткими реченнями з опорою на орієнтири (пам'ятку, зразок тощо); наводить приклади; перевіряє спосіб і результат виконання завдань за зразком, констатує правильність/неправильність результату; визначає утруднення/помилки, долає виявлене утруднення / виправляє помилки з допомогою вчителя/однокласників.

Початковий рівень – учень/учениця виконує навчальні завдання на рівні копіювання зразків після детального кількаразового їх пояснення учителем за допомогою таких навчальних дій: розпізнає і називає об'єкти, про які йдеться в завданнях, за наданими орієнтирами; називає окремі ознаки об'єктів; відтворює окремі операції навчальних дій для досягнення результату, зокрема копіює зразок; знаходить інформацію у запропонованому джерелі за наданим орієнтиром (малюнком, ключовим словом, порядковим номером речення тощо); відтворює частини почутої/побаченої/прочитаної інформації усно / за допомогою малюнка; коментує окремі операції короткими репліками на основі пропонуваного запитань; співвідносить результат виконання завдання із зразком; констатує за підказкою правильність/неправильність результату.

4. Вимоги до контролю

Вимоги (принципи) до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів:

- об'єктивність (оцінка повинна бути неупередженою, ґрунтуватися на чітких критеріях та досягненнях учня);
- всебічність (охоплювати всі розділи програми, аспекти навчальної діяльності – від засвоєння теоретичних знань до практичного застосування навичок та розвитку творчих здібностей);
- системність (регулярність, охоплювати різні етапи навчання, відстежувати прогрес учня та виявляти прогалини);
- тематична спрямованість (охоплювати матеріал конкретного розділу програми, теми);
- єдність вимог (адекватне порівняльне відображення якості навчання у різних школах, різними вчителями тощо.)
- оптимальність (мінімальні затрати зусиль, часу для отримання відомостей, запобігати переобтяженню учнів, виконанню зайвих завдань);
- дотримання етичних норм;
- прозорість (критерії оцінювання та результати мають бути зрозумілими для учнів та їхніх батьків);
- академічна доброчесність (учні повинні виконувати завдання самостійно, а в разі використання сторонніх джерел – належним чином їх цитувати).

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» оцінювання ґрунтується на принципах дитиноцентризму, об'єктивності, доброчесності, справедливості, неупередженості, систематичності, критеріальності, гнучкості, перспективності, диференційованості та

конфіденційності, а також плановості, чіткості, прозорості, відкритості і доброзичливості.

Питання для самоконтролю:

- Що таке контроль, перевірка, оцінювання, оцінка навчальних досягнень учнів? Облік успішності? Моніторинг якості навчальної діяльності?
- Назвіть функції контролю.
- Назвіть основні види, форми і методи контролю.
- Що таке рівні навчальних досягнень? Які вони є? У чому особливість у початковій школі?
- У чому відмінність між критеріями та нормами оцінювання успішності учнів?
- Сформулюйте вимоги до контролю.

Тема 2. Оцінювання результатів навчання учнів сучасної початкової школи

Мета: ознайомити студентів з особливостями оцінювання результатів навчання молодших школярів в умовах НУШ; охарактеризувати види і функції оцінювання у 1-4 класах, специфіку формувального і підсумкового оцінювання; розкрити суть технології портфоліо.

План

1. Оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів: поняття, функції, види. Формувальна і діагностувальна функції оцінювання.
2. Формувальне оцінювання: поняття, алгоритм діяльності вчителя, тематичні діагностувальні роботи.
3. Підсумкове оцінювання: поняття, узагальнення результатів навчання, їх фіксація.
4. Технологія портфоліо.

Зміст лекційного матеріалу

1. Оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів: поняття, функції, види. Формувальна і діагностувальна функції оцінювання

У Новій українській школі задекларовано нові підходи до оцінювання процесу і результатів навчання. Узагальненим результатом початкового навчання вважається освіченість випускника, ступінь якої визначена Національною рамкою кваліфікацій (НРК – це системний опис рівнів освіти, заснований на компетентностях, який слугує для класифікації кваліфікацій в Україні) і Державним стандартом початкової освіти, а саме: здатність виконувати прості завдання в типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання; готовність до навчання на наступному кваліфікаційному рівні. У 2021 році Міністерством освіти і науки України затверджено Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти, які окреслюють концептуальні засади оцінювання процесу і результатів навчання молодших школярів на сучасному етапі.

Курс розвитку сучасного освітнього процесу в напрямі формування компетентностей зумовлює перегляд основних підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів. Зміщується акцент – зосереджується увага не на тому, чого НЕ знають чи НЕ вміють робити учні, а на протилежному – що знають і що вміють робити учні.

Оцінювання – отримання даних про стан сформованості результатів навчання учнів, їх аналіз, формулювання суджень про об'єкт оцінювання. Головна мета — створення сприятливих умов для розвитку здібностей, формування компетентностей, з урахуванням вікових й індивідуальних особливостей дитини. Характерною ознакою оцінювання є активне залучення учня до само- та взаємооцінювання, формування його суб'єктності.

Навчальні досягнення молодших школярів розглядаються як своєрідний синтез результатів навчання (нормативно-відповідної діяльності) та учіння –

індивідуально значущої діяльності здобувача освіти, у якій виявляються суб'єктні надбання особистості.

Основні цілі оцінювання в НУШ: 1) порівняння наявного рівня сформованості компетентності з очікуваними результатами; 2) здійснення моніторингу прогресу учня; 3) визначення дітей з особливими освітніми потребами; 4) оцінювання методів викладання (результати оцінювання визначають підходи у викладанні); 5) перегляд змісту навчальної програми (результати оцінювання визначають зміст програми); 6) надання інформації батькам (батьки можуть побачити прогрес у розвитку дитини); 7) надання підтримки учням у самооцінюванні.

Функції оцінювання: формувальна — відстеження динаміки навчального поступу, виявлення потреб учнів, спрямування подальшого навчання; діагностувальна — виявлення рівня досвіду, причин труднощів, корекція навчального процесу, прогнозування розвитку. Додаткові: мотиваційна, розвиткова, орієнтаційна, коригувальна, прогностична, констатувальна, виховна.

Об'єкт оцінювання — результати навчання та процес їх досягнення. У Законі України «Про освіту» *результати навчання* визначаються як сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, що набуваються особою в процесі навчання і можуть бути ідентифіковані, сплановані, оцінені та виміряні. Виокремлюються об'єктивні результати — знання про предмети, явища, взаємозв'язки тощо; суб'єктивні результати — активність, ініціативність, наполегливість, комунікабельність тощо.

Види оцінювання відповідно до Державного стандарту початкової освіти: формувальне — зосереджене на відстеженні особистісного розвитку учня як основи компетентності та індивідуальної освітньої траєкторії; підсумкове — співвіднесення навчальних досягнень з обов'язковими/очікуваними результатами.

Оцінка — показник досягнень навчально-пізнавальної діяльності учня/учениці. *Види оцінки:* вербальна — оцінювальне судження; рівнева — рівень результату навчання, що визначається з урахуванням динаміки його досягнення і позначається буквами: «початковий» (П), «середній» (С), «достатній» (Д), «високий» (В). Вербальну і рівневу оцінки можуть виражати як усно, так і письмово.

Особисті надбання учня відображаються у 1-4 класах вербальною оцінкою. Об'єктивні результати: у 1-2 класах — вербальною оцінкою; у 3-4 класах — вербальною або рівневою.

*Оцінка є конфіденційною інформацією, доступною лише для учня та його батьків. Інформування батьків про результати навчання: індивідуальні зустрічі, записи оцінювальних суджень у робочих зошитах, щоденниках, інших носіях зворотного зв'язку, свідоцтвах досягнень.

*Відповідно до Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої

освіти (наказ МОН від 30.11.2020 №1480) заклад може самостійно розробляти положення щодо оцінювання результатів навчання учня. Організація оцінювання (за ініціативи вчителя) може бути різною у різних класах, що потребує відповідного затвердження на засіданні педагогічної ради закладу освіти.

2. Формувальне оцінювання: поняття, алгоритм діяльності вчителя, тематичні діагностувальні роботи

Формувальне оцінювання розпочинається з перших днів навчання учня у школі і триває постійно.

Формувальне оцінювання спрямоване на з'ясування індивідуальних проблем, запобігання утруднень, постійне спостереження за динамікою розвитку школяра, рівнем сформованості навчальних дій.

Алгоритм діяльності вчителя під час організації формувального оцінювання:

1. Формулювання навчальних цілей (цілі – об'єктивні, зрозумілі, вимірні, щоб була можливість з'ясувати на якому рівні вона досягнута).

2. Визначення критеріїв оцінювання (обговорення з учнями → прозорість, зрозумілість, позитивне ставлення)

3. Формування суб'єктної позиції учнів (акцент на позитивній динаміці, не протиставляти дітей один одному, обговорення труднощів індивідуально).

4. Створення умов для формування умінь аналізувати власну діяльність (спостереження та осмислення своїх дій і дій однокласників, визначення подальших кроків для покращення результатів).

5. Коригування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання (важливий етап → постійний зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу здійснюється за схемою: самооцінювання → взаємооцінювання → оцінювання вчителя; рівноправний діалог між учнем та вчителем, між учнями; індивідуалізований вибір інструментів для корекції навчальних дій).

Результати формувального оцінювання рекомендовано виражати *вербальною* оцінкою. Специфіка: 1) учитель озвучує оцінювальне судження після учня (або його однокласників); 2) оцінювальне судження вчителя – зразок для наступних оцінювальних суджень учнів під час самооцінювання, взаємооцінювання; 3) формулювання оцінювального судження; порівняння результату учня з очікуваними результатами навчання, зазначеними в освітній програмі → конкретизація відповідно до змісту завдання → озвучення/запис судження (конкретно, чітко, розкривати позитивні сторони і сфери для вдосконалення).

*Наприклад: «Робота написана змістовно, але зверни увагу на зв'язок між реченнями, щоб покращити логічність викладу», «Ти правильно обрав пам'ятку для пояснення способу обчислення, водночас дотримуйся послідовності дій», «Дякую за старанність, ти правильно обрав хід розв'язування задачі, повтори способи обчислень на с. 34».

У межах формувального оцінювання за результатами опанування певної теми (частини теми) проводяться *тематичні діагностувальні роботи (ТДР)* – є засобом зворотного зв'язку з метою оперативного регулювання та коригування освітнього процесу задля підвищення його ефективності.

Мета проведення: 1) визначення якісних і кількісних характеристик оволодіння темою; 2) виявлення утруднень, коригування освітнього процесу, внесення коректив у календарно-тематичне планування; 3) прогнозування результатів з урахуванням шляхів удосконалення методики навчання.

Тематичні діагностувальні роботи (ТДР): одна на навчальний день; тривалість виконання – 1 навчальна година (урок); завдання – усні, письмові, практичні (графічні), з використанням електронних ресурсів; періодичність визначає вчитель (дидактична обґрунтованість) $\approx$ через кожні 16-20 навчальних годин; результат – оцінювальне судження з висновком про сформованість результату навчання, фіксація у зошитах для ТДР; після ТДР – зворотній зв'язок – аналіз результатів та їх довільне узагальнення вчителем.

*Форми узагальнення аналізу діагностувальної роботи, конспекти уроків, календарно-тематичне планування – це робочі матеріали вчителя, тому оформленню за певними зразками не підлягають.

*Якщо учня не було в школі в день проведення ТДР, то після повернення він не пише ТДР.

*Система ТДР у 3-4 класах може містити комплексні діагностувальні роботи для кожного класу, зміст яких охоплює мовно-літературну, математичну, природничу освітню галузі.

*ТДР з предметів вивчення таких освітніх галузей, як «Технологічна», «Інформатична», «Мистецька» і «Фізкультурна», а також курсів за вибором, зазвичай, не проводять.

3. Підсумкове оцінювання: поняття, узагальнення результатів навчання, їх фіксація

Підсумкове оцінювання (ПО) – це результати навчання за рік; зіставлення з очікуваними результатами, визначеними в освітніх програмах; урахування динаміки досягнення результату. Основою для ПО можуть бути результати виконання ТДР, записи оцінювальних суджень у носіях зворотного зв'язку, спостереження вчителя у процесі формувального оцінювання.

ПО з предметів вивчення таких освітніх галузей, як «Технологічна», «Інформатична», «Мистецька» і «Фізкультурна» здійснюється шляхом узагальнення даних, отриманих під час формувального оцінювання, з урахуванням динаміки формування результату навчання.

Узагальнення результатів навчання:

- за 10-15 днів до кінця навчального року;
- проведення з предметів/інтегрованих курсів за блоком обов'язкових результатів, окреслених у Свідощві досягнень;
- фіксація (за рішенням педагогічної ради) попередньої оцінки у класному журналі (або на носії зворотного зв'язку з батьками) – конфіденційність!;

– у разі бажання учня (його батьків) покращити результат дається індивідуалізована діагностувальна робота (якщо покращує результат – враховується під час підсумкової оцінки);

– підсумкова (річна) оцінка – фіксація у Свідоцтві досягнень (1-2 класи, 3-4 класи), у класному журналі.

Оформлення результатів ПО у класному журналі: на лівій сторінці останнього розвороту записуються номери показників характеристик результатів навчання, що подані у Свідоцтві досягнень з відповідної освітньої галузі; на правій – показники характеристики результатів навчання у тому порядку, як вони записані у Свідоцтві досягнень. У кожній колонці – фіксація стану сформованості обов'язкових результатів навчання – сформовано - √, ще формується – нічого не записувати. Якщо в 3-4 класах використовують рівневу оцінку – перша буква назви рівня: «В», «Д», «С», «П». У частині «Зведений облік навчальних досягнень учнів» - записується лише рішення педагогічної ради про переведення учня до наступного року.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (п.8 ст.12) наприкінці 4-го класу проводять державну підсумкову атестацію здобувачів початкової освіти, результати якої не впливають на підсумкову оцінку за рік.

Свідоцтво досягнень – це документ, що фіксує навчальний поступ дитини в школі, надаючи розгорнуте уявлення про її успіхи у вивченні предметів та формуванні наскрізних умінь, замість традиційних бальних оцінок. Воно оформлюється у двох примірниках (оригінал – у батьків, копія – в особовій справі учня) і складається з таких частин:

1. «Характеристика навчальної діяльності» – заповнюється тільки вербальна оцінка: сформовано - √, ще формується – нічого не записувати).

2. «Характеристика результатів навчання з окремих освітніх галузей» – 1-2 клас заповнюється тільки вербальна оцінка: сформовано - √, ще формується – нічого не записувати; 3-4 клас можлива рівненва оцінка – «В», «Д», «С», «П».

3. «Рекомендації вчителя» – словесна конкретизація результатів та орієнтирів індивідуальної траєкторії навчання.

4. «Побажання батьків» – батьки записують власну думку відносно результатів навчання їх дітей, висловлюють побажання щодо подальшої співпраці.

*Відповідно до Закону України «Про освіту» (ст.54) заклад загальної середньої освіти може розробити власну систему оцінювання результатів навчання учнів, дотримуючись вимог, окреслених у Методичних рекомендаціях МОН щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти (2021).

4. Технологія портфоліо

Однією із сучасних технологій оцінювання навчально-пізнавальної діяльності є технологія портфоліо.

Технологія портфоліо – це «досьє досягнень»; система збору, оцінки та представлення особистих досягнень і результатів діяльності за певний період.

У сучасній початковій школі широко використовуються портфоліо вчителя та портфоліо учня.

Портфоліо вчителя – це система зібраних документів, матеріалів та досягнень, яка демонструє професійний розвиток, досвід та компетенції педагога у професійній діяльності. Воно може бути як у паперовому, так і в електронному форматі, і є інструментом для самоаналізу, планування професійного зростання та підтвердження кваліфікаційної категорії вчителя.

Портфоліо учня – це своєрідне накопичення досягнень, самозвіт учня про поступ в освіті. Батьки і педагоги початкової школи за допомогою портфоліо можуть: 1) спостерігати за розумовим, фізичним і психоемоційним розвитком дитини, 2) відстежувати прогрес учня, 3) оцінювати здібності в умінні застосовувати знання на практиці, побачити приховані здібності.

Мета створення – допомога учневі розвинути здатність самостійно оцінювати свої досягнення, підвищити самомотивацію, формувати вміння планувати, ставити цілі і досягати кращих результатів.

Кожен учень може оформлювати портфоліо на власний смак, але бажано, щоб воно було яскравим, барвистим, можливо, пов'язаним із друзями, однокласниками, з улюбленими мультиплікаційними героями тощо.

Складові учнівського портфоліо:

1. «Це – я» – титульна сторінка (фотографія, прізвище, ім'я, по батькові).
2. «Моя сім'я (родина)» (фото найрідніших, близьких людей – батьків, братів, сестер, бабусь і дідусів; стисла інформація про них).
3. «Мої друзі» (малюнок або фото друга (друзів), їх опис з коментарями).
4. «Мій режим дня» (допомагає учневі набути навички планування).
5. «Моє навчання» (перелік шкільних предметів (виокремлення улюблених), фотографії та імена вчителів, кращі роботи, фото співпраці з однокласниками тощо).
6. «Мої захоплення» (хобі (захоплення), спортивні досягнення, фотографії оригінальних виробів, аплікацій, фото тренувань (тренера), змагань).
7. «Моя улюблена їжа» (смакові переваги, рецепти).
8. «Мої досягнення і плани» (привітання, подяки, нагороди, перспективи, план дій).
9. «Побажання для мене» (відгуки, побажання).

Портфоліо – це цікавий спосіб накопичення інформації, яку можна використовувати для оцінювання досягнень учнів у період їхнього навчання; демонструє їх прагнення, плани, потенціал і результати, досягнуті в різних сферах (як у школі, так і поза її стінами).

Питання для самоконтролю:

- Які відбулись зміни в оцінюванні результатів навчання молодших школярів у Новій українській школі?
- Які види оцінювання застосовуються? Які види оцінки? У чому їх специфіка?
- У чому суть формувального оцінювання? Який алгоритм дій вчителя передбачає?

- Що таке тематичні діагностувальні роботи? Яка процедура їх написання?
- Як відбувається підсумкове оцінювання? Як і де узагальнюються і фіксуються результати навчання?
- Що таке портфоліо? Які його є види? Якою є структура учнівського портфоліо? Яка його роль у навчанні?

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Активності для учнів та учениць у бомбосховищах : poradnyk-dlya-vchyteliv-aktyvnosti-dlya-uchniv-ta-uchenycz-u-bomboshovyshhah-shkil/ Київ, 2022. 24 с. <https://spilnoteka.org/poradnyk-dlya-vchyteliv-aktyvnosti-dlya-uchniv-ta-uchenycz-u-bomboshovyshhah-shkil/>
2. Волкова М.П. Педагогіка. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
3. Гущина Н. І., Орлова Т. Г., Кондратова Л. Г. Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.
4. Дидактика початкової освіти: навчальний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта / укл. О. Боровець. Рівне: РДГУ, 2022. 140 с.
5. Дидактика: теорія і практика. Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 212 с.
6. Державний стандарт початкової освіти. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
7. Державні санітарні норми і правила "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей" Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07#Text>
8. Дидактика: теорія і практика. Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів / О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 212 с.
9. Дудко, С. Г. Парадигмальне моделювання середовища українських закладів загальної середньої освіти . Імідж сучасного педагога, 2024. №4(217), С. 42–46. Режим доступу: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4\(217\)-42-46](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-42-46)
10. Електронні версії підручників для 1–4 класів. Режим доступу: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>
11. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
13. Збірник ранкових зустрічей URL : <https://naurok.com.ua/zbirnik-pankovih-zustrichey-231374.html>
14. Зубцова Ю. Є. Дидактика початкової освіти: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 013 Початкова освіта освітньо-професійної програми «Початкова освіта». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 142 с.
15. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році <https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykkladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20252026-navchalnomu-rotsi>
16. Конспект для підготовки до єдиного вступного фахового випробування з педагогіки та психології / Укладачі Р.В. Сопівник, О.В. Васюк,

В.І. Мірошніченко, О.В. Кучай, С.В. Виговська, О.В. Єресько, Л.М. Маценко, Л.М. Чередник, К.Ю. Саф'ян, О.В. Сироежко, П.О. Смоляк, Р.Я. Бабкович. Київ, 2024. 149 с.

17. Ковальчук В.А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.

18. Котик Т. М. Нова українська школа : теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навчально-методичний посібник для вчителів початкової школи. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с. Режим доступу: <https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnik-pratsvnikv/5-navchalno-metodichniy-posbnik-nova-ukrainska-shkola-teorya--praktika-formuvannya-emotsynogo-ntelektu-v-uchniv-pochatkovo-shkoli/>

19. Литвиненко О. В. НУШ: цифрові інструменти для освітнього процесу й компетентностей – Кропивницький: КОППО ім. Сухомлинського, 2023. 69 с.

20. Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів 1-4 класів закладів загальної середньої освіти <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-ocinyuvannya-rezultativ-navchannya-uchniv-1-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

21. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ab/dfe/87d/5abdf87d0973124844943.pdf>

22. Методичні рекомендації щодо адаптаційного періоду для учнів першого класу. https://www.pedrada.com.ua/files/news/2018/Metodrekomendatsiji_Adaptacija_1kl_NUSH_2018_Pedrada.pdf

23. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти (наказ МОН від 30.11.2020 №1480) <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1480729-20#Text>

24. Молнар Т. І. Педагогіка («Основи педагогіки», «Дидактика»): Опорні конспекти лекцій для студентів денної форми навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» – Мукачево: МДУ, 2020. 88 с.

25. Навчальні програми для 1–4 класів : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 р. № 1272. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>

26. Нова українська школа: порадник для вчителя (Бібік, Н. М.). <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>

27. «Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів» (М. Ю. Кірик, Л. І. Данилова, Львів: Світ, 2019) Режим доступу: https://svit.gov.ua/download/Kiryk_Danylova_NUSH.pdf

28. Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66e/806/fcb/66e806fcb90e2017837434.pdf>

29. Порядок конкурсного відбору підручників (крім електронних) та посібників, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від

21.09.2021 № 1001. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1483-21#Text>

30. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

31. Пуш О. А., Яцик Т. О., Царик Т. М. Дидактико-методичні аспекти організації освітнього процесу в Новій українській школі. Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка»): журнал, №14 (14) 2022. С. 235–246.

32. Пуш О.А. Професійно-практична підготовка студентів як чинник позиціонування закладу вищої педагогічної освіти на ринку освітніх послуг. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Вип.17.2023. С. 170-176.

33. Пуш О.А., Оксенчук Т.В. Освітнє середовище НУШ як умова формування компетентного здобувача освіти. Педагогічна інноватика: сучасність і перспективи. №8, 2025. С. 162-168.

34. Бойчук П.М., Пуш О.А., Антонюк Н.А. Дидактичний аспект професійно-практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах сучасних освітніх реформ Acta Paedagogica Volyniensis, №3, 2025, С. 31–37.

35. Пуш О.А., Марчук С.С., Смолюк А.І. Інновації НУШ у системі фахової підготовки вчителя початкової школи Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: педагогічні науки. Вип. 58, 2025. С. 106-113.

36. Ранкові зустрічі для 1 класу. URL : <https://naurok.com.ua/rankovi-zustrichi-dlya-1-klasu-407365.html>

37. Ранкові зустрічі для 2 класу. URL : <https://vseosvita.ua/library/rankova-zustrich-2-klas-602275.html>

38. Ранкові зустрічі. 3 клас. I семестр /авт.-упоряд. С.В. Сигида. Харків: Основа, 2020. 140 с.

39. Ранкові зустрічі. 4 клас. I семестр /авт.-упоряд. С.В. Сигида. Харків: Основа, 2021. 159 с.

40. Рухливі ігри на перерві, прогулянці. URL : <https://vseosvita.ua/library/embed/01006p60-9e47.docx.html>

41. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Грамота, 2012. – 503 с.

42. Скоморовська І. А. Основи дидактики початкової школи: навчально-методичний комплекс. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. 172 с

43. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ МОЗ від 25.09.2020 № 2205). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

44. Типові освітні програми, розроблені під керівництвом О.Я. Савченко, Р.Б.Шияна (1-2-гі класи). Режим доступу: <https://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>

45. Типові освітні програми для 2-4-х класів закладів загальної середньої освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>

46. Фіцула М.М. Педагогіка. – К.: Академвидав, 2005. 560 с.

47. Червінська І.Б. Дидактика початкової школи : навчально-методичний супровід самостійної та індивідуальної роботи студентів. Ч. II. Навч.-метод. посіб. / Вид. 2-е, випр. і доп. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2014. 144 с.

48. Цимбалару А. Д. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с. URL : <https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnikh-pratsvnikv/navchalno-metodichniy-posbник-nova-ukrainska-shkola-osvtny-prostr-uchnya-pochatkovo-shkoli/>

49. Янкович О. І., Кузьма І. І. Освітні технології у початковій школі: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2018. 266 с.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Дидактика початкової освіти: курс лекцій / укл. О. А. Пуш. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2025. – 107 с.

Посібник містить систематизований виклад основних теоретичних положень курсу «Дидактика початкової освіти», що охоплює суть, закономірності, принципи, зміст, методи, засоби й організаційні форми навчання в початковій школі. Матеріали подано у логічній послідовності, що сприяє цілісному засвоєнню навчального курсу та формуванню професійно-дидактичної компетентності майбутнього вчителя.

Метою посібника є забезпечення теоретичної та методологічної підготовки студентів до здійснення ефективного освітнього процесу в початковій школі, розвитку в них педагогічного мислення, уміння аналізувати та проектувати освітню діяльність відповідно до вимог Нової української школи.

Посібник призначено для студентів педагогічних закладів вищої освіти, викладачів, аспірантів і вчителів-практиків, які цікавляться питаннями дидактики початкової освіти.

Підписано до друку 22.07.2008 р. Формат 60X84 1/16

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк.6,84. Обл.-вид. арк. 3,5.

Наклад 300 прим.

Поліграфічно-видавничий дім «Твердиня»
п/с-9, м. Луцьк-21, 43021. Тел.: 8-050-2950250
Свідоцтво Державного комітету телебачення
і радіомовлення України
ДК № 2030 від 14.12.2004 р.

ISBN 978-966-2115-60-4

УДК 37.091.3:373.3